

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

GÖZETİM TOPLUMU VE İKTİDAR KAVRAMI BAĞLAMINDA SİNEMADA SERMAYE SAHİPLERİ VE İŞÇİ TEMSİLLERİ

ÇAĞLAYAN DURSUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEFKOŞA
2019

TEŞEKKÜR

Sinema, varoluşundan itibaren her daim toplumsal olanla yakından ilgilenmiş, içerisinde bulunduğu dönemi siyasinin, ekonominin ve kültürün de gelişmesine göre kendisini şekillendirerek bu duruma paralel olacak şekilde eleştirmiştir. Bu çalışma içerisinde işlenen konu da günümüze ışık tutabilecek bir nitelik taşımaktadır. Çünkü kapitalist sistemin her birey tarafından rahatlıkla görülebildiği ve hissedilebildiği bu çağda ortaya çıkan bu çalışmanın akademik literatürde yer edindiği için müteşekkirim.

"Gözetim Toplumu ve İktidar Kavramı Bağlamında Sinemada Sermaye Sahipleri ve İşçi Temsilleri" konulu tezimin hem sinema sektöründe çalışan insanların hem de diğer bütün sektörlerde çalışan insanların bulundukları koşulları daha anlaşılır bir şekilde kavrayabilmelerini ve karşılaştıkları zorlu süreçlerde yılmadan mücadele edebilmelerini ve akademik alan içerisinde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara da katkı sağlayacağını ümit ediyorum. Ancak "gelecekteki hayatımdan şu andaki zamanıma baksam yazdığım tezin basitliğine ufak bir gülüş ile karşılık verirdim" düşüncesini de belirtmeden geçemeyeceğim.

Medya ve İletişim Çalışmaları Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi çalışmalarım boyunca arada mesafe olmasına rağmen tüm hayatım süresince yanımda olan desteklerini ve emeklerini esirgemeyen başta ailem olmak üzere, hayata karşı direnmeyi, analitik düşünebilmeyi, her konuda ahlaklı bir yetişkin olmamı sağlayarak, dünya görüşümü engin bilimsel bilgileri ve yaşam tecrübeleriyle donatan Erol Özgenç'e; her dakikasını benden esirgemeyen, çok değerli bilgilerini benimle paylaşan, bu çalışmaya hayat veren sevgili danışmanım Yrd. Doç. Dr. Pelin Agocuk'a; akademik hayata ilk adım attığım günden beri her an yanımda olan, desteğini tereddütsüz hiç esirgemeyen ve bu çalışmada da olduğu gibi her konuda bana yol gösteren Doç. Dr. Fevzi Kasap'a; tezimin tümünü özveri ve sabırla okuyarak kıymetli görüşlerini paylaşan Yrd. Doç. Dr. Dilan Çiftçi'ye; sivil hayattaki ve ortaya çıkarmış olduğum bu çalışmadaki zor zamanlarda yanımda olan Uzm. Aptullah Sayar'a ve tüm YDÜ TV ekibine sonsuz şükranlarımı saygıyla sunarım.

ÖZ

GÖZETİM TOPLUMU VE İKTİDAR KAVRAMI BAĞLAMINDA SİNEMADA SERMAYE SAHİPLERİ VE İŞÇİ TEMSİLLERİ

Bu çalışma, sermaye sahipleri temsillerinin işçi temsillerini hangi yollarla denetim ve gözetim altına aldığını, kuramsal çerçeveden yola çıkarak, film analizleriyle birlikte incelemeye çalışmaktadır. Çalışmanın esas temelini Jeremy Bentham'ın hapisane mimarisi tasarımı olan panoptikon modeli oluşturmaktadır. Ancak teknolojinin gelişme göstermesi sonucu gözetim ve denetim mekanizmaları da gelişerek, iktidar oyununa dahil olmuştur. Bu vesileyle tezin inceleme bölümünde Dünya sinemasından: Metropolis, Ekim, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Gattaca ve Türk sinemasından da: Karanlıkta Uyananlar ve Maden filmleri ele alınarak içerdikleri temsil biçimlerinin çözümlenmesi kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim Toplumu, panoptikon, bürokrasi, işçi sınıfı ve sermaye sahipleri

ABSTRACT

CAPITAL OWNERS AND WORKER REPRESENTATIONS IN THE CONTEXT OF THE SURVEILLANCE SOCIETY AND THE CONCEPT OF POWER

This study tries to examine the ways in which the representations of capital owners take over the representation of workers and supervises them together with the film analysis based on the theoretical framework. The basis of the study is the panopticon model of Jeremy Bentham's prison architecture design. Therefore, as a result of the development of technology, surveillance and control mechanisms also have also been developed and been included in the game of power. On the occasion of this study, the films of World Cinema: Metropolis, October, Nine Hundred Eighty Four, Gattaca and of Turkish Cinema: The Awakens in the Dark and Mineral films have been evaluated and analyzed within the scope of the analysis of the forms they represent.

Key Words: Surveillance Society, panopticon, bureaucracy, working class and capital owners

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
Amaç Kapsam.....	2
Çalışmanın Sorunsalı.....	3
Metodoloji.....	7
Yöntem.....	8
Söylem Analizi.....	9
İçerik Analizi.....	10
A. KURAMSAL ÇERÇEVE	
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13

1. SİYASET, İKTİDAR VE OTORİTE.....	13
1.1 İktidar ve Meşruiyet İlişkileri.....	17
1.1.1 Weber'in Meşruiyet Tipolojisi.....	22
1.1.2 Duverger'in Meşruiyet Tipolojisi.....	24
1.2 Foucault'un Özne ve İktidar Yorumlaması.....	26
1.3 Karl Marx ve Sınıf Kavramı.....	28
1.4 Weber'in Bürokrasi Tanımı.....	32
1.5 Bürokrasi ve Sınıf Mücadeleleri.....	34
1.6 Kapitalizmin Dayanak Noktası Aile Kavramı.....	37
 İKİNCİ BÖLÜM.....	42
2. GÖZETİM TOPLUMU VE PANOPTİKON.....	42
2.1 Jeremy Bentham'ın Panoptikon Yorumlaması.....	47
2.2 Foucault ve İktidarın Gözü.....	50
2.3 Troçki ve Gündelik Hayat.....	55
2.4 Gündelik Hayatın İçinde Birey Olabilme.....	59
 B. TARİHSEL ÇERÇEVE	
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	61
3. GÖZETİM TOPLUMU VE SİNEMA.....	61
3.1 Sinemada Sermaye Sahipleri Temsili.....	70
3.2 Sinemada İşçi Temsilleri.....	73

3.3. İçerik Analizi Bulguları.....	75
3.3.1. İçerik Analizi Genel Bulguları.....	87
3.4. Film Analizleri.....	88
3.4.1. Metropolis (1927).....	88
3.4.2. Ekim (1928).....	96
3.4.3. Karanlıkta Uyananlar (1964)	100
3.4.4. Maden (1978).....	117
3.4.5. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört (1984).....	128
3.4.6. Gattaca (1997).....	136
 DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	 143
FİLMLERİN KÜNYELERİ.....	147
KAYNAKÇA.....	151
EK-1 AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU.....	157
ÖZGEÇMİŞ.....	158
İNTİHAL RAPORU.....	159
ETİK KURUL RAPORU.....	160

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: (Metropolis Filmi İçerik Analizi Bulguları).....	77
Tablo 2: (Ekim Filmi İçerik Analizi Bulguları).....	79
Tablo 3: (Karanlıkta Uyananlar Filmi İçerik Analizi Bulguları).....	80
Tablo 4: (Maden filmi İçerik Analizi Bulguları).....	82
Tablo 5: (Bin Dokuz yüz Seksen Dört Filmi İçerik Analizi Bulguları).....	84
Tablo 6: (Gattaca Filmi İçerik Analizi Bulguları).....	86

ŞEKİL LİSTESİ

Görsel 1: (Janus Büstü)	17
Görsel 2: (1984 filminden)	44
Görsel 3: (Presidio Modelo Hapishanesi)	48
Görsel 4: (Ev Krokisi)	50
Görsel 5: (Troçki)	56
Görsel 6: (İsa'nın Çilesi)	66
Görsel 7: (Portakallar)	67
Görsel 8: (Arnolfini'nin Evlenmesi)	67
Görsel 9: (Maden Filminden bir kare)	72
Görsel 10: (Metropolis filminden bir kare)	73
Görsel 11: (Metropolis filminden bir kare)	73
Görsel 12: Metropolis filminde yer alan şehrin görüntüsü.....	90
Görsel 13: Babil Kulesi.....	90
Görsel 14: Gattaca filminden bir kare.....	142

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

FED: Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası Federal Rezerv Sistemi
(Federal Reserve System)

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın büyük buluşlarından birisi olan ve toplumu her konuda yönlendirerek, manipüle etme konusunda her daim güçlü bir stratejiyi ortaya çıkaran sinema, yaşanan her dönemin içine nüfuz etmiş, iktidar sahipleri tarafından propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Sinema toplumsal gerçekliği dönüşüme uğratarak bulunduğu dönem içerisindeki eylemleri temsil biçimlerini kullanarak beyaz perdeye yansıtmıştır. Bu durumda topluma karışmış olan sinema, bir yandan o toplumun sosyokültürel yapısına da şekil vermektedir.

Sinemanın ilk yıllarında ortaya çıkan yapıtların belgesel niteliği taşımasının yanı sıra, eğlence aracı olarak da görülmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı o dönemlerde sinema bu olaydan oldukça etkilenmiş ve yine aynı dönemlerde David Griffith tarafından çekilen Hoşgörüsüzlük ve Bir Ulusun Doğuşu filmleri sayesinde de sinema artık eğlence aracı olmaktan çıkıp, insanları daha çok düşünmeye teşvik etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise değişmekte olan dünya tarihine bakıldığında, sinema iktidarlar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda halkı manipüle edici bir şekilde kullanılmaktaydı. Böylelikle iktidar sahipleri kendilerini giderek meşrulaştırma çabası içerisine girmiştir. Dolayısıyla sinema geçmişten günümüze her dönemde politik anlamda kullanılagelmiştir.

Çalışma için seçilen filmlerde ele alınan sermaye sahipleri ve işçi temsillerinin aralarında yaşanan çatışmalara Max Weber'in bürokrasi tanımına ve meşruiyet tipolojisine ek olarak Michel Foucault'un özne-iktidar yorumlaması üzerinden değerlendirilerek değinilmiştir. Bunun yanı sıra gözetleme olgusuna da değinilerek, Jeremy Bentham tarafından hapisane mimarisi olarak tasarlanan panoptikon modeli de konuya dahil edilmektedir. Çünkü gözetleme olgusu tarih boyunca var olmuş olsa da, 18. yüzyıldan itibaren daha da belirginleşmeye başlamıştır. Bu da gözetlemenin teknolojinin gelişmesiyle birlikte şekil değiştirerek, sermaye sahiplerinin işçileri nasıl ve hangi yolla gözetlemesi üzerine değinilmesi gerektiğine ön ayak oluşturmaktadır. Bu vesileyle filmlerde ele alınan sermaye sahipleri ve işçi

temsillerinin aralarında yaşanan çatışmalar durumunda isyan eden ve sermayeyi yıkmak isteyen proleteryanın bir yandan sermaye sahiplerine karşı direnişe geçmesi bir yandan da devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlara karşı direnişe geçmesi sonucunda işçilerin zor koşullarda bile nasıl mücadele ettiğine tanık olunmaktadır. Rastgele örneklem yoluyla seçilmiş olan altı filmin içerik ve söylem analizinde ve özellikle çalışmanın kuramsal boyutunda ele alınan görüşler konuyu ve çalışmayı muktedir kılarak, mevzu bahis olan asıl konuyu da evrensel boyuta taşıyarak daha anlaşılır hale getirmektedir.

Küresel bağlamda birçok konuya dahil edilmiş olmasına rağmen, iktidarlar tarafından oluşturulan gözetim toplumu olgusu, Kıbrıs adasının kuzeyinde yeterli seviyede akademik literatürde konu olarak işlenmemiştir.

Amaç ve Kapsam

Çalışmanın amacı, işçi sınıfının sermaye sahipleri tarafından gözetlenmesi ve gözetlenirken hangi yollara başvurulduğuna, aynı zamanda örgütsel bir isyanın yaşanmaması için kitlelerin nasıl idare edildiklerine Foucault'un özne/iktidar kavramlarıyla ve panoptikon modeli esas alınarak değerlendirilmesidir. Ele alınan filmler, Jeremy Bentham'ın yaratmış olduğu Panoptikon isimli hapisane modelinden esinlenerek irdelenmiş, Michel Foucault'un yorum ve analizleri ışığında kuramsal çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan Jeremy Bentham'ın hapisane mimarisi tasarımı olan panoptikon modeli esas alınarak, 1920'li yıllardan günümüze Dünya ve Türk sinemasından rastgele örneklem yoluyla 6 adet film seçilmiştir. Seçilen filmlerde sermaye sahiplerinin işçi toplumunu, bürokratikleşme unsurunu göz önünde tutarak, nasıl gözetlediği ele alınacaktır. Weber'e göre (Weber, 2005), devlet dairelerinin örgütlenme biçimleri hiyerarşik düzene uygun bir şekilde yapılandırılmaktadır; yani alt dairelerde çalışanlar, üstündekilerin denetim ve gözetimi altındadır. Bürokrasi kavramı Max Weber'in görüşleri esas alınarak konu bağlamında değerlendirilecektir. Michel Foucault'nun özne/iktidar teorisi ve yapılan

çalışmanın içerdği konu hakkındaki yorumlarıyla işçi toplumunun hangi yollarla disipline edilmek istenildiği de incelenecektir.

Tezin inceleme bölümünde Dünya sinemasından: Metropolis, Ekim, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Gattaca ve Türk sinemasından da: Karanlıkta Uyananlar ve Maden filmleri ele alınarak içerdikleri temsil biçimlerinin çözümlenmesi kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Sorunsalı

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişen gözetleme sistemleri yeni toplumun inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Günümüzde, özellikle, akıllı telefonların kullanılması seküler anlamda nasıl düşündüğümüzü veya nasıl hissettiğimizi biçimlendirmektedir. Dolayısıyla toplumdan bireye indirgenen denetim mekanizmaları, işçilerin bu yollarla işverenler tarafından çalışma saatleri dışında da gözetlenmesine neden olmaktadır. Nitekim birey gözetlendiğinin farkında olması veya olmaması ve bunu kimi zaman isteyerek ya da istemeyerek yapması sonucunda davranışlarını ona göre şekillendirmektedir. Bu vesileyle içselleştirilen davranışların normalmiş gibi algılanması sağlanmaktadır. Hapishanenin doğuşuyla birlikte insanda meydana gelen süreci inceleyen Foucault (Strathern, 2016), yeni ortaya çıkmaya başlayan disiplinli bir toplumun süregelmesiyle, hapishanenin doğuşunun doğal bir sonuç olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Foucault (2012), iktidar mekanizmalarının bedeni kontrol altına alarak, hapishanelerde, okullarda, hastanelerde, kışlalarda ve ailelerde disipline edici rejiminden bahsetmektedir. Max Weber de, disiplin kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: Belli bir grubun alışkanlık sonucunda kazandığı kalıplaşmış ve eleştirinin yanı sıra direnme durumunun da olmadan itaat etme alışkanlığıdır (Weber, 2005: 29). Beden kontrol altına alınarak, gözetlenmeye tabi tutulmaktadır.

İktidar mekanizmalarının bedeni kontrol altına almasının ve bireyin üzerinde psikolojik bir etki yaratmasının diğer yolu da sinema filmleridir. Sinema, propaganda amaçlı kullanılmaya başlandığı 20. Yüzyıldan günümüze dek egemen toplumsal sınıfın aracı olagelmıştır. Geçmişten günümüze dek belli

ideolojilerin etkisi altında kalarak gerçekleşen politik değişimler, bir anlatım biçimi olan sinema sayesinde beyaz perdeye yansıtılmaktadır. Dolayısıyla, sinema, her dönemin toplumsal sorunlarına kulak kabartmakta ve politik değişimleri gerçekliğin dönüştürülerek yeniden inşa edilmesi hali olan temsil etme biçimiyle izleyiciye sunmaktadır. Temsil biçimlerinin izleyiciye sunulması noktasında birbirine karşıt olan ideolojileri de göz ardı etmemek gerekir. Bu çalışma esas olarak, sinema ile toplumsal sınıfların arasındaki ilişkiye odaklanarak, seçilen filmlerdeki sermaye sahipleri ve işçi temsillerini konu edinmektedir. Önceki paragrafta tez için oluşturulmuş olan kuramsal çerçeve içerisindeki görüşler, mevzu bahis konu ile ilgili rastgele örneklem yoluyla seçilmiş 6 filmi incelemek için ele alınmıştır. Sinema, filmlerdeki tematik göreneklerle pratik yaşam içerisindeki toplumsal değerleri ve çeşitli kurumları birbirleriyle ilişkilendirerek doğalmış gibi algılanmasını sağlamakta ve bu sayede seyircinin pratik yaşamda tahakküme ve disiplin altına alınmasına zemin oluşturulmasını sağlamaktadır (Kellner, 2010, s. 18). Bunun yanı sıra sinema, dış dünyaya ait olan imgelerin yorumlanarak yeniden inşa edilmesi sonucunda bireyin içsel bir yolculuğa çıkmasını olanaklı hale getirmektedir. Richard Sennet'e (2014) göre, filmlerde ele alınan cinsel haz imgeleriyle, gerçek hayattaki cinsel deneyimler arasında dağlar kadar fark vardır. Kitle iletişim araçları, toplumun ve bireyin üzerinde etkisini göstererek duyuları körleştirmektedir.

Sonuç olarak Foucault'nun da değindiği gibi, normalleştirici disiplin ortaya çıkmakta ve bu savlarını Jeremy Bentham'ın panoptikon modelini ele alarak yorumlamaktadır (Strathern, 2016, s. 89-90). Çalışmanın ileriki bölümlerinde bu konu daha derin bir şekilde rastgele örneklem yoluyla seçilmiş filmler üzerinden içerik analizi yapılarak değerlendirilecektir.

Yönetmenliğini Andrew Niccol'ün yaptığı 1997'de gösterime giren "Gattaca" filmi yukarıda belirtilmiş olan soruna ışık tutmaktadır. Filmde genetik yapısı kusursuz hale getirilerek doğan Jerome Eugene Morrow'un sakat olması sonucu onun yerine geçen, normal yollarla doğan Vincent Freeman, iş yerinde yaşanan cinayet ve arkasında bıraktığı izler sonucunda dedektif tarafından çalışma saatleri dışında da evinde gözetime tabi tutulmaktadır.

Yani disiplin altına alınan beden, davranışlarını o dönemin koşulları kapsamında içselleştirerek normalmiş gibi bir hayat sürmeye zorlanmaktadır. Akabinde, Gattaca ortaklığında çalışanların saç, ten, idrar, kan; alkol ve uyuşturucu gibi testlere tabi tutulması ve bunun sonucunda filmde sosyal yaşamda sınıflara ayrılmanın biyolojik bir apartheid¹ betimlenmektedir (Lyon, 2006).

Bu çalışmanın odak noktası işçi sınıfının sermaye sahipleri tarafından gözetlenmesi ve gözetlenirken hangi yollara başvurulduğuna, aynı zamanda örgütsel bir isyanın yaşanmaması için kitlelerin nasıl idare edildiklerine Foucault'un özne/iktidar kavramlarıyla ve panoptikon modeli esas alınarak değerlendirilecektir. Nitekim, konu bağlamında çalışmayı daha muktedir kılabilmek ve metodoloji kısmında hazırlanan sorulara yanıt aranmak için işçi ve patronlar arasında yaşanan sınıfsal çatışmalara, devlet gücünü kullanan iktidarın işçi toplumu üzerinde kurduğu tahakküme dayalı olaylara da değinmek üzere, seçilmiş olan filmler şunlardır: Türk Sineması'ndan senaryosunu Vedat Türkali'nin yazdığı ve yönetmenliğini Ertem Göreç'in yaptığı 1965 yapımı "Karanlıkta Uyananlar" filmi ve Yavuz Özkan yönetmenliğinde 1978 yapımı "Maden" filmidir. Filmlerde işlenen konularda işçilerin çalışma koşulları incelenirken iktidar sahibi olan işverenlerin çalışanlarını nasıl gözetim altında tuttuğu ve bireylerin hayatlarına ne denli nüfuz ettiği değerlendirilmiştir. Ele alınan filmler, Jeremy Bentham'ın yaratmış olduğu Panoptikon isimli hapisane modelinden esinlenerek irdelenmiş, Michel Foucault'un yorum ve analizleri ışığında kuramsal çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

Denetim mekanizması olan gözetim olgusunun sinema filmlerine yansımalarının incelenmesinden önce iktidar, totaliter diktatörlük, otokrasi, oligarşi, despotizm kavramları konu bağlamında çeşitli kuramcıların savunduğu görüşlerle birlikte ele alınacaktır.

¹ Beyaz ırkın yönetimindeki (Ulusal Parti Hükümeti) Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1948-1994 yılları arasında siyahilere uygulanmış olan ırk ayrımına dayalı bir devlet politikasıdır.

Güç kullanımı, günümüzde devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların izin verdiği kadarıyla yasal olarak kullanılmaktadır (Weber, 2005). Ekonomik bağlamda devlet gücünü kullanan siyasal iktidar ve sermaye sahiplerinin ortak çıkarları doğrultusunda; devlet gücünü kullanan siyasal iktidar, gücün bir kısmını işçi toplumunun üzerinde kullanması için sermaye sahiplerinin eline vermektedir. Sonuç olarak sermaye sahiplerinin güç kullanımı devlet gücünü kullanan siyasal iktidarın izin verdiği normlar doğrultusunda yasal bir hale bürünmektedir.

Metropolis filminde sermaye sahibi olan Joh Fredersen aynı zamanda bir otorite sahibidir de. Bu otorite sahibi olan kişinin kendisine ait olan büro seçilmiş olan filmin içerisinde görülmektedir. Dolayısıyla işçiler üzerindeki etkisini, bürosundan onları teknolojik aygıtlarla gözetleyerek, vermiş olduğu emirlerini bürokratik yollara başvurarak uygulamaktadır. Denetim mekanizması olarak ele alınan gözetim olgusu Metropolis filminden ziyade, Gattaca, 1984 ve V For Vendetta filmlerinde de açık bir şekilde görülmektedir. V For Vendetta filminin dışında² emirlere itaat eden işçi toplumu da görülen fabrika ve iş yerlerinde çalışan üyelerdir. İşçiler birey olarak değil de düzene ayak uyduran topluluk olarak ele alınmaktadır. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört filminde sabah işe gitmek isteyen Smith Winston (John Hurt), odasında yer alan dev ekrandaki kişi tarafından izlenerek uyandırılmakta ve verilen emirler doğrultusunda sabah egzersizi yaptırılmaktadır. Sadece bununla da sınırlı kalmayan filmin ileriki sahnelerinde, Winston çalıştığı fabrikada da her an Big Brother tarafından izlenmektedir. Big Brother sadece 1984 filminde değil, Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar filminde de gözle görülür biçimde temsil edilmektedir.

Kapsamlı çalışmalarıyla tarihsel sürecin izlediği yola ışık tutan Max Weber'in meşruiyet kavramı çözümlemesi çerçevesinde gözetim unsuru olarak bürokrasi konusu da değerlendirilmiştir. Weber, modern dünyada bürokratikleşmenin tek seçenek olduğunu ve kapitalizmin gelişmesi

² Big Brother rolünü üstlenen John Hurt'u gördüğümüz sahnede sadece karşısında oturan kişiler gözetlense de (yine bu kişiler Big Brother'ın safında yer alan ve emrinde olanlar), bürokratik biçimde halk, o gözetlenen kişiler yoluyla ve medya aracılığıyla kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

neticesinde bürokrasiye de duyulan ihtiyacın aynı doğrultuda seyrettiğini belirtmektedir. Çünkü, kapitalizm, bürokratik yönetime mali açıdan en rasyonel ekonomiyi sağlamaktadır (Weber, 2005, s. 6-8). Kapitalizmin amacı her halükarda kar etmek olduğu için, bu sistem içerisinde var olan işletmeler de sınırsız olan birikimlerini hukuki çerçevede güvence altına almayı istemektedirler. Dolayısıyla işletme sahipleri ile devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlar arasında birtakım yakınlaşma söz konusudur. Siyasi alanda bütün vatandaşlar eşit bir şekilde oy kullanma hakkına sahiptir ve bu durum somut olan eşitsizliği gizlemektedir; lakin soyut çizgilerin çizildiği belirli coğrafyalarda yaşayan bireyler yasa önünde eşit olsa da bu durum sadece yasanın sermaye sahiplerinden yana olmasını gizlemeye yaramaktadır (Eagleton, 2005, s. 180).

Bu çalışmada, "Gözetim Toplumu ve İktidar Kavramı Bağlamında Sinemada Sermaye Sahipleri ve İşçi Temsilleri" konusu aşağıdaki filmler üzerinden açıklanacaktır:

- Metropolis- Fritz Lang (1927)
- Ekim- Sergey Ayzenştayn (1928)
- Karanlıkta Uyananlar- Ertem Göreç (1965)
- Maden- Yavuz Özkan (1978)
- Bin Dokuz Yüz Seksen Dört- Michael Radford (1984)
- Gattaca- Andrew Niccol (1997)

Metodoloji

Çalışmada yer alan filmlerde sermaye sahiplerinin denetim mekanizması olarak gözetim olgusu doğrultusunda işçi toplumunu nasıl bir yol izleyerek ve onları ne şekilde manipüle ettiğini değerlendirerek aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

Temel Sorular:

1. Filmler ele alındıkları dönem içerisindeki koşulları yansıtıyor mu?
2. İncelenen filmlerde işveren ve işçiler nasıl temsil edilmektedir?
3. Filmlerde işçi toplumunun gözetlenmesi konusu nasıl yansıtılmıştır?

4. Filmlerde ekonomik bağlamda üreten ve emek harcayan özne kapitalist sistem içerisinde nasıl nesneleştirilmektedir?
5. Filmlerde kullanılan mimari yapıların inşasının filmlerde yer alan işçi toplumu üzerindeki etkisi nedir? Etkisi varsa bu etkiler nelerdir?
6. Filmlerde çalışanların sermaye sahipleri tarafından gözetlenmesi, işçi sınıfının kamusal alandaki davranışlarını etkiliyor mu? Etkiliyorsa bu durumun doğurduğu sonuçlar nelerdir?
7. Filmlerde, toplum içerisinde yasalara bağlı olan bireyler, devlet gücünü kullanan iktidar tarafından nasıl disiplin altına alınmaktadır?

Yan Sorular:

1. Filmlerde devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların sermaye sahipleriyle aralarında bir ilişki var mı? Varsa nasıl yansıtıldı?
2. Filmlerde güç kullanımının yasal boyut kazanmasının sonuçları nelerdir?
3. Filmlerde işçi toplumunun gözetlenmesi bireyleri kamusal alan içerisinde kategorize edilmesini sağlıyor mu?
4. Filmlerde temsil edilen işçi ve işveren olarak belirtilen karakterlerin genel özellikleri nelerdir?
5. Filmlerin ideolojik boyutları ve temsil biçimlerindeki belirleyici imgeler nelerdir?

Bu tezde denetim mekanizması olarak gözetim olgusu kapsamında işçi toplumu ile sermaye sahipleri arasında yaşanan olayları ele alan filmler seçilmiştir. Yapılan araştırmaya konu edilen filmlerin seçilme nedeni: "özne ve iktidar ilişkisi", "panoptikon modelinin birey ve toplum üzerindeki etkileri", "kapitalist sistem düzeninde gözetim ile bağlı olduğu öne sürülen "Weber'in bürokrasi kavramının önemi" konuları değerlendirilecektir.

Yöntem

Araştırmanın sınırlılıkları, 1927-1997 yılları arasında "gözetim toplumu" olgusu ile Michel Foucault'nun özne/iktidar kavramına bakışını ve genel

olarak işçi sınıfı ile sermaye sahipleri temsillerini içeren filmler olarak belirlenmiştir. 1927-1997 yılları arasında işçi sınıfı ile sermaye sahipleri temsilini içeren filmler arasından, rastgele örneklem yoluyla seçilen 6 film, içerik analizi yöntemi ve söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Tarihsel ve toplumsal bağlamda ele alınan çalışmanın, kavramsal altyapısı yapılan literatür taraması ile oluşturulmuştur.

Yapılan çalışmanın diğer bölümünde ise, çalışma ortamındaki işçilerin temsil biçimlerini belirlemek amacıyla ele alınan filmlerde sermaye sahipleri ve işçi temsillerinin nasıl kurgulandığı, gözetim olgusu, Michel Foucault'nun panoptikon yorumlaması, özne/iktidar kavramları, Max Weber'in toplumsal meşruiyet çözümlemesi bağlamında içerik analizi ve söylem analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

İçerik analizi yöntemi kullanıldığı iletişim ortamının bağlamı çerçevesinde anlamlı çıkarımlar yapabilmek için ele alınan bilimsel bir yöntemdir. Çalışmanın metodoloji kısmında hazırlanmış olan sorulara yanıt verebilmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem sayesinde hem tezde yer alan konu için hazırlanmış sorular yanıtlanabilecek hem de aşağıda yer alan içerik analizi başlığı altındaki kodlar sayesinde rastgele örneklem yoluyla seçilmiş olan 6 film metin gibi okunabilecektir. Sinemada anlatım dili oluşturularak ortaya çıkan filmler ve çalışma için ele alınan 6 adet film, belli ideolojilerin temsil biçimlerini yansıtmaktadır. Bu vesileyle, nitel araştırma yöntemi olan içerik analizinin gösterdiği yola, söylem analizi desteği ile ışık tutulmuştur.

Söylem Analizi

Dünya tarihi boyunca, zihinsel ve bedensel emek harcanarak ortaya çıkan sanat eserlerinin kendilerine özgü dili vardır ve her bir sanat eserinin iletişim aracı olması nedeniyle birer metin gibi okunabilmektedir. Bütün düşünsel üretim gerektiren süreçlerin ortak ve temel alanı 'söylem'dir. Bu bağlamda görsel ve davranışsal olarak ifade etme biçimlerinin yanında, insani pratiklerin de söylemden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir (Çoban, 2015, s. 199). Sinemada sinematografiyi kullanarak bir anlatım dili oluşturulması

sonucunda ortaya çıkan filmler belli ideolojileri yansıttığı görülmektedir. Dolayısıyla, ideolojik perspektiften bakıldığında tezde ele alınan filmler belli amaçlara ışık tutmaktadır.

Rastgele örneklem yoluyla seçilmiş olan filmlerde, söylemlerin, gerçekliğin dönüştürülerek yeniden inşa edilmesindeki rolü üzerinde detaylı bir şekilde durulacağı için söylem analizi yöntemi kullanılmaktadır. Benzer ifade etme biçimlerinin farklı ideolojilerde yeniden üretilerek yorumlanabilmesi üzerine, karşımıza 'temsil etme' kavramı çıkmaktadır (Wilson, 2015, s. 105). Dolayısıyla söylem analizi yönteminden yararlanarak yapılan çalışmaya evrensel bir boyut kazandırmak için, Dünya ve Türk sineması olmak üzere 1920'li yıllardan günümüze toplam 6 film incelenmiştir.

Söylem analizi yöntemiyle aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Filmlerde 'sermaye sahibi', 'denetim mekanizması olarak gözetim olgusu' ve 'işçi toplumu' ile ilgili ne gibi söylemler vardır?
2. Sermaye sahibi ve işçi toplumu söylemleri nasıl kurgulanmış ve söylem anlamında nasıl bir temsil yapısı oluşturulmaktadır?
3. Filmlerde sermaye sahibi olmak söylemsel olarak nasıl inşa edilmiş ve betimlenmiştir?
4. Filmlerde sermaye sahibi ve işçiler arasındaki ilişki nasıl kurulmuştur?
5. Politik meşruiyet, disipline etmek, gözetim toplumu oluşturmaya çalışmak gibi olgular filmlerdeki söylemlerle nasıl inşa edilmiştir?

İçerik Analizi

Araştırma kapsamında sermaye sahibi ve işçi temsilleri içeren filmlerde; sermaye sahibinin ve işçinin nasıl kurgulandığı, sermaye sahibinin ve işçinin karakteristik özellikleri, hangi tür filmlerde 'sermaye sahibinin ve işçinin temsilinin daha sık yer aldığını, 'sermaye sahibi ve işçi temsili içeren filmlerin konulara ve türlere göre dağılımını tespit etmek amacıyla, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen filmlerde, işveren ve işçi temsilleri içeren filmlerde, işveren ve işçi karakterinin nasıl kurgulandığı, işveren ve işçinin karakteristik özellikleriyle birlikte işveren ile işçi temsili içeren filmlerin

konulara ve türlere göre dağılımını tespit etmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada Dünya ve Türk sineması dahilinde toplam 6 film seçilmiştir. Kullanılan içerik analizi yöntemi ele alınan filmleri daha detaylı bir şekilde incelemeye olanak sağlamıştır.

İçerik analizinde kullanılacak kodlar;

- Filmin yapım yılı
- Filmin türü
- Filmin anlatı yapısı
- Filmin başkarakteri
- Cinsiyeti
- Medeni durumu
- Eğitim durumu
- Sınıfsal durumu
- Mekansal konumu
- Karakteristik özellikleri

İçerik analizi bağlamında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Gözetim olgusunun işçi toplumuna yansımalarının incelenen filmlerdeki türlerine göre dağılımı nedir?
2. Filmin başkarakteri sermaye sahibi mi yoksa işçi toplumunun bir üyesi mi?
3. Filmlerde temsil edilen başkarakterin cinsiyeti nedir?
4. Filmlerde temsil edilen sermaye sahibinin ve işçinin eğitim durumu nedir?
5. Filmlerde temsil edilen sermaye sahibinin ve işçinin asıl mesleği nedir?
6. Filmlerde temsil edilen sermaye sahibinin ve işçinin sınıfsal konumu nedir?
7. Filmlerde temsil edilen sermaye sahibinin ve işçinin mekansal konumu nedir?
8. Filmlerde temsil edilen sermaye sahibinin ve işçinin temel özellikleri nelerdir?

9. Filmde temsil edilen sermaye sahibi karakterinin çalışanlarına karşı sergilediği tutum ve davranışı nasıldır?
10. Filmlerde verilmek istenen mesaj yerel düzeyde mi kalmakta yoksa evrensel bir boyut mu kazandırılmaya çalışılmaktadır?

A. KURAMSAL ÇERÇEVE

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET, İKTİDAR VE OTORİTE

Siyaset, toplumu ve bireyin hayatını düzenleyen ve bu düzeni belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştiren sosyal faaliyetler bütünüdür. Her bireyin kendine özgü fikirleri, istekleri ve her toplumun da kendine has ihtiyaçları vardır. Siyaset, çatışmayı ve uzlaşmayı beraberinde getirmektedir (Kapani, 2004, s. 17-18). İşte bu yüzden insanlar toplum içerisinde birbirleriyle uzlaşarak işbirliği yapmak zorundadır. Aristoteles'e göre (2000), insanlar, kamusal alanda adaletin peşinde koşmalı ve toplum olarak iyi bir yaşamın olanaklı hale getirilebilmesi için uygun koşullar yaratmalıdırlar (akt. Heywood, s. 84-85). Bu düşünce tarzı idealist felsefe anlayışını yansıtmaktadır. Nitekim kapitalist sistemin dayattığı düzen içerisinde pratik yaşama marksist bir perspektiften bakıldığında ortaya çıkan tablo hiç de Aristoteles'in sözünü ettiği gibi görünmemektedir. Çünkü, bazı insanlara göre siyaset bireylerin toplumda birleşmelerini sağlayan mekanizma değil, aksine azınlığın çoğunluk üzerindeki ayrıcalıklarının devam ettirilmesine dayalı bir çatışma ve bir savaş halidir. Dolayısıyla kavram, geleneksel bir görüş çerçevesinde, rekabet ve çatışma halinde olan gündelik hayat sorunlarını hem çözme süreci olarak tanımlamakta hem de bu sorunları çözme sürecini yasalara bağlı olarak ele almaktadır.

Politika kelimesi polis sözcüğünden türemiş olup ve polis kavramı modern dillere çevrilerek sözlükte şehir devleti anlamını taşısa da; polis terimi şehri aşır, çevresindeki kır topraklarını da içine aldığı için tam manasıyla sözcüğü

şehir devleti bağlamında kullanmak yeterli değildir³ (Şenel, 1968, s. 21). Sözlükteki anlamıyla politika, şehrin işleriyle ilgilenmekte ve bu bakımdan devletle ilgili olan anlamındadır. Dolayısıyla bahsi geçen kelimeyi incelemek, otorite ve iktidar kavramlarını da birlikte incelemek demektir.

Siyaset kelimesi ise Arapçadan türemiş olup, at bakıcılığı anlamını taşımaktadır. Siyaset kelimesi Arapçada siyasa şeklinde kullanılmaktadır ve siyasa kelimesi de yönetmek, eğitmek anlamına gelmektedir. Siyasi ve siyasa kelimeleri batı dillerinde politika ve politik olanla ilişkilendirilmektedir. Siyaset ve politika kelime olarak farklı anlamlar taşısa da günümüzde artık bu iki kelime batı dilleriyle birlikte aynı anlamda kullanılmaktadır.

Andrew Heywood (2015) siyaseti, beşeri hayatın içerisinde bulunan kaynakların üretilmesi ve dağıtılması olmasının yanı sıra, bu beşeri varoluşta bireyin arzuları ve gereksinimleri sonsuz, ancak bu arzu ve gereksinimleri karşılayacak kaynaklar sınırlıdır diyerek tanımlamaktadır (s. 32). Bu bağlamda, rekabet ve çatışma halinde olan gündelik sorunları çözme süreci siyaset ve bu süreçte verilen mücadelenin örgütlenen gruplar arasında birbirlerine güç uygulayarak kazanılması sonucu oluşan eylem de iktidardır. İktidar kavramı kimi zaman otorite ile eş değer olarak ele alınmaktadır. O nedenle bu kavramları izah etmek güçleşmektedir. Maurice Duverger'e göre (2004), bu bağlamda kullanılan terimlerin işlevi önemli değildir; mühim olan bu terimleri kullanırken neden söz ettiğimizi iyice kavrayabilmemiz gerekmektedir (s. 135). İktidar, insanların davranışlarını etkileme, onları yönetme gücüyken, otorite ise meşru olandır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus: iktidar, hem başkalarının davranışlarını etkileyebilme hem de kendini zorla kabul ettirebilme donanımına sahiptir.

Michel Foucault (2014), yalnızca iktidarın bireysel ya da kolektif bir ilişki olmadığını, bazılarının başkaları üzerindeki eylem kipi olduğunu vurgulamakta ve yine iktidarın rıza göstermeyle ilgili olmadığından da söz

³ Polisin eski yunan kurumu olması nedeniyle ve kökleri o topraklara bağlı olduğundan açıklama gereği duyulmuştur. Detaylı bir şekilde incelemek için bkz: Şenel, Alâeddin (1968) Eski Yunanda Siyasal Düşünüş. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

etmektedir (s. 72). Post-modern teorisyenlerin arasında ilk sırada olan Foucault (2012), iktidarı incelerken sadece yönetimde söz sahibi olan siyasal iktidara ya da hegemonyaya değil; bireylerin gündelik yaşamlarına kadar indirgenen ve içselleştirilen mikro iktidarlara da göndermede bulunmaktadır (s. 48). Bu durum onu Marksist perspektiften tamamen ayırmaktadır. Ayrıca, inşa edilen mimari yapılar, yeniden düzenlenen sokaklar ve meydanlar iktidarın kurumlar yoluyla kamuda yer alan her şeyi tahakküm altına almasına, bireylerin içine işlemesine ve onların farkında bile olmadan yönetilmelerine vesile olmaktadır. İktidar ve güç kavramları her zaman siyasal bir muhtevaya sahip olsa da, doğrudan siyasal iktidarla özdeşleştirilmemesi gerekmektedir (Çiğdem, 2008, s. 105).

Max Weber otoriteyi meşru olanla özdeşleştirmekte ve insanlar yetkisi meşru olan kişilere itaat etmektedir. Weber'e göre, insanlar yöneticilere karşı rızaya dayalı şekilde itaat ettiğinde otoritenin varlığı oluşmaktadır (Weber'den akt. Sennett, 2014, s. 32).

İncelenen siyaset, politika, iktidar ve otorite kavramları bağlamında görüldüğü üzere toplumdaki çatışma ve uzlaşmanın varlığı ortadadır. Makro çerçeveden bakıldığında yasalar, kurallara bağlı bir şekilde yürüdüğünde ortaya çıkmaktadır. Uygulanan her yasanın temelinde de soyut kurallar vardır. Dolayısıyla yasaların ortaya çıkmasındaki süreç yönetimle ilişkilendirildiğinde, otorite sahibi olan kişi yaptığı eylemleri neticesinde, emirlerini gayri şahsi düzene bağlı kalarak ve bulunduğu konumdan da faydalanarak kendi kuralları sınırlarında bir bürodan yürütmektedir. Metropolis (1927) filminde sermaye sahibi olan Joh Freder, aynı zamanda bir otorite sahibidir. Bu otorite sahibi olan kişinin kendisine ait bürosu olmasının yanı sıra işçiler üzerindeki etkisini de yine bu bürodan onları teknolojik aygıtlar aracılığıyla gözetleyerek, vermiş olduğu emirleri de bürokratik yollara başvurarak uygulamaktadır. Bu noktada çalıştığı kuruma bağlı olan kişiler, otorite sahibine, o kurumun üyesi oldukları için itaat eden ve onu meşru kılan topluluktur (Weber, 2005, s. 42). Ancak ortaya çıkan her yasanın kabul edilebilir bir yanı olsaydı; Nazilerin Yahudilere uyguladığı fiziksel ve psikolojik şiddet, on iki yaşındaki çocuklara ölüm emri verilebileceğini belirten Stalin yasası da meşru sayılırdı (Mendel,

2005, s. 40). Açıkça belirtmek gerekmektedir ki, ortak çıkarlara sahip olan yasaların meşruiyeti koşulsuz bir şekilde kabul edilmemektedir. Bu nedenle yasal olma durumuyla meşruluğun birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Yasal yönetim hukuk kurallarına uygun bir yönetim şeklidir. Pozitif hukuk kurallarına uygun olan her yönetimin yasal olarak işlerliği olsa da, bu durum politik ya da sosyolojik açıdan ele alındığında her daim meşru sayılabilmektedir (Kapani, 2004, s. 81). Yasaların meşruiyetinin koşulsuz bir şekilde kabul edilmemesi sinema filmlerinde iktidar ve direniş olgularını da kapsayarak, sermaye sahipleri ve işçi temsilcileri üzerinden temsil edilmektedir. İktidarı elinde tutanlar yönetilenlere karşı sadece emirler yağdırma ve güç uygulamakla kalmayıp, aynı zamanda kendilerinde bu emretmeyi ve güç uygulamayı hak olarak da görmektedirler (Kapani, 2004, s. 67). Yani iktidarı elinde bulunduranlar yönetilenlere karşı güç uygulanmasını kendilerinde hak olarak görerek bu yolla kendilerini yine halka karşı meşrulaştırmaktadırlar.

Toplumsal dünyanın temsil edilişi politik muhtevaya sahiptir ve sinema filmleri için seçilen temsil tarzları da dünyaya karşı politik karaktere bürünerek karşımıza çıkmaktadır (Kellner, 2010, s. 419).

Sonuç olarak, ortaya iki türlü siyaset tanımı çıkmaktadır;

1. İnsanların, sınırlı kaynakların olmasına rağmen sonsuz arzu ve istekleri sonucunda ortaya çıkan iktidar mücadeleleri,
2. Korporatist bir perspektif olarak çatışan çıkarların dengelenmesi.

Yukarıda yer alan iki maddeyi de içeren Maurice Duverger'in (1977) "siyaset, iki yüzlü Janus⁴" deyişi misali hem çatışma halinde hem de toplumsal düzenin sağlanarak iyi toplumun oluşturulması ve korunması faaliyetlerinin bütünüdür (Duverger'den akt. Çam, 1975, s. 10). Siyasetçileri de pejoratif anlamda, iktidar peşinde koşan ve bu yüzden iki yüzlü Janus olarak

⁴ Janus: Bir yüzü sola doğru diğer yüzü sağa doğru bakan iki yüzlü Roma tanrısıdır. Duverger, Maurice. (1977) Batı'nın İki Yüzü. Çev. Cem Eroğul, Fazıl Sağlam. Ankara: Doğan Yayınevi

betimlemek yerinde olacaktır. Çünkü Lord Acton'un⁵ da ifade ettiği gibi iktidar yozlaşmaya meyillidir.

Görsel 1: Vatikan'da sergilenmekte olan Roma döneminden kalma bir Janus büstü.

1.1 İktidar ve Meşruiyet İlişkileri

Giriş yapmadan önce iktidarın ne şekilde meşruluk kazandığına ya da kazandırıldığına dair Max Weber'in konuyla ilgili tanımına göz atmak yerinde olacaktır. Sosyal ilişkiler içerisinde bulunan herhangi bir irade iktidara karşı geldiğinde bile iktidar, birtakım eylemlerde bulunarak bu iradeye karşı varlığını sürdürebilmektedir (Weber, 2002, s. 105-106). Bu bağlamda iktidar kavramı geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Böylelikle iktidar kavramı pratik yaşamın her aşamasında, yani, gruplar ve bireyler arasında, çeşitli kurum ve kuruluşlarda görülmektedir. En basit haliyle, gündelik hayatın parçası olan aile içinde anne-baba ve çocuk ilişkilerinde de bu duruma rastlanmaktadır. Bu noktadan sonra Foucault'nun görüşleri son derece önemlidir. Sonraki bölümlerde aileden yola çıkılarak, makro ölçekli bir iktidar ve totaliter kavramlarının analizi yapılacaktır. Bu çalışmada iktidar kavramı

⁵ John Dalberg Acton, İngiliz tarihçi.

siyasal iktidar olarak dar anlamda ele alınmamaktadır. Çünkü nerede olursa olsun insan davranışlarını etkileyen iktidardan söz ediliyorsa, orada politika biliminin inceleyeceği bir konu vardır (Kapani, 2004, s 47). Nasıl ki yeryüzündeki doğal kaynakların elde edilip birtakım maddi şeylere dönüştürülerek tüketilmesi, herhangi bir ülkenin ekonomisini ve insanların sosyal yaşamını etkilemekteyse, doğal olarak bireyler içinde bulunduğu çağa ayak uydurarak bu etkiler doğrultusunda diğer kişilerle olan ilişkileri de şekillenecektir. Ayrıca insan ilişkileri sadece o ana ya da çağa bağlı kalmayıp, farklı anlarda veya çağlarda yeniden kendisini o zamanki duruma göre güncelleyecektir. Harold Lasswell gibi siyaset bilimcilerinin iktidar kavramını sosyal bağlamda geniş bir yelpazeden değerlendirmesi sonucunda, politika bilimi yerini giderek kratolojiye⁶ bırakacaktır (Kapani, 2004, 47). Anlaşılacağı üzere iktidar kavramının geniş bir alana yayılması, bu konuyla ilgilenenleri hem oldukça zorlayacaktır hem de iktidar kavramının geniş açıdan değerlendirilmesi görüşüne de karşı çıkanlar -elbette- var olacaktır. Bu görüşe karşı çıkan kişi olan David Easton, iktidarı, aile, dernek ya da herhangi bir çete üyesinin liderliğinden ayırt etmektedir (Kapani, 2004, s. 48). Burada asıl vurgulanmak istenen şey salt iktidar kavramının ne kadar önemli olduğudur. İktisadi açıdan bakıldığında ekonominin ve yeryüzündeki doğal kaynakların şirketlerin ya da kişinin tekelinde olması, o şirketi ya da kişiyi devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlara biraraya getirmektedir. Sonuç olarak bu durum halkı da etkilemektedir. Nitekim bu iktidar ilişkisi karşılıklı bir ilişkidir ve yönetilenlerle birlikte yönetenler arasındaki ilişkidir. Konu tartışmaya açık olduğu ve farklı bir çalışma adı altında tartışılabilirliği veya incelenebileceği gibi iktidar kavramı, sosyal iktidar ve siyasal iktidar olarak ikiye ayrılabilir da aralarında çelişkileri de barındırmaktadır. Maurice Duverger'in bahsedilen konuyla ilgili görüşleri *Duverger'in Meşruiyet Tipolojisi* bölümünde ele alınarak, konu biraz daha aydınlığa kavuşturulacaktır.

Meşruiyet, iktidarın sürdürülebilir olmasını, birey ve toplum üzerinde bıraktığı etkiye uyulmasını sağlamaktadır. Eğer birey ya da toplum tarafından kabul görmemiş, rıza ve itaate dayalı bir iktidarın varlığından söz edilmezse orada

⁶ İktidar Bilimi.

iktidarı elinde bulunduranlar tarafından uygulanan baskı, zorunluluk, zorla yaptırım vardır. Buna karşılık olarak toplum içerisinde ortak inançlara sahip olan insanlar herhangi bir direniş gösterisinde bulunduğu zaman, meşru olmayan iktidar şiddete başvurur ve dolayısıyla meşru olmayan iktidar eğitim ve propaganda yoluyla kendisini meşrulaştırma eyleminde bulunmaktadır (Çam, 1975, s. 37). Bu nedenle iktidar, belirli yasalar, rasyonelleştirme, hukuki işlemler eşliğinde ve toplum ya da birey tarafından kabul görülecek ilkelerle birlikte -bunlardan bir tanesi meşru sayılabilecek olan referandum yapmak- halkı ne adına yönettiğine dair fikirlerini de sunması gerekmektedir (Çetin, 2003, s. 66). Böylece bahsedilen konu ileriki aşamalarda değinilecek olan devletin gücünü kullanan siyasi iktidarın ve sermaye sahiplerinin arasındaki ilişkinin ne boyutta olduğuna da önayak olmaktadır. İktidar, kendini meşrulaştırma yoluna giderek bir yandan da otoritesini sağlamaya çalışmaktadır. Anlaşıldığı üzere iktidar ve otorite kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidir. Alain Renaut (2005), otoritenin aynı zamanda iktidar olduğunu ve bu iktidarın meşruiyetinin de kabulü olduğunu ifade etmektedir (Renaut'tan akt. Mendel, s. 99).

Politik toplumun ilk örneği olan aile olgusunda ise insan ırkının uyacak olduğu ilk yasa varlığını korumak olacaktır. Dolayısıyla çocuk yetişkin birey olana kadar aile içerisinde korunmak ve bakılmak suretiyle anne-babaya bağımlı kalacaktır (Rousseau, 2013, s. 4-5). Anne-babanın koyduğu kurallar -özellikle baba figürünün -patriyarkal otorite nezdinde hareket edebilen çocuk, rızaya dayalı bir davranış sergilemektedir. Buna göre, anne-babayı iktidarı elinde bulunduran kurum ya da kuruluş sahibi, çocuğu da halk olarak tanımlayabiliriz. Böylelikle çocuk itaat eylemi gösterirken bunu mekanik bir şekilde uygulamaktadır. Yani bilinçli bir itaatten söz edilmemektedir. Fakat devletin gücünü kullanan siyasal iktidar ya da sermaye sahiplerinin iktidarı söz konusu olduğunda, halkın birçoğu mekanik ve bilinçsiz rıza göstermek yerine, bilinçli ve eylemlerin farkında olarak hareket etmektedir⁷. Nitekim halk

⁷ Karl Marx "Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı" adlı eserinin önsözünde, insanların yaşam biçimlerini belirleyen bilinçlerinin olmadığını; fakat, bilincini belirleyen sosyal yaşam biçimleri olduğunu söylemektedir. Sosyal yaşam biçimi ekonomiyi de beraberinde getirmekte ve kapitalist sistemde yaşayan insanların çoğu

veyahut işçi sınıfı herhangi bir olumsuzluk, çıkar ilişkisi ve haksızlık yaşandığında uygun zaman-mekan gözeterek direnişte bulunacaktır⁸. Dolayısıyla işçi sınıfının göstermiş olduğu direniş iktidarın meşruiyetini sarsmaktadır. Ayrıca Bertrand Russell insanların boş zamanlarını güç demek olan ve ya mutluluk verecek olan eğitime ve bilgiye ayrılmasını ifade ederek; ekonomik bağlamda bireylerin yaşantısındaki çıkar ilişkilerinin yerini zevk kültü alacak ve böylelikle hem bilimsel yönden bir gelişme yaşanacak hem de bu boş zaman kültür gelişimi yolunda kullanılacaktır (1996, s. 84). Dolayısıyla bu boş zaman ve çıkar ilişkisi kültürünü eğitime ve bilimsel ilerlemeye ayırabilmek için ilk önce bedensel zevklerimizden birisi olan mide hazzını belirli bir doyum noktasına ulaştırmak gerekmektedir. İlkçağ batı felsefesi baz alındığında Epiküros'un düşünce yapısında da bu teori yatmaktadır. Russell'in aktarımıyla: "Bilgelik ve kültürün bile ona (bedensel zevk olan mide zevki) başvurması gerekmektedir" (1996, s. 367). Yani bireylerin toplum içerisinde daha huzurlu ve refahı yüksek şekilde yaşayabilmesi için beslenme ihtiyaçlarının yeterli ölçütte karşılanması gerekmektedir. Ancak feodal sistemin yıkılmasından sonra giderek gelişme gösteren kapitalist sistemin yaratmış olduğu endüstrileşme sonucunda insanlar ulaşmak istediği vaatlere yeterince sahip olamadılar. Çünkü insanların aç gözlülüğü, bencilliği, daha çok şeye sahip olma iç güdülerini ve bununla birlikte yaşamın tek amacının mutluluk ve hazzı ulaşmak isteği olduğunu düşünceleri endüstrileşme hareketi içindeki ekonomik çelişkileri görememelerini sağlamaktadır (Fromm, 2003, s. 21).

da varlığını sürdürebilmek için ekonomiyi yaşamın temel taşlarından birisi sayarak bunu hayatın merkezine yerleştirmektedir. Marx'a göre, insanlar toplumsal üretimde, kendi arzularını ikinci plana atarak, diğer kişilerle üretim ilişkilerine girerler ve bu üretim ilişkileri de sosyal bilinç biçiminin hakiki temeli olan ekonomiyi oluşturur (1970, s. 37). Yani, her şeyin temelinde ekonomi yatmaktadır.

⁸ İktidarın olduğu her yerde direniş de vardır (Foucault, 2014, s. 21). Perry Anderson, Foucault'un bu sözüne karşılık olarak 'Tarihsel Materyalizmin İzinde' adlı yapıtında direnişin de bir karşı iktidar olduğunu belirtmektedir (2004, s. 64). Aslında burada insanın arzu isteğinden yola çıkılarak hareket edilmekte ve iktidar arzusunun insanlar tarafından dürtüsel arzu olarak var olduğu için doyurulması gerekmektedir. Böylelikle Foucault'nun da bahsettiği gibi, iktidar, bireylerin tavır ve davranışlarına hatta söylemleriyle birlikte gündelik yaşantılarına kadar işlemektedir (2012, s. 23).

Devletin gücünü kullanan siyasal iktidar ya da burjuva takımı yaşanan direniş karşısında kendi eylemlerini meşru kılmak adına birbirleriyle ilişki halinde olarak kendi çıkarları doğrultusunda yasalar ortaya çıkarmaktadır. Öyleyse bir dış zorunluluk olarak belirtilen devlet olgusunun kendi çıkarlarına paralel aile ve sivil toplumun da çıkarları göz önünde bulundurulduğunda çatışma durumunun ortaya çıkmasıyla yasalar sayesinde aile ve sivil toplumun devlet erkine boyun eğmesi gerekmektedir (Marx, 1997, s. 12).

Güç kullanımı, devletin gücünü kullanan siyasal iktidarın izin verdiği kadarıyla yasal olarak kullanılmaktadır. Ekonomik bağlamda, devletin gücünü kullanan siyasal iktidar ve sermaye sahiplerinin ortak çıkarları doğrultusunda; siyasal iktidar gücün bir kısmını işçi toplumunun üzerinde kullanması için sermaye sahiplerinin eline vermektedir. Buna göre, sermaye sahiplerinin güç kullanımı devletin gücünü kullanan siyasal iktidarın izin verdiği normlar doğrultusunda yasal boyut kazandırılmaktadır. Meşruiyet olmazsa iktidar sahipleri şiddet ve tehdit ile varlığını sürdürebilmektedir (Heywood, 2000, s. 173).

"Güçlü olan gücünü hakka, itaat etmeyi de görev niteliği arz edecek biçimde nitelendiremediğinde ilelebet egemen olacak kadar güçlü kalamayacaktır" (Rousseau, 2013, s. 6).

Tarihe materyalizmin doğasından bakıldığında; küreselleşen dünyada, ekonominin yaşam içerisindeki temel yapı taşlarından birisi olduğu anlaşılmaktadır. İnsan ırkının uyacak olduğu ilk yasanın varlığını korumak olduğu aşikardır. İnsan varlığını korumak ve sürdürebilmek için güçlü olmak zorundadır. Sanayi Devriminde insanlar köylerden kentlere göç ederek işçi sınıfının oluşmasına vesile olmuştur⁹. Emeğini belli ücret karşılığında satan proleterya sermaye sahipleri tarafından yönetilmektedir. Yani işçi sınıfına ekonomik anlamda baskı uygulanmaktadır. Çünkü, yeryüzündeki doğal kaynaklar sınırlıdır ve bu doğal kaynakların çoğu sermaye sahiplerinin elinde

⁹ Bu noktada patriyarkal aile düzenine tekrar değinilecek olursa, baba rolünün çocuk üzerindeki etkisi bundan sonra daha çok kültür ve ahlaki değerlerin taşıyıcısı olarak evrim göstermektedir. Ek olarak, sermayenin topraktan, fabrikaya yönelik hareketiyle yeni siyasal düşünceler ortaya çıkmış, nüfusun kentlerde yoğunlaşmasına ve değişimlerin yaşanmasına da vesile olmuştur (Kılıç, 2012, s. 17). Sermaye bu şekilde merkezileşerek sermaye sahiplerinin tekelinde toplanmaktadır.

olduğu için iktidar sahibi olan yönetici sınıf, bireyi beslenme ve barınma olanaklarından da mahrum bırakabileceğinden ötürü işçiyi işverene karşı itaate mecbur bırakmaktadır (Çam, 1975, s. 32-33).

İnsanlığın varoluşundan beri yeryüzünde savaşlar boy göstermektedir. İnsan ırkının doyumsuz bir varlık oluşu onu daha çok hırçınlaştırmış ve böylece yeryüzünde bulunan doğal kaynaklarla birlikte toprak sahibi olma arzusunu da tetiklemiştir. Nitekim durum böyle olunca topraklar üzerine çitler çekilmiş, bölünen her toprak parçasının başına da bir yönetici getirilmiştir. Bu bağlamda çitlerin çekilmiş olduğu her ülkenin başında olan yöneticilerin yönetimde uzun süreli var olması -yani yönetim alışkanlık haline büründüğünde- halkın gözünde meşru olarak algılanmaktadır.

1.1.1 Weber'in Meşruiyet Tipolojisi

Meşruiyet, bir topluma ya da gruba dahil olan kişilerin genellikle rıza göstermesi sonucu ortaya çıkmaktadır ve kitlenin otoriteye itaat etmesi için meşru olması gerektiğini ifade etmektedir (Weber, 2002, s. 108). Meşru olmanın bir inanç temelli olduğu görüşünü savunan Weber, farklı toplumlardaki siyasal sistemleri inceleyerek iktidarın nasıl meşru hale getirilerek otoriteye ve tahakküme dönüştürüldüğünü incelemektedir. Dolayısıyla meşruluğu belirlemede üç temel anlayış ortaya çıkmaktadır ve bu üç temel anlayış birbirleriyle ilişki içerisindedir: böylece her üç temel anlayışta da bahsedileceği üzere karizmatik lider söz konusu haline gelmektedir.

1. Geleneksel Otorite: Geçmiş zamanlarda kutsal olandan feyzalan otorite biçimidir (Weber, 2005, s. 40). Örneğin; kralın sahip olduğu otorite gücünün tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Kralın kişisel iktidarı yani kral, iktidarı kendi malıymış gibi kullanmaktadır. Kişi, iktidarı kimseye hesap vermeden iyiye ya da kötüye kullanabilmektedir; yani kral yetkisini keyfi olarak uygulamaktadır (Duverger, 2004, s. 137). Weber, geleneksel otoriteyi korku, saygı gibi değer yargıların da içinde bulunduğu biçiminden bahsetmektedir. Bu otorite türü eskiden beri meşru görüldüğü için tarih tarafından kutsal sayılmaktadır. Burada uyulması gereken kurallar değil geleneklerdir. Kralın iktidarı kendi malıymış gibi özümsemesi keyfiyetin bir göstergesi olmasının

yanı sıra kendisine gelen hediyeler karşılığında da istediği gibi davranabilmektedir (Weber, 2005, s. 56). Bu otorite tipinde yönetici konumunda olan mevkiler kralın ya da kabile şefinin yakın çevresi veya kan bağı olan kişiler tarafından doldurulmaktadır (Weber, 2005, s. 57).

2. Karizmatik Otorite: Bu otorite türü ise; geleneksel ve yasal-ussal otorite türünden farklı olarak kişisel olanla sınırlandırılmıştır. Karizmatik otorite kralın, peygamberlerin ve liderlerin kahramanlığına ya da kutsal oluşuna dayandırılmaktadır (Weber, 2005, s. 40). Karizmatik lider halkın duygularına hitap ederek kitleyi manipüle etme gücüne de sahiptir. Yani demagoji ustası da denilebilir. Karizmatik lider kazandığı saygınlığını ve liderliğini otorite üzerinden meşrulaştırma yolunda giderek güçlendirmektedir. Liderin kazanmış olduğu bu saygınlık genellikle diktatör ve faşist yönetimlerde görülmektedir (Duverger, 2004, s. 138). Duverger'in bahsetmiş olduğu bu söylem Weber'in karizmatik lider anlayışıyla taban tabana zıttır. Çünkü, Duverger'in karizmatik lideri cazibe ve heyecan uyandıran lider tipi olarak ifade etmesinden ziyade Weber, karizmayı dinsel bir öze dayandırmaktadır.

3. Yasal-Ussal Otorite: Daha öncede ifade edildiği üzere normatif kuralların meşru olma durumu göz önüne alındığında egemen konuma getirilen kişiler yasalar eşliğinde emir verme hakkına sahiptir (Weber, 2005, s. 40). Bir irade karşı irade karşısında yasaya uygun biçimde hareket ettiğinden kendini hem meşru kılmakta hem de karşı iradeyi itaate zorlamaktadır. Böylece yasa rasyonel değer kazanarak karşımıza çıkmaktadır. Yasal-ussal otorite, mantık çerçevesi içerisinde aynı görüş birliğine dayanan hukuki kurallar bütünüdür. Fransız devriminden sonra ortaya çıkan liberal devletlerde görülen bir otorite biçimidir (Duverger, 2004, s. 138).

Weber meşruiyet tipolojisini üç kategoriye ayırmaktadır. Tarihe bakıldığında monarşinin bir çeşidi olan otokrasiyle yönetilen devletler vardır. Bu yönetim şeklinin daha çok doğuya özgü olması geleneksel otorite biçimlerinde de değinildiği üzere hükümdarın tanrılaştırılmasına dayanmaktadır ve ayrıca modern Avrupa'daki monarşiyle yönetilen ülkeler verilebilecek otokrasi örnekleridir (Brzezinski, 1964, s. 7).

Weber meşru olmanın inanç temelli olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu inancı daha çok din temelli ele alarak karizmatik lideri Tanrıya karşı iman eden tipine dayandırmakta ve peygamberleri de bu kategori altında sınıflandırmaktadır. Geleneksel otoriteyi karizmatik otorite türünden ayıran özellik ise liderlerin monark olmalarıdır; yasal-ussal otorite kategorisine giren liderler de rasyonel hale bürünerek anayasalı demokrasilerde başkan veya başkanlar olarak nitelendirilmektedir (Brzezinski, 1964, s. 27-28). Günlük hayatta karşılaştığımız üzere Hitler ve Mussolini gibi faşist diktatörler karizmatik lider olarak tanımlansa da bu tanımlama Weber'in konuya olan yaklaşımıyla uyuşmamaktadır. Nitekim Hitler ve Mussolini dine düşman olduklarını açık program bildirilerinde dile getirmiş olsalar da politika söz konusu olduğunda dini ve kiliseleri kendi çıkarları için yardımcı konumunda kabul görmeleri sıra dışı bir durum değildir (Brzezinski, 1964, s. 234-236). Bu durum açıkça göstermektedir ki din, ezilen insanın iç dünyasının duygusal bağlamda dışa vurumu, kişinin kendinden geçmesi, ahlaksal onaylanması olarak halkın afyonunu oluşturmaktadır (Marx, 1997, s. 192).

1.1.2 Duverger'in Meşruiyet Tipolojisi

Sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdüren insan çeşitli normlar çerçevesinde kalarak örgütlenmiş ve toplumsal yaşam biçimlerini geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu toplumsal yaşayış biçimleri farklılıklar gösterse de bir noktada birleşerek aynı ortak sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu ortak sonuç ise iktidar kavramıdır. Maurice Duverger'e göre iktidar, muhtevasında meşru olma özelliğini de barındırmaktadır (2004, s. 124-125). Duverger'in meşruiyet tipolojisi ele alındığında daha çok siyasi iktidar bağlamında meşruiyet tipolojisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü siyasal iktidar kavramı ön plana çıktığında meşruluk da beraberinde gelmektedir. İktidarın meşruluğu söz konusu olduğunda kültürlerden, eğitimden, toplumsal yapılar ve sistemlerden, ilkel topluluklardan modern topluluklara kadar geniş yelpazeden değerlendirilmesi gerekse de; burada daha çok toplumsal yapılar üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Duverger, siyasal iktidar kavramının onu kullanan kişilerce değişiklik gösterdiğine dikkat çekmektedir. Bu konuda iki görüş ortaya atan Duverger: ilk olarak iktidarın siyasal bir nitelik kazanması

onun hangi toplulukta nasıl kullanıldığına bağlı olması, ikincisi de iktidarın seküler muhtevaya sahip olmasıdır. Feodal beyler, ülkelerin yöneticileri siyasal iktidara sahip olacakken; sendika, işletmeler ve herhangi bir idarelerin yöneticileri ise siyasal bir muhtevaya sahip olmayacaktır (Duverger, 2004, s. 132-134). Ancak, iktidarı elinde tutan otoriteden bizatihi söz edilebilmektedir.

İnsanın insanı sömürdüğü kapitalist düzen içerisinde eşitsizlik baş göstermektedir. Bir insanın başka bir insanın davranışlarını etkileyebilme, herhangi bir şeyi zor kullanarak yaptırabilmesine 'iktidar' denilmektedir. Duverger, iktidarı, Bertrand Russell'in de değindiği gibi 'etki', 'güç' olarak değerlendirmektedir¹⁰ (2002, s. 12-13). Çünkü bir kişinin diğer kişiye karşı tahakkümünden bahsedersek (güçsüz olanın rıza göstermesi ve itaat etmesi) ortada eşitsizlik vardır; hukuksal açıdan bakıldığında kişilerin eşit olması önemli değildir; nitekim eylemsel olarak boyun eğme olduğuna göre bu durum eşitsizliğin göstergesidir (Duverger, 2004, s. 123). Buna göre, hukuksal eşitliğe rağmen eylemsel bir eşitsizlik var olmaktadır.

Duverger'e göre, bireysel eşitsizlik, küresel olarak tüm toplumlarda ya da farklı gruplara mensup olan üyeler arasında görülmektedir: İşveren, işçiyi vermiş olduğu emirlere itaat etme zorunda bırakır, sermaye sahipleri mavi ve beyaz yakalılara maddi olanaklar sağlayarak kendileri için ödün vermelerini sağlar, anne-baba ve çocuk ilişkilerinde yaşanır ve iş yerlerinde patronlarla çalışanlar arasındaki görülen eşitsizlikler bireysel eşitsizlik olarak nitelendirilmektedir (2004, s. 123). Böylece siyasal iktidar denilen şey bir sınıfın başka bir sınıfı sömürme ve ezme gücü olarak tarif edilmektedir (Karl Marx, 2018, s. 76). İktidar, ona sahip olanın emirler vermesi ve bu emirlere itaat eden kişilerin var olması halinde ortaya çıkan eşitsiz ilişkilerin tümünü kapsamaktadır ve iktidarı elinde tutan kişiye de otorite sahibi denilmektedir (Duverger, 2004, s. 131). Bazı sosyologlar iktidarın kurumsal nitelik kazandığını öngörmektedir. Dolayısıyla kurumsal iktidar denildiğinde

¹⁰ Terimler eşanlamlı olarak kullanıldığı üzere bu sonuca varılmaktadır. Nitekim Duverger, şundan da bahsetmektedir ki: Güç veyahut etki olgusal, iktidar ise normatiftir; dolayısıyla toplumsal bir ilişki içerisinde olan birey diğer kişilerin emirlerine uymasını talep etmektedir (2004, s. 129). Böylelikle bu hak o topluluğun norm ve değerler sisteminden kaynaklanmaktadır.

Weber'in geleneksel otorite tipine dayalı olan monarkların bunu keyfine göre kullanamayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü hükümdarın iktidarı bu nedenle yasalarla sınırlı hale getirilmektedir¹¹. Ortaya çıkan sonuca göre meşruiyet, iktidarın keyfi olarak uyguladığı bir şey değil, belirli kurallara dayanarak yönetilen ve yönetenler arasındaki sosyal ilişkiler bağıdır (Tortuk, 2017, s. 285). Duverger'in bu yaklaşımı Weber'in yasal-ussal otorite biçimiyle aynı doğrultuda olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Duverger, 2004, s. 137).

Weber'in meşruiyet tipolojisi günümüzdeki yönetim biçimi ve siyasal sistemlerle uyumlu yani güncel olmadığı için Duverger yine Weber'in tanımından yola çıkarak günümüze uygun alternatif bir meşruiyet tipolojisi ortaya çıkarmıştır. Weber ve Duverger'in görüşlerinin arasındaki fark da burada yatmaktadır.

1.2 Foucault'un Özne ve İktidar Yorumlaması

Michel Foucault, iktidarı yorumlarken onu sadece siyasal olarak ele almamaktadır. Günlük yaşantımızı saran mikro ölçekte iktidar mekanizmalarına da değinmektedir. Foucault (2012), İktidarın Gözü adlı yapıtında iktidarı, bireylerin söylemlerine, tavır ve davranışlarına ve gündelik yaşantısına kadar indirgenebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla insan bedeni iktidar mekanizmaları tarafından tümüyle kuşatılmış haldedir. Daha da ileriye gidildiğinde, bütün bu teknikleri dispoitif olarak nitelendiren Foucault (2005), tüm toplumsal düzene yayılmış olan dispoitifleri açıklarken onun kurumlar, mimari yapılar, yasalar, söylemler etrafında da bütünleştiğini belirtmektedir (s. 18).

İnsan ırkının isteklerinin sonsuz olduğu ve yine insan ırkının doyumsuz bir varlık olduğu çalışmanın ilk bölümünde belirtilmektedir. Bu bakımdan iktidar konusuyla ilişkilendirildiğinde, Bertrand Russell, insanlardaki iktidar güdüsünden söz etmektedir. Ona göre, hayvanların istekleri insanlarınkine zıtlıkla sınırlı ve doyurulabilir ve insanların arzu ve istekleri sadece hayal

¹¹ Anayasal düzene gelene kadar yazılı tarihin en önemli belgelerinden biri olarak sayılan Magna Carta, kralın yetkilerini sınırlandıran bir antlaşma niteliğini taşımaktadır. Bu sayede derebeyliklerine birtakım haklar sağlanmış, kralın yetkisi de kısıtlandırılmıştır.

dünyasıyla sınırlıdır (Russell, 2002, s. 9-11). İnsan ırkının varoluşundan itibaren iktidar isteği süregelmektedir. Ayrıca iktidar da meta gibi aktarılabilen ve eşit bir şekilde dağıtılmayıp, sınırlandırılmaktadır. Marksist teoriye göre bunu günümüzde iktisadi bağlamda ele alabilir ve ya açıklayabiliriz; fakat sonuç yeterli olmamaktadır. Çünkü özel iktisadi çıkarlar, özellikle mal hırsı ön plana çıktığında iktidar hırsından ayrı düşünülmektedir (Russell, 2002, s. 12). Kapitalist sistem içerisinde doğup, gelişen birey tüketim kültürüne alıştırılmakta ve bu durum sonsuz arzu ve isteklerimizle örtüşmektedir. Dolayısıyla giderek aşırılığa kaçan istekler insanlara mutluluk değil acı getirmektedir. İnsan, bedenini, iradesi sayesinde bir denge halinde tutması gerekmektedir.

Tekrar Foucault'ya dönüldüğünde, öznenin tarihsel süreçler içerisinde oluştuğuna değinmektedir. Bu bağlamda özne ve iktidar kavramları arasında bir ilişkiden söz edilebilmektedir. Tarihsel sürecin tek bir düzlem üzerinde değil de kırılmalarla birlikte ilerlemekte olduğunu söyleyen Foucault, asıl meselenin özne değil, öznel deneyim olduğunu dile getirir. Çünkü öznel deneyimlerin sorunsallaşmayla oluştuğunu, geliştiğini ve dönüşümlere uğradığını ortaya çıkarması sonucu, özellikle batı kültüründe insanların nasıl özneye dönüştüğünü ya da dönüştürüldüğünü ve bu sayede somutluk kazandığını ileri sürmektedir (Foucault, 2005, s. 13). İşte bu öznel deneyimler sayesinde özne konumuna gelen insan tarihsel süreç içerisinde iktidar mekanizmaları tarafından hem yönlendirilmekte hem de öznenin oluşmasına vesile olmaktadır. Dolayısıyla siyasal erk olan devletin ortaya çıkartmış olduğu yasalarla beden kontrol altına alınmakta, şiddet kullanmadan da özne durumunda olan birey itaatkar hale büründürülmektedir (Foucault, 2005, s. 19). Böylelikle toplum normalleştirilerek disiplin altına alınmaktadır. Bunun sonucunda birey kategorizeleştirilmekte ve ona bir kimlik bahşedilmektedir. Foucault'ya göre iktidar mekanizmaları bireyleri özne yapan, onlara kimlik bahşeden ve gündelik hayatlarına müdahale eden güçtür (2005, s. 19-20).

Foucault'nun iktidar yorumundan yola çıkılarak, modern toplumlarda nüfus yoğunluğu ve üretim araçlarının merkezileşmesine paralel olarak iktidar da merkezileşmekte ve siyasi bir biçime bürünmektedir. Merkezileşen siyasi güç

devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Weber'in geleneksel otorite tipolojisi de baz alınarak açıklandığında, kralın ya da hükümdarın otoritesi tanrı tarafından verildiğine inanılmaktadır. Genelde antik doğu toplumlarına özgü olan geleneksel otorite biçiminde hükümdar çoban ritüeline uygun bir şekilde resmedilmektedir, sürüsü de halktır. Bu düşünce sisteminin eski yunanda ve Roma'da olmamasına karşın, belirtildiği gibi doğuda yaygın biçimde gözler önündedir ve asıl Hristiyanlık düşüncesinde önemli hale gelmektedir (Foucault, 2005, s. 28-29). Çobanın görevi sürüsünün beslenmesinden ve her türlü bakımından sorumludur¹². Siyasi güç olan devletin yöneticilerinin görevi de halkının refahını sağlamak ve yaşam standartlarının normalin altına düşmemesi için savaşım göstermesidir.

1.3 Karl Marx ve Sınıf Kavramı

Bütün yazılı tarih boyunca tüm toplumların tarihi sınıf savaşımılarıdır (Marx, 2018, s. 49). Bu tarih boyunca ezenler ile sömürülenler her daim çatışma halinde olmuşlardır. Amerika kıtasının keşfedilmesi, yeni pazar yerlerinin açılması ve ticaretin gelişmesi burjuvazinin giderek güç kazanmasını sağlamış ve attığı her adımda da siyasal ilerlemeyi beraberinde götürmüştür. Böylece burjuvazi gittiği her yere yuvalanmakla kalmamış, sömürgesi haline getirdiği her yeri kendisine bağımlı hale getirmiştir. Böylece burjuvazi dünya pazarını himayesi altına alarak üretimi ve tüketimi global bir hale sokmuştur. Bağımlı hale getirilen sadece ezilenler değil; kırsal kesimler de kentler karşısında bağımlı hale getirilmiştir. Nüfus yoğunluğunun bir yerde toplanması durumunda üretim araçları merkezileşmiş ve mülkiyet birkaç sermaye sahiplerinin elinde toplanmıştır. Bununla birlikte siyasal merkezileşme de üretim araçlarının merkezileşmesiyle beraber hareket etmiştir. Marksist teoriye göre dünya pazarı üç gruba ayrılmaktadır:

1. Tekelci kapitalizm

2. Devlet sosyalizmi

¹² Ek olarak Aristoteles'in bu bağlamda insanlar ve hayvanlar arasında gitmiş olduğu ayrıma dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca ilk monark kişi olan Davud peygamberinden de söz edilmektedir. Çünkü sürüsündeki bir kuzuyu kaybedince, sürüyü ardında bırakıp, o kaybolan bir kuzuyu aramaya çıkması örnek gösterilebilir.

3. Geri kalmış ülkeler

Üç gruba ayrılan bu sistemler ilkel birikim olarak nitelendirilmektedir (Lefebvre, 1976, s. 102-103).

Sanayinin gelişmesi ve teknolojinin ilerleyişi makinelerin sayısını giderek arttırmakla kalmamış, çeşitli işbölümlerin¹³ de ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İşçiler iş bölünmelerinden dolayı farklı kollarda çalışsalar da yaptıkları iş karşılığında aldıkları ortak bir şey vardır ki buna da ücret denilmektedir. Ücret genellikle kapitalistin yani sermayeyi tekelinde tutan patronlar tarafından belirlenmektedir. Belirli süre içerisinde çalışan işçi, emeğinin karşılığını para olarak almaktadır. Burada emek meta olarak belirlenmektedir. Patron işçisine ödediği parayla herhangi bir mal satın alabilir; ancak bunun yerine işçinin emeğini metalaştırarak satın almaktadır. Marx, 'Kapital' (1848) adlı eserinde de kapitalizmi eleştirmeye meta ile başlamaktadır. Bu sistem içerisinde işçinin emeğinden tutun da fabrikalara kadar, hatta bir ağacın gölgesine kadar dünya üzerindeki her şey alınıp satılabilmektedir. Ayrıca yukarıda yeni yerlerin keşfedilmesi, ticaretin gelişmesinin burjuvazinin gelişmesine de sebep olduğu belirtilmektedir. Yani ortada metanın birikimi vardır. Nitekim egemen güçler dünya üzerinde sadece metaları değil, metalaştırdıkları insanları da sömürmektedir. Kapitalistin işçiye vermiş olduğu ücret karşılığında işçi bu parayla varlığını korumak ve sürdürmek için birtakım temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Böylece metalaştırılan emek diğer metalarla mübadele etmektedir. Ancak sermaye sahiplerinin çoğu daha fazla kar elde edebilmek için çalışana iş yerindeki usta başı vs. aracılığıyla baskı uygulayabilir ve işçinin normal şartlarda yaşayabilmesi için gerekli ücreti de vermeyebilir. Çünkü sermaye sahibi bunu sağlarsa zarar edeceğini düşünmektedir. Zarar edilmemesi için

¹³ İnsanlığın gelişim süreçlerine evrimsel açıdan bakıldığında iki ayak üzerinde durmayı başarabilen en iyi türe Australopithecus afarensis (lucy) örnek gösterilmektedir. İki ayak üzerinde durabilen insan türlerinin bir etkisi olarak kadınların pelvisleri rahat yürüyebilmeleri açısından dar olarak gelişti ve kadınların bu fiziksel özelliği küçük beyinli çocuklar doğurmasına sebep olmasıyla birlikte, doğan çocuklar annelerine bağımlı hale geldi (Watson, 2018, s. 45). Bunun sonucunda erkekler ile kadınlar arasında ilk iş bölümü oluşmaya başladı. Erkekler, çocukları ve eşleri için avlanarak yiyecek arayıp bulma görevini üstlendi.

sermayenin artması gerekmektedir ve böylelikle sermayeyle birlikte işçi sınıfı da gelişme göstermektedir. Dolayısıyla bu iki sınıf da birbirine bağımlıdır; ama ortada bir çıkar ilişkisi bulunduğunda, insanların sonsuz istek ve arzuları da olduğundan ötürü üretici güçlere sahip patronlar ve işbirlikçileri kamusal alanlarda veya özel hayatlarında lüks içerisinde yaşarken, tek sermayesi emeği olan işçi sınıfına mensup üyeler de gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilme çabasındadırlar. Marx'ın da ifade ettiği gibi: "Ücretli işçi, ücretli işçi olarak kaldıkça, kaderi sermayeye bağlıdır" (1966, s. 44). Bu bağlamda değinilmesi gereken diğer bir husus ise; işveren ve işçinin arasındaki ilişki bağıdır. İşveren, işçinin hayatını idame ettirebilmesi için belirli bir ücret ödemekte ve bu da üretim ilişkilerini meydana getirmektedir; ama burada yüz yüze ilişkiden değil de metalar aracılığıyla kurulan bir ilişkiden söz edilmektedir (Nikitin, 1995, s. 43-44).

Sermayeyi tekelinde tutanlar (yönetici sınıf) tüm gereksinimlerini kolaylıkla karşılayabilirken proleterya (yönetilen sınıf) gereksinimlerini karşılamakta zorlanmaktadır. Ulusal ya da global anlamda ekonominin gidişatı kötüleştiğinde bundan en çok etkilenen sınıf işçi sınıfıdır. En önemlisi de yeterinde besin ihtiyacı karşılanamadığında bireylerde -özellikle çocuklarda- çeşitli hastalıklar baş göstermektedir. Çalışmada bu konu tüm derinliğiyle incelenmeyecektir. Asıl mesele açlık sınırında olanlara rağmen burjuva sınıfının nasıl lüks içerisinde yaşadığını kanıtlamaktır ve bu bağlamda gerçekleşen toplumsal olaylar iktidar-direnış odaklı bir perspektiften irdelenmeye çalışılmaktadır. Max Beer, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi adlı eserinde Fransız İhtilali sırasında sınıflararası çatışmaları ve bunun getirisi olan anayasa çekişmelerinin yaşanması durumunda halkın isyanının sebeplerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Temelde yatan asıl şey ekonomik ölçüde sınıfların çekişmesidir. 1793 Fransız Anayasası demokrat anayasa olarak sayılsa da ve egemenliğin halka ait olduğunu belirtse de, Fransız devrimci olan Jacques Roux bu anayasayı halkın çıkarına karşı bularak şu sözleri dile getirmektedir (Beer, 1941):

"Bir sınıf, diğerini aç bırakabiliyorsa; zengin, kurduğu tekelle yoksulun ölümü ya da kalımı konusunda söz sahibi olabiliyorsa o zaman özgürlük, hayalden başka bir şey değildir (s. 431-432)."

Çalışmanın buraya kadarki bölümünün sarıh bir şekilde anlaşılabilmesi için konu içeriğinin özeti halinde olacağı vesilesiyle Russell'in (1996) Batı Felsefesi Tarihi adlı eserinden bir paragraflık alıntı yapılmıştır:

"Beden, sadece yiyecek gereksinimi yüzünden bile, sonsuz üzüntü kaynağı bize. Ayrıca bizi uğraştıran, gerçek varlığı araştırmamıza engel olan sayrılıklara da açık. Her tür sevgi, istek, korku, gelip geçici boş imgeler ve bitimsiz aptallıklarla doldurur içimizi. Gerçekten, dendiği gibi, olanca düşünme gücümüzü alıp götürür. Savaşlar, dövüşler, anlaşmazlıklar, çatışmalar nereden doğar? Bedenden ve bedeninin isteklerinden değil mi? Para sevgisinden çıkar savaşlar. Paranın beden uğruna ve bedeninin işine yaraması için elde edilmesi gerekir. Bütün bu engeller nedeniyle, felsefeye ayıracak zamanımız kalmaz. En sonu ve en kötüsü, kendimizi düşünceye verecek zamanımız olsa bile, beden daima başımıza çöreklenir, araştırmalarımızda sıkıntı ve karışıklığa yol açar. Şaşırır, doğruyu göremeyiz (s. 250)."

Yaşam standartları kötüleşen sınıf sendikalar aracılığıyla ya da illegal yollarla örgütlenip, patronlara karşı (işveren) ayaklanmaktadır. Ancak sermaye sahipleri bu direnişi egale etmek ve bastırmak için siyasal iktidardan veyahut hükümetten yasal olarak yardım talebinde bulunmaktadır. Yardım, devletin baskı aygıtlarından biri olan polis mesleğini icra edenler tarafından sağlanmaktadır.

1.4 Weber'in Bürokrasi Tanımı

Devletlerin ve toplumların yapısında son derece önemli bir durumu arz eden bürokrasi kavramının etimolojik analizinin yapılması, konuyu daha iyi

kavramak açısından faydalı olacaktır. Bürokrasi, Latince "burra" ve Yunanca "kratos" kelimelerin bir araya getirilmesiyle türetilmiş kavramdır (Eryılmaz, 1993, s. 3). "Burra" kelimesinin anlamı masaların üzerini örtmek için kullanılan koyu renkli kumaş; "kratos" ise egemenlik anlamına gelmektedir (Eryılmaz, 1993, s. 3). Böylelikle resmi dairelerde veya bürolarda çalışan memurlar işleri yazı masalarından yürütmektedirler sonucu ortaya çıkmaktadır. Devletin gelişmesi ve sorumluluğunun artması imajının zedelenmesine yol açmaktadır. Çünkü insanlar resmi dairelerde imza ve evraklarla ilgili eksik ya da yanlış bir durumla karşılaştıklarında şikayet etmektedirler. O yüzden halk içerisinde bürokrasi denilince işlerin yavaş bir şekilde ilerlemesi, kuralcılık ve bunun sonucunda verimsizlik ön plana çıkmaktadır.

Weber, bürokrasiyi sadece patrimonyal bürokrasi ile modern bürokrasiyi birbirinden ayırarak analiz etmekle kalmamış, ele almış olduğu fikirlerle ideal bir bürokrasinin nasıl olduğunu da açıklamıştır. Weber'e göre (2005), eski Mısır ve Bizans İmparatorluğu gibi yönetim biçimleri de eski bürokrasi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca geleneksel otorite tipinde ataerkillik, gerontokrasi, patriyarkalizm, patrimonyallık arasında da sınıflandırmaya gitmektedir (Weber, 2005, s. 61). Nitekim ideal tip bir ütopyaadan ibarettir ve bunu ampirik araştırmalara yol göstermesi için inşa etmiştir. Weber, bürokrasiyi tanımlamaktan ziyade özelliklerini belirterek onu yapısal ve işlevsel bağlamda analiz etmiştir (Eryılmaz, 2004: 45). Patrimonyal bürokrasi denilince geleneksel toplumların ayırt edici özellikleri ön plana çıkmaktadır. Osmanlı Devleti patrimonyal bürokrasiye verilebilecek örneklerden yalnızca bir tanesidir. Modern bürokrasi ise, devletin modernleşmesiyle birlikte ilerlemekte ve gelişmektedir. Bu bürokrasi biçimi yine Weber'in yasal-ussal otorite anlayışıyla eşdeğer niteliğe sahiptir. Dolayısıyla Weber'in bürokrasi analizi, iktidarın otoritesinin meşru sayılması için öne sürdüğü üç temel anlayışla birlikte işlemektedir. Kapitalist sistemin getirisi veya kalıntısı olan bürokrasinin modern devletin işleyişine büyük bir katkısı vardır. Böylelikle bu sistem içerisinde hızla büyümekte olan fabrikalar ve diğer işletmeler, hiyerarşiyi gerekli kılmıştır ve patronlarla işçilerin arasına bir set çekmiştir.

Weber'e göre (2005), kapitalist sistem ekonomik açıdan en rasyonel biçimde bürokrasiye yardım etmekte ve yine en rasyonel biçimde bürokratik yöneticinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Hiyerarşi sayesinde üst birimde çalışanlar alt birimlerde çalışanları denetime ve gözetime tabi tutmaktadır (Eryılmaz, 2004, s. 46). Böylelikle bürokrasi hem iş bölümlerinin oluşmasına hem de iş bölümlerinin muhtevası gereği uzmanlaşmanın ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. Bu durum bir yandan da gözetim toplumunun oluşumuna ve gelişimine referans olmaktadır. Ancak uzmanlaşma bireylerde yabancılaşma hissiyatını ön plana çıkarmaktadır. Marksist teoride yabancılaşma iş bölümü, emeğin metalaşmasına ve emekçinin üretmiş olduğu ürünler üzerindeki etkisini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu yüzden metalar emekçinin karşısında hem dışsal hem de yabancı bir güçtür (Demirer, Özbudun'dan akt. Eryılmaz, 2004, s. 24-25).

Bir diğer husus ise herhangi bir kurumda çalışan bireyin gayrişahsi olarak hareket etmesidir. Weber'e göre (2005), bir kişinin otoriteye karşı sorumlu olduğu gayrişahsi sorumlulukları vardır. Resmi işlerde, kişisel düşüncelere ve duygulara yer verilmemekle birlikte, eşitlik ve tarafsız bir şekilde davranış sergilenmesi gayrişahsilik ilkesinin muhtevasında var olmaktadır. Bürokrasi, rasyonel olmayı gerektirdiği gibi bireye değil soyut normlara dayanmakta ve anlaşılacağı üzere alt birimde çalışan bir memurun bağlılığı üst birimde çalışan otorite sahibi olan kişiye değil mevcut makamadır (Eryılmaz, 2004, s. 48). Çünkü o makam ya da konum bireyin malı değildir. Ayrıca bürokrasiyi rasyonel kılan bir diğer önemli etken de bilgi temeline dayalı olmasıdır (Weber, 2005, s. 53).

Weber, bürokrasi kavramını incelerken rasyonelliğin yanına yasal olma durumunu da eklemekte ve bu yasal olma durumunu otorite ile bağdaştırmaktadır (Weber, 2005, s. 42).

Rasyonel örgüt olan bürokraside çalışan kişiler bağlı olduğu kurum içerisinde memur sıfatını taşımakta ve her ay sermaye sahipleri tarafından belirlenen maaş sistemine tabi tutulmaktadır (Eryılmaz, 2004, s. 7). Memur olarak iş hayatına atılmak isteyen her bireyin öncelikle eğitim görmüş olması

gerekmekte ve uzmanı olmak istediği ilgili alanın diplomasını elde etmek zorundadır. Sonrasında ise liyakat esasına dayanarak işe alınan birey kariyer sahibi olmasının yanı sıra maaşını da hiyerarşik düzene göre almaktadır. Ayrıca, Weber'in ortaya çıkarmış olduğu ideal tip bürokrasi modeli sadece devlet dairelerine özgü değil, aynı zamanda özel sektördeki işleyiş için de geçerli sayılmaktadır.

Bürokrasi kimi yazarlara göre pejoratif olarak tanımlanmaktadır. Fransız yazar Balzac, İşçiler (1836) adlı romanında bürokrasiyi alaycı bir tavır sergileyerek, yarı bilimsel sayılabilecek şekilde kaleme almıştır.

1.5 Bürokrasi ve Sınıf Mücadeleleri

Bürokrasinin gelişimi devletin büyümesiyle aynı seviyede ilerlemektedir. Siyasi bir yapı olan devletin büyümesinin en önemli faktörlerinden bir tanesi sanayileşmedir. Yeni iş kollarının ortaya çıkması çalışanların ilgili alanlarda uzmanlaşmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca sanayiye idari ve mali açıdan da yönetmek için sermaye sahipleri bünyelerinde ilgili alanlarda çalışacak insanları işe almaktadır. İdeal tip bürokrasiyi tanımlarken yasal-ussal modelden söz eden Weber'in açıkladığı bu model endüstrileşmiş toplumların bürokratik tipidir (Heper, 1973, s. 36). Bu anlayışın temelinde yatan ve günümüzde değer kazanan en önemli unsur, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde sermaye sahipleri tarafından hoş karşılanan bir üretim sistemi olan fordizmdir. Henry Ford tarafından kurulan otomobil firması üretimde serileşerek iş bölümüne dayalı bir yol izlemiştir. Üretimin artması, maliyetlerin düşmesi gibi olumlu yanları olsa da, işçilerin ürettikleri ürünlere yabancılaşması ve çalışanların işten kolaylıkla çıkartılması gibi olumsuz yanları da var olmaktadır (Marksist.org, 2015). Fransız yazar ve filozof olan Denis Diderot ile Ahlak Profesörü olan Adam Smith kapitalist sistemdeki rutin işleyişin insan üzerindeki etkilerini incelemektedirler. Fordist üretimin perspektifinden bakıldığında rutinliğin Diderot'un da Büyük Ansiklopedisi'nde açıkladığı gibi olumlu yöndeki gidişinden söz edilebilir ki bu gidişat kapitalist sistem açısından oldukça yararlıdır. Çünkü tekrar edilen şeyler neticesinde çalışanlar çalışma süreçlerinde, Diderot'un deyiimiyle aklın ve elin birbirleriyle olan uyumunu sağlamaktadır ve Metropolis (1927) filminde de olduğu gibi

böylece korporatist bir yaklaşım sergilenmektedir (Sennett, 2017, s. 36). Böylelikle Diderot'un bulunduğu konumdan bakıldığında bu anlayış tarzı, toplumun eğitilmesinin ve gelişmesinin olanaklı olabileceği kanısına varılmaktadır. Ancak evin iş yerinden ayrılmasıyla birlikte fabrikalarda oluşmaya başlayan işbölümleri sonucunda bürokrasi adı altında çalışan işçiler rutinlik vesilesiyle teori üretiminden yoksun kalarak, yaptıkları işler üzerinde tam manasıyla kontrol sahibi olamamakta ve tüm hayatları boyunca bu rutinliği sürdürmeleriyle asıl ihtiyaçları olan "ruh" larını da öldürmektedirler (Sennett, 2017, s. 35-39). Dolayısıyla eşitlik, bürokrasinin kendi çıkarı için olumlu olsa da halkın bulunduğu konumdan bakıldığında ise eşitlik ile örtülmüş bir eşitsizlik söz konusudur. Sınıf mücadeleleri de bu eşitsizlikten dolayı ortaya çıkmakta değil midir? Adam Smith oluşan yeni düzen hakkında "emeğini en fazla sarf edenler en azla yetinmektedir" dediğinde asıl bahsetmek istediği ekonomik anlamdan ziyade ortada bir insani boyutun varlığından söz etmektedir (Smith, Ulusların Zenginliği'nden akt. Sennett, 2017, s. 39). Doğaya ve de insan doğasına en büyük müdahaleyi sermaye sahipleri yapmamakta mıdır?

Ticaretin gelişmesi şehirler ve köylerin birbirleriyle ilişki içerisine girmesine ön ayak olmuştur. Dolayısıyla ileri atılan her adım beraberinde çeşitli yenilikleri de getirmektedir. Bu sayede üretimin geniş bölgelere yayılmasıyla birlikte yapılan iş ile ilgili durumlarda kontrol mekanizmaları geliştirilmekte ve merkezden belirlenmiş iş bölümleri sayesinde de çalışanları hem gözlem altında tutmak hem de yönetmek daha kolay hale gelmektedir. Kesin bir şekilde belirlenmiş iş bölümleri, üretimin baştan sona kadar analiz edilmesi, iş ve dinlenme saatlerinin ayırt edilmesi çalışanların gözlemlenerek denetlenmesini gerekli kılmaktadır (Perez, C., Akt., Belek, 1999, s. 104). Hiyerarşik düzenin somutlaşması bürokrasiyi de etkilemektedir. Bürokrasinin etkisiyle kamunun sağladığı olanaklara bağımlı hale gelen toplum üyeleri yönetici sınıfını ortaya çıkarmıştır (Eryılmaz, 1993, s. 56). Bürokrasi ve bürokrasinin ortaya çıkarmış olduğu yönetici sınıf kamuda ve özel sektör içerisinde vazgeçilmez unsurdur. Örneğin köyde ufak bir işletmesi olan kişi sahip olduğu dükkanını büyütme gayesi ile şehire, en işlek cadde üzerine

taşımak istediğinde yanında çalışacak elemanlara ihtiyaç duyacaktır. Yani işletme sahibinin ve insanların ihtiyaçları giderek artacaktır.

Teknolojinin gelişiminin yanı sıra şehirleşmenin de artması sonucu alt yapı, işsizlik, eğitim, sağlık gibi sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Toplum da büyüdükçe ihtiyaçlarının artması nedeniyle kamudan daha fazla yararlanmak isteyecektir. Burada kapitalist sisteme uygun düşen bir anlayış biçimi ortaya çıkmaktadır. Çünkü temelinde sosyo-ekonomik nedenler yatmaktadır. Onun için kapitalizm, bürokrasi ve yönetici sınıf birbirlerinden beslenmektedir. Sermayedarların keyfi uygulamaları olursa eğer kapitalist sistemin gerektirdiği rasyonel hesaplamalar birbirleriyle örtüşmez ve o yüzden bu konuda düzeni sağlayacak güçlü siyasi bir yapı kurulmak zorundadır. Yukarıda örnekte bahsedildiği üzere kamu ya da özel sektördeki işletmelerin büyümesi bürokrasiyi gerekli kılarak işçilerle iş verenlerin doğrudan iletişim kurulmasını engellemekte ve işçiler haklarını koruyabilmek adına sendikalar oluşturmaktadırlar (Eryılmaz, 1993, s. 49). Dolayısıyla siyasi yapı olan devlet ekonomik hayata müdahalede bulunabilmektedir. Ayrıca devletin müdahalesi sonucu izlemiş olduğu ekonomi politik yol tekelleşmeye sebep olmaktadır (Eryılmaz, 1993, s. 50). Belek'e göre (1999), tekelleşme sermayenin globalleşmesini sağlamakta ve postkapitalizmle birlikte sınıf paradigmasının ortadan kalktığını da saptamaktadır. Bunun sonucunda bürokrasi ve hiyerarşi giderek gelişmektedir. Bürokrasinin işlediği sektörlerde yönetimle ilgili genellikle aşağıda sıralanan maddeler yer almaktadır:

1. Üst yöneticiler
2. Uzmanlar
3. Orta yönetim
4. Memurluk işlerini yönetenler
5. Aşağı düzey yöneticiler
6. İşçi ve emekçiler (Moore, W.E., Akt., Belek, 1999, s. 105-106).

Belek, sınıf paradigmasının ortadan kalktığını saptamaktadır. Bahro ise, işçi sınıfının kendi ekonomik konumunu iyileştirmeye odaklandığını belirterek bu durumun onları kapitalist ülkeler karşısında daha da bağımlı kılacağını ve aynı zamanda burjuvazinin karşısında hem ideolojik hem de politik bağlamda nesnel mekanizmanın kurulacağını açıklamaktadır (Bahro, R., akt., Belek, 1999, s. 134). Durum böyle olunca işçi sınıfı gücünün çoğunu sosyal yaşamda hayatını idame ettirebilmek adına işçi ücretlerinin artırılması mücadelesine harcamaktadır. İşçi sınıfının gücünün çoğunu ekonomik mücadelenin eline bırakmaması gerekmektedir. Çünkü bir diğer önemli husus politikadır. İşçi sınıfı, bir yandan burjuvazinin baskı ve şiddetine karşı mücadele etmeli diğer yandan da devletin, işçilere karşı izlemiş olduğu politik unsurlara karşı savaşım vererek kendilerini bu konuda geliştirmeye tabi tutmalıdırlar.

1.6 Kapitalizmin Dayanak Noktası Aile Kavramı

Küreselleşmenin hız kazanması sermayenin globalleşmesini sağlayarak üretim piyasasının tekelleşmesine vesile olmaktadır. Böylece kapitalist sistem içerisinde var olan toplumun normatif değerleri de bununla birlikte değişim göstermektedir. Kurulmuş olan kapitalist düzende ortaya çıkan yasalarla kurallar devlet ve burjuvazinin işine yaramaktadır.

Tarım ve hayvancılıktan başlayarak, günümüzdeki farklı iş koşullarının da üretimdeki artışı gerekenden çok daha fazla üretme ihtiyacını doğurmaktadır. Üretme ihtiyacının artmasıyla yeni iş kolları ortaya çıkmakta ve toplumun bir parçası olan aile içi bireylere düşen günlük iş tutarı da artmaktadır. Böylelikle bireyler emek gücüne dayanarak hareket etmektedirler ve dolayısıyla kapitalist düzen içerisinde emek meta olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kapitalizm emek gücünü metaya dönüştürerek bu metayı üretimin parçası haline getirmektedir. Örneğin, arabanın alınıp satılabilmesi, kullanım değerinin olması ve nitekim binip kullandığımız bir meta ürünü olmasının yanı sıra günlük ihtiyaçlarımızı karşılamamıza yarayan şeydir.

Ailenin ferdi olan çocuğun uykusu geldiğinde uyuması, tuvaletinin geldiğinde tuvalet ihtiyacının giderilmesi, bağırıp ağlaması ve karnının doyurulması gibi

ihtiyaçları karşılandığında o çocuk tatmin olmaktadır. Yeryüzündeki bütün canlılar için geçerli sayılabilecek beslenme ve barınma giderilmesi gereken temel ihtiyaçlardır. Ancak kapitalist tüketim kültürünün etkisiyle bireylerin ekonomik durumları ne olursa olsun ulaşıp ulaşamayacağı istekleri de ihtiyaçlar listesine eklenmektedir (Torlak, 2016, s. 24). Bireylere uzak görünen ihtiyaçlar ya da ihtiyaçmış gibi görünen şeyler özellikle aile içerisinde karşılanmadığında ev içi huzursuzluk ön plana çıkmaktadır. İhtiyaç olunmadığı halde ihtiyaç gibi görünen ürünler medya aracılığıyla kitlelere sunulmaktadır. Özellikle televizyon reklamları sayesinde beyinlerine kazınan ürünler bireylerin her yanını kuşatarak onları etkisi altına almaktadır. Tüketim toplumunda üretilen mallar bireyin arzu ve istekleri doğrultusunda farklı ihtiyaçlarına kucak açmakta, kendilerini özel hissetmelerini ve kapitalist sistem içerisinde toplumsal onayı da sağlamaktadır. Böylece kişi farkında olmadan şiddete maruz bırakılmaktadır. Şiddet fizyolojik olarak gerçekleştirilen eylem türü olsa da, Pierre Bourdieu tarafından kullanılan simgesel şiddet türü fizyolojik olarak uygulanan eylem türünden ayrılarak, günümüzde oldukça yaygın bir şekilde siyasi iktidar tarafından uygulanmaktadır. Simgesel şiddet, toplumsal yapı içerisinde iktidarı elinde bulunduranların, diğer toplumsal sınıflara düşünme, davranış, konuşma gibi yollarla uygulamış oldukları şiddet türüdür (kaynak gösterilecek). Toplumun her alanına yayılmış olan bu şiddet türü eğitim, medya ve sanat başta olmak üzere birden fazla araç kullanılarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla sermaye sahipleri -özellikle medya patronları ve siyasi iktidarlar- alt sınıflarda bulunan insanlara hem kendi fikir, düşünce ve ideolojilerini aşılama hem de kendilerini model almalarını sağlayarak işleyen çarkın dönmesine katkıda bulunmaktadır. Marx'a göre (2018), komünistlerin istediği şey toplumun eğitime olan müdahalesini nitelik olarak değiştirerek, eğitimin egemen sınıfların kısıkaçları arasından çekip kurtarmaktır (s. 71). Simgesel şiddetin gündelik yaşam pratiklerimize enjekte edilmiş olmasının yanı sıra bireysel ve toplumsal davranışları da etkilemektedir. Simgesel bir düzendeki metalar, siyasi ve sosyal iktidar tarafından yeniden üretilerek gücünü sınıflar arasındaki eşitsizlikten almaktadır. Simgesel şiddet türünden en çok etkilenen çocuklardır. Toplum içerisindeki ekonomik kaynakların çoğunu

elinde tutan sermaye sahiplerinin ailesinin bir ferdi olarak dünyaya gelen birey, işçi sınıfından bir aileye mensup olan bireye göre daha iyi eğitim almış olacak, giyim, müzik, spor, resim gibi sanatsal faaliyetlerden daha fazla yararlanacak ve çocuğun ilgili olduğu ihtiyaçları da hem ekonomik olarak hem de kültürel sermaye tarafından şekillenecektir (Laughey, 2010, s. 62). 1979 yılında Carneige'de çocukların geleceklerinin belirlemesindeki etkenleri araştıran çalışma sonucu artık çocukların kendi akıllarıyla ya da hırslarıyla değil daha çok sosyal çevre, ailenin toplumdaki yeri ve bulundukları coğrafi konumla belirlendiğini göstermektedir (Bauman, 2014, s. 16). Buna sebep olan şey hem kişisel seçimlerimizi belirlemekte olan ekonomi hem de kapitalist sistemle bağı olan küreselleşmenin getirmiş olduğu gelir dağılımındaki eşitsizliktir. Böylece günümüzdeki aile yapısının temeli sermayeye ve özel kazanca dayanmaktadır (Karl Marx, 2018, s. 71). Gündüz Vassa'fa göre (2018), deliliğin rasyonalize edilmesiyle ortaya çıkan kolektif delilik ve bireysel delilik sonucunda siyasal bir yapı olan devlet ve kurumları tarafından benimsenen bu kolektif delilikte birey kendi içlerinden gelen seslere hem korkarak kulak asmamakta hem de devletin yaptıklarıyla kendilerini özdeşleştirmekte ve dolayısıyla ekonominin globalleşmesiyle birlikte yeme içme, giyim, cinsel normlar ve güzel sanatlar da giderek kocaman bir kolektif birim olma yolunda ilerlemektedir (s. 55). Ayrıca nitelikli iş gücünü kullanan sektörler uzmanlaşmak zorunda kalarak, gelir dağılımındaki eşitsizliğin önünü açmaktadır (Büyükbaykal, 2014, s. 56). Gelir dağılımının eşitsizliğinden mali olarak en çok etkilenen işçiler, kamu çalışanları ve küçük iş gruplarıdır. Eşitsizliği yaratan bir diğer durum ise, gözetimin iktidar mekanizmaları ile ortaya çıkması ve eşitliğe dayanan ilişkilerin yerini eşitsizliği yaratmakta olan iktidar organlarına bırakmasıdır (Çoban, 2014, s. 2).

Ayrıca modern toplumlardaki tüketici pazar insanlara model kimlikler oluşturmakta ve bireyleri kimlik arama külfetinden kurtarmaktadır. Kadın, erkek, çocuk, yetişkin birey, burjuvazi ya da proleter olan herkes kendi bireysel farklılıklarını öteki ile kıyaslamakta, yaşamlarının değerini harcamış oldukları sermayeyle belirlemektedir. Dolayısıyla insanlar artık televizyonda

gördüğü ünlüleri model alarak onlardan geri kalmamak arzusundadır (Bauman, 2013, s. 27). Böylelikle Jeremy Bentham'ın Panoptikon modelini ele alan Zygmund Bauman, kapitalist toplumlardaki sosyal ilişkilerin bilinçli bir şekilde yönlendirildiğini ve kontrol altına alındığını ifade eder.

Siyasi iktidar simgesel şiddeti uygulayabileceği ve kendi propagandasını rahatlıkla yapabileceği ürünleri piyasaya sunarken bu bağlamda yasa çıkarma yetkisini de kullanmaktadır. Dolayısıyla simgesel şiddet bu vesileyle meşruluk kazanarak, devletin ve burjuvazinin çıkarlarına uygun düşmüş vaziyettir.

Çocuk büyüyüp gelişene kadar ailesinden ve çevresinden etkilenmektedir. Ancak toplum içerisinde yaşamayı öğrendiğinde bazı isteklerinin karşılanmayacağını anlamaktadır. Çünkü toplumun kendine has yasa ve kuralları vardır. Dolayısıyla bireyler yasaklar çerçevesinde yaşamaktadır. Dieter Duhm'un kaleme almış olduğu Kapitalizmde Korku adlı kitabı okuyan Aziz Nesin (1987), çocuk hayata anne ve babanın yasaklarıyla başlayıp, okulda, askerde, çalıştığı iş yerinde ve toplumda belirlenmiş olan yasalar karşısında bu yasaklara biat ederek yaşamaktadır diyerek naçizane bir eleştiride bulunmaktadır¹⁴ (2009, s. 20).

Adnan Binyazar'a göre (2017), biat sözcüğü, günümüzde birisinin egemenliği altına girmek anlamını taşıırken bir davranış virüsü olarak beyine yerleşti mi onu söküp atmak kolay değildir; keza bu virüsün başta siyaset olmak üzere insan ilişkilerinde de geçerli olmasının yanı sıra sonuç olarak koşullar her alanda güçsüzün güçlü olana biat etmesini zorunlu kılmaktadır anlamını taşımaktadır (s. 203).

Anne, baba ve çocuktan oluşan devlet içindeki en küçük yapı taşı olan aile, kapitalist sistemi ayakta tutarak onu gün geçtikçe ideolojik olarak yeniden üretmektedir (Duhm, 2009, s. 119). Foucault (2012), iktidar mekanizmasının bireylerin tavır ve davranışlarına kadar, hatta gündelik yaşamlarına kadar

¹⁴ Bu noktada devreye Sigmund Freud'un süper ego kavramı girmektedir. "Foucault ve İktidarın Gözü" bölümünde panoptikon ve süper ego kavramlarının arasındaki bağlantıya detaylı bir şekilde değinilerek, konu, tezin amaçları doğrultusunda daha muktedir kılınacaktır.

nüfuz ettiğinden söz etmektedir. Ayrıca Bourdieu'nun da bahsetmiş olduğu gibi simgesel şiddet kavramıyla birlikte kapitalist düzende oluşturulan yasa ve yasalarla ortaya çıkan yasaklar da toplumun her köşesine kök salmaktadır.

Evlilik ve aile gibi kurumları kapitalist düzenin zorunlu kurumları olarak sadece ekonomik anlamda ele almak yeterli değildir ve günümüzde siyasal iktidarların psikolojik anlamda uygulamakta olduğu gerekçeler de var olmaktadır (Duhm, 2009, s. 233). Kapitalist sistem, teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanların tüm yaşantısını kısıakları arasına almakta, gözlemlemekte ve yönlendirmektedir. Ayrıca bireyin tüm hayatını manipüle etme gücüne sahip olan bu düzen ve içerisinde yaşayan insanlar aile ortamından itibaren birbirlerini psikolojik olarak etkileyerek toplumun ahlaki yapısını da değişime uğratmaktadır. Yaşamı yok sayan, ayrımcılık yapan kapitalizme karşı gerçekleştirilen isyanlar, iktidarı destekleyenler ve eleştirel düşünmenin azalmasıyla 2000'li yıllardan sonra yeniden yağmur gibi topluma eşit bir şekilde yağmaktadır (Mattelart, 2012, s. 301).

2. BÖLÜM

GÖZETİM TOPLUMU VE PANOPTİKON

Modern yaşamın kilit noktası olan gözetleme olgusu, sadece bürokratik kurumların ve örgütlerin ya da kapitalist bir üretim sürecinin devamını sağlamakta olan araç anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda bilgiye ulaşmak için, bilme isteği doğrultusunda çağlar boyunca savaşimler vererek ve bu konuda uzayı, doğayı ve patolojik çalışmalar sayesinde kendi bedenlerini gözlemleyen insanlar, gözetim yoluyla aslında kozmosu himayesi altına almaya çalışmakta ve yönlendirmektedir. Fizyolog Franz Josef Gall (1758-1828), insanın kişiliğini bedensel hareketlerden anlamaya çalışmakta ve bunu yaparken kafataslarını ve organları inceleyerek, beden üzerinde çeşitli otopsiler yapmıştır (Mattelart, 2012, s. 19). Bakımevleri, hapishaneler, çocuk yetiştirme yurtları bireylerin yeteneklerini ve kişiliklerini araştırıp, inceleme açısından Gall'a uygun zemin hazırlamıştır. (Mattelart, 2012, s. 19).

Anthony Giddens, gözetlemenin, yazının bulunuşundan itibaren başladığına değinmektedir. Yazının bulunuşundan itibaren toplum tarafından üretilen tarımsal ürünler sayılarak kayıt altına alınmaktaydı. Bu durumda kayıt altına alınan ürünler gözetlenmekteydi. Matbaanın icadı, gözetim süreçlerinin gelişimine katkıda bulunmuş, devletin kendi varlığını sürdürebilmesini sağlayarak da yine devletin toplum kuruluşlarını denetlemesini olanaklı hale getirmiştir (Öğüç, 2018, s. 27). Üretilen ve tüketilen mallar devletin ve devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların her zaman denetimi altında olmuştur.

David Lyon (2006), gözetleme kavramının iki yüzü olduğuna dikkat çeker, tıpkı romanın kozmik tanrısı olan iki yüzlü Janus gibi. Lyon'a göre (2006), iki yüzü olan gözetleme, kontrolü, yani; çocuklar oynamak için sokağa çıktıklarında onların yakından takip edilip incinmemesini istemek, aynı zamanda da onları korumayı içermektedir (s. 14). Dolayısıyla gözetim, toplumun her alanına hızlı bir şekilde yayılmaktadır.

Bilgi toplumu, küreselleşme ve postmodernizm gibi gözetim ve denetimle ilgili terimler günümüzdeki toplumsal değişmelere ön ayak olurken, gözetlenen toplum kavramı da bu değişmelerden etkilenmiştir (Lyon, 2006, s. 17). Teknolojinin gelişme kaydetmesi gözetlemenin evrimleşerek farklı boyutlara ulaşmasını sağlamaktadır. Böylelikle modernleşen dünyada gündelik hayat gelişen teknolojik aletler sayesinde daha kolay bir şekilde denetlenebilir hale gelmiştir. Ayrıca, kapitalist düzenin parçası haline gelen gözetim ve denetleme de ekonomik bağlamda bu düzene hizmet etmektedir. İş hayatında da sermaye sahiplerinin (işverenler) çalışanları üzerinde bilgi edinmesi, onları yönlendirip, yakından takip etmesi gözetimin topluma nasıl hızla yayıldığını gözler önüne sermektedir. Örneğin, otobüs şoförünün kullanmakta olduğu araca bağlı olan takometre tarafından çalışanın ne kadar hız yaptığı, nerede olduğu, yerine kimin, ne zaman geçtiği bilinmektedir. Elektronik çağ olarak nitelenen günümüzde artık mekansal sınırlamalar ortadan kalkarak, kredi kartı işlemlerinden parmak izlerine kadar bir bilgisayar yardımıyla kişinin tüm bilgilerine ulaşılabilen ve panoptik gözetlemenin kitlesel olarak değil, bireylere kadar uzanmasıyla, kişinin evinde yani gündelik hayatın tüm sıradan eylemlerinde bile gözetleme kaçınılmaz hal almaktadır (Poster, 2008, s. 109).

Kapitalizmin ilerleme kaydetmesiyle birlikte mimari yapılar da insanların rahatlıkla gözetlenebilir ve denetlenebilir olmasına kolaylık sağlayacak şekilde dizayn edilmektedir. Yaşam alanları yani evler, insan bedenlerinin farklı özelliklerine denk düşecek biçimlerde dizayn edilmekte, bireylerin tüm yaşamlarını bölümlere ayırmasının yanı sıra onları tektipleştirme yoluna da girmektedir (Vassaf, 2018, s. 66). Mekanlar üzerinde yapılan bu düzenlemeler sayesinde insanların davranışları tek bir kalıp haline

getirilmektedir. Bu nedenle kültürel farklılıklar da giderek önemini yitirmektedir. Evin içerisinde bölümlere ayrılmış olan odalar kişilerin nasıl düşündüğüne, neler hissettiğine, hatta insan ilişkilerinin nasıl düzenleneceğine kadar belirleyici bir etkiye sahiptir (Vassaf, 2018, s. 69). Yönetmenliğini Michael Radford'un yaptığı 1984 (1984) filminde herkes aynı tip dairelerde konaklamakta, aynı saatte kalkıp işe gitmektedir. Gündelik hayatlarında yaptıkları rutin şeyler de dahil olmak üzere insanların bütün bir günü BigBrother tarafından gözetlenmektedir. Dolayısıyla totaliterizm gündelik hayatın içerisine kadar nüfuz etmiş bir kavramdır. Bu sayede toplum tektipleştirilmektedir. Nitekim devletin gücünü kullanan siyasal iktidar da daha rahat bir şekilde toplum üzerinde tahakküm uygulayabilmektedir. Sonuç olarak içinde yaşanılan evler bireyleri devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların baskısından kurtarmaya yönelik işlevi varmış gibi görünse de aksine totaliter yapıya bürünerek, ev içindeki aileyi ayırmakta ve bireyselliği ön plana çıkartmaktadır.

Görsel 2: 1984 adlı filminden bir kare.

İş bölümlerinin çoğalması sonucu yapılan işler de bireyselleşerek gözetleme de aynı oranda bireyselleşmektedir. Henry Ford'un uygulamaya koymuş olduğu model (fordizm) örnek olarak ele alınabilir. Ayrıca teknolojinin hızlı gelişim göstermesi sebebiyle işçilerin gözetlenmesinin daha kolay olmasının

yanı sıra gelecekte bir işçinin sermaye sahibi tarafından işe alınmadan önce veri tabanına bakılarak kişiliği hakkında bilgi sahibi olunabilir, yakalanabileceği hastalık varsa genetik bir eleme yapılarak işe alınamayabilir (Lyon D. , 2006, s. 82). Lyon'un ifade ettiği bu örnek yönetmenliğini Andrew Niccol'un yapmış olduğu Gattaca (1997) filminde göze çarpmaktadır.

Devletin ve devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların toplumun güvenliğini sağlamak adına insanları bir yandan disiplin altına alarak güvenlik toplumunu oluştururken, diğer yandan onları teknolojinin yardımıyla denetim ve gözetim altına almaktadır. Mamafih, otoritesini insan bedeni üzerinde kurmaya çalışan iktidarlar bireylerin ruhunu da kontrol altında tutmasıyla birlikte Foucault da böylece panoptik perspektiften bakarak yüzünü "biyopolitik projesine" çevirmektedir (Lyon, 2006, s. 15-16).

Gözetleme olgusunu betimlemek için genellikle "BigBrother" ve "panoptikon" gibi kelimeler kullanılmaktadır (Lyon, 2006, s. 22). Modern toplumu gözetlemenin ilk çıkış noktasına bakıldığında, merkezinde gözetleme kulesinin olduğu ve çevresindeki mahkumların odalarının rahatlıkla gözetlenebilmesini sağlayan ve çoğu zamanda mahkumların, merkezde bulunan kulenin içerisinde birisinin olup olmadığını bilmeden gözetlendiklerini düşündüğü dairesel mimariye sahip olan panoptikon isimli hapishane modelinin yaratıcısı Jeremy Bentham (1748-1832) akla gelmektedir (Mattelart, 2012, s. 13). Foucault (2012), panoptikonu tanımlarken eklemektedir ki panoptik mimariye sahip olan o hücreye deliler, hastalar, öğrenciler ya da işçiler de kapatılabilmektedir (s. 86). Gözetim toplumunun oluşum süreçlerini Foucault, Hapishanenin Doğuşu (1975) isimli kitabında inceleyip, araştırıp aydınlığa kavuşturmuştur. Foucault, panoptikon modelinin günümüzde iktidarların (kilise, ordu, siyasal ya da sermaye sahiplerinin iktidarı) toplumu ve bireyleri disipline ederek, onları kendisinin nesnesi haline getirmesini, insan bedenini yeniden şekillendirmesini ve böylece itaatkar bedenlerin yaratılmasına olanak sağlandığına dikkat çekmektedir (Foucault, 1992, s. 168-171). Ayrıca Foucault, Hapishanenin Doğuşu (1975) adlı kitabını yazarken ilk konu edindiği şey, Damians'e toplumun gözü önünde canavarca kral tarafından işkence edilmesidir ki bu durum aslında monarşinin

gücünü halka ispatlamak ve korkuyu insanlara aşılıyarak, yönetenlerin iktidarının ne kadar kuvvetli olduğunu göstermekti. Panoptikonun toplumun özellikle zaptedilmesi güç olan yerlerinde kurumlar tarafından göze çarpması -psikiyatri kliniklerinde, hapishanelerde- göstermektedir ki bu kurumların asıl amacı gözetim altında olan bedenleri topluma geri kazandırmak ya da iyi işler için kullanmaktan ziyade, o bedenleri giderek güçsüzleştirmektir (Lyon, Z. B., 2016, s. 70). Asıl amaç yönetilenlerin yönetenlerin işlerini yapmasıdır. Dolayısıyla kapitalist sistemde sermaye sahiplerinin işçiler üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Jeremy Bentham, panoptikon adlı mimari yapı hakkında şunları dile getirmektedir:

"Hapse girmeden önce bir işi olanları ve orada kaldığı süre boyunca hapishaneye yararlı olacak bir şekilde bu işlerine devam edebilecek olanları yerleştiririm: ikinci olarak, belli sınırlar içinde kendi başlarına yürütmeye muktedir olmasalar da, bir insanın, bir takım işleri şöyle böyle kolaylıkla öğrenebileceği, benzer bir işi olan, bu işler için eğitilmiş olanları yerleştiririm, üçüncü sırada ise hiçbir işe eğilimi olmayan hamallar, kömür taşıyıcıları gibi olanları yerleştiririm. Son olarak da hiçbir iş için yetiştirilmemiş olanları yerleştiririm." (2016, s. 35).

Ayrıca Foucault'ya göre (2012), on yedinci yüzyıldaki monarşinin iyi bir şekilde işleyebilmesi için kralın fiziksel olarak bedenine ihtiyacı gerektiğinden, on dokuzuncu yüzyıla bakıldığında ortaya çıkan şey tıbbi olarak korunması gereken toplumun bedenidir (s. 38-39). Bu bağlamda Foucault'nun görüşlerinden yola çıkarak, Josef Gall'un yapmış olduğu patolojik araştırmalar arasında da aynı bağı kurmak mümkün hale gelmektedir.

Weber'e göre ise (2005), bürokrasinin disiplini baz alındığında kamu ya da özel sektörde çalışan görevlilerin çalışma ortamında mutlak bir itaate yönelik tutum ve davranışları olmaktadır (s. 312). Çünkü bürokrasi rasyonalitenin tek bir vücutta can bulması gibidir. Dolayısıyla Weber'in bürokrasi ve hiyerarşi hakkındaki yorumlarından yola çıkıldığında çalışanlar bağlı oldukları kurumun ya da şirketin esas amacına hizmet etmekte ve bu hizmet etme eylemi

gerçekleştirilirken kişisel inançla birlikte tüm sorumluluklar da bir tarafa bırakılmaktadır (Lyon, Z. B., 2016, s. 73). Bir önceki paragrafta bahsi geçen yönetilenlerin yönetenlerin işlerini yapması gibi aynı durum burada da görülmektedir. Böylelikle toplumun her yanına yayılan gözetleme eylemi sonucunda artık salyangozların kendi evlerini sırtında taşımaları gibi iş hayatındaki bireyler de kendi kendilerinin bekçileri konumundadır.

2.1 Jeremy Bentham'ın Panoptikon Yorumlaması

Panoptikonun kelime anlamına bakıldığında Yunanca -pan bütünü, -optikon ise gören, gözlemlemek kelimelerinden türetilerek, "her yeri gören yer" anlamını taşımaktadır (Lyon Z. B., 2016, s. 22).

İngiliz filozof ve hukukçu olan Jeremy Bentham, mimari bir yapıya sahip olan Panoptikon modelini 1785 yılında tasarlamıştır. Ancak bu mimari yapı 1785 yılında tasarlanmış olarak kabul edilse de, Bentham bu tasarım hakkındaki görüş ve düşüncelerini 1787 yılında bir dizi mektup vasıtasıyla İngiltere'deki arkadaşına anlatmıştır. Bentham'ın, tasarım hakkındaki düşünceleri yirmi bir adet mektuptan oluşmakta ve okul, hastahane, tımarhane, fabrikalar, ıslah evleri başlıklı birtakım konuları içine alarak; planın sağlayacağı avantajları ve temel noktalarını da açıkça yine mektuplarında belirtmektedir.¹⁵ Ayrıca, Bentham, panoptikon adlı mimari yapıyı tasarlarken, yapının sağlayacak olduğu avantajlarını belirtmesinin yanı sıra matematiksel hesaplar yapmış, ekonomik bağlamda maliyeti göz önünde bulundurmuş, ses, ısı yalıtımı, sözleşme, hatta ve hatta devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlar ile sermaye sahiplerinin işine çok yarayan bürokratik kurumlarda bile çalışanların nasıl düşünceğine, nasıl hissedeceğine kadar detaylı bir şekilde hesaplamalar yapmıştır (Bentham, 2016, s. 14-20). Ayrıca panoptikonun hapishaneler dışında farklı kurum ve kuruluşlar tarafından da uygulamaya koyulmuş olmasıyla birlikte, Bentham'ın yapmış olduğu hesaplamaların benzerini siyasal iktidarlar ve sermaye sahipleri de yaparak, toplumu ve işçi sınıfını böylece disiplin altına almaktadır.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan'ın hazırlamış olduğu "Panoptikon Gözün İktidarı" adlı kitaba bakınız.

Görsel 3: Presidio Modelo Hapishanesi'nin avlusu, Küba.

Fabrikalarda çalışanları denetlemek için bir usta başına ihtiyaç vardır. Usta başı çalışanlarının çalışma tarzlarını ve ne zaman çalıştıklarını da hesaplayarak bilmesi gerekmektedir. Çünkü panoptikon tasarısı baz alındığında bu işleyiş bürokratik kurumlar içerisindeki denetlemeciler için kolaylık sağlamaktadır. Şu şekildedir ki: işletme sahibinin iş yerindeki farklı iş bölümleri ve bu iş bölümlerinde çalışanları denetlemesi o kişiye can sıkıcı geleceğinden ve uzun zaman alacağı için böylesi meşakatli bir işe doğal olarak bürokratik çözüm getirecektir ki bu da bürokratik yapının inşasını sağlayacaktır. İş bölümlerinin bir yandan çalışanın dikkatinin dağılmasını önlemesi açısından faydası olsa da diğer yandan fabrika ya da işletme yerlerinde kullanılan araç ve gereçlerin de işçilerin rahatlıkla ulaşabileceği yerlerde bölümlere ayrılarak konumlandırılması herhangi bir dikkat dağınıklığı olması durumunda oluşacak olan hasarı minimuma düşürmesi açısından da faydalı olacaktır (Bentham, 2016, s. 61). Ayrıca Bentham, yazmış olduğu mektuplarında her defasında yapılan işlerin zenginlerin ve yasa koyucuların işine yaradığını söylemektedir.

Panoptikon mimarisi için oluşturulan tüm bu düşünceler Bentham kardeşler tarafından toplum için olumlu olacağı düşünülmüş olsa da, aksine, günümüzde teknolojiyle birlikte gündelik hayatlara kadar girmiş ve hala daha içselleştirilmekte olunan gözetim olgusu, bireylerin ya da toplumun panoptikondakine benzer hücrelere ayrılmış olan bölümler gibi sınırlandırılmış bir şekilde yaşamasını sağlamaktadır. Gerçi böylesi bir düşünce yapısı ve mimari yapı olan panoptikon modeli Bentham kardeşler tarafından ortaya atılmamış olsaydı bile, enformasyon akışının ve teknolojinin geliştiği yirmi birinci yüzyılda buna benzer bir düşünce tasarısı farklı şekil ve boyutlarda muhtemelen yine ortaya çıkacaktı. Çünkü kapitalist sistem içerisindeki işleyiş toplumun denetlenebilir hale getirilmesinin ön koşuludur. Bu düşünce yapısı ve mimari yapı ortaya atıldı ki o günden bu güne çeşitli yollarla da olsa -ister akademik literatüre dahil olarak olmuş olsun, isterse sermaye sahipleri ve devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlar tarafından kullanılarak gündelik hayata uygulanmış olarak olsun- her halükarda insanların gündelik hayatlarında karşılına çıkmaktadır. Nitekim, Foucault ve İktidarın Gözü (bölüm 2.2) bölümünde anlatılacağı üzere aslında panoptikon modeli Bentham kardeşler tarafından ortaya atılmadan önce de farkında olmadan insanların gündelik hayatlarına dahil olmuş olan bir şeydi. Şayet akademik literatüre girmiş olmasıyla birlikte bu model Michel Foucault, diğer akademisyenler ve filozoflar tarafından da geliştirilerek, farklı dillerce yorumlanarak daha anlaşılabilir hale büründürülerek muktedir kılınmıştır. Dolayısıyla enformasyon akışının rahatlıkla sağlanabildiği günümüzde bireylerin ve toplumun bilgiye ulaşabilmesi kolay bir hal almaktadır. Bu nedenle ki işçiler, özellikle işçi ailesine mensup olan gençlerin teknolojinin fazlasıyla geliştiği bu çağda teknolojinin, sermaye sahiplerinin ve iktidarın kölesi olmaması gerekmektedir. Çünkü yetişkin bir bireyin öncelikle kendisini, eğer evliyse sonra çocuklarını düşünebileceği göz önünde bulundurularak, daha sağlıklı bir toplumun oluşabilmesi bakımından bu savaşa kendileri açısından hem destek olmalı hem de yüksek iradeye sahip olmaları gerekmektedir.

Jeremy Bentham, tasarlamış olduğu panoptikon adlı mimari yapı hakkında şunları söylemiştir: "Gözetim altında tutulacak her tür insanın bulunduğu her türlü kuruma ve özellikle de cezaevlerine, hapishanelere, ticarethanelere, ıslahevlerine, yoksullar evine, karantina istasyonlarına, fabrikalara, hastahanelere, akıl hastahanelerine ve okullara uygulanabilen yeni bir yapı ilkesi tasarımı (Bentham, 2016, s. 9)".

2.2 Foucault ve İktidarın Gözü

Foucault'un iktidar kavramını açıklamaya çalışırken olaya sadece siyasal anlamda yaklaşmak yeterli değildir. O, öznenin ve iktidarın ilişkisini ele alarak, bireyin bütün yaşantısına dahil olan iktidarı ön plana çıkarmaktadır.

Görsel 4: Bölümlere ayrılmış olan ev krokisi.

Bunu yaparken iktidar konusu ile ilgili terimleri "sorunsallaştırma" adı altında toplayarak, söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler (cezalandırma, psikiyatri, tedavi etmek) ve bu pratiklerle ilişkisi olan kurumlar (hastane, hapishane) vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Söylemsel pratikler, disiplinlerle birlikte farklı kollara ayrılmış olan bilim dallarını birleştirerek, yeni bir bilim dalı ortaya çıkarabilme gücünü sağlayabilme yeteneğine sahiptir. Yine Foucault (2012), ne kadar materyalist düşünce sistemine aykırı olan Descartesçi bir

yaklaşım sergileyerek, iktidarın her açıdan bireylerin yaşantısına dahil olduğunu, işin içine kimlik ve bireyselliği de katarak, insanın kendisine atfedilen deneyimleri içselleştirdiğini öne sürmekte ve birey tarafından gerçekleştirilen eylemlerin öznel deneyim olarak ortaya çıktığını dile getirmektedir (s. 14). Dolayısıyla iktidar ve kurumlar tarafından bireye enjekte edilmiş olan deneyimler yine birey tarafından farkında olup ya da olmadan içselleştirilmektedir. Kendisini özne konumunda gören bireyin artık iktidara karşı boyun eğmesi, toplum içerisinde normalleşmesi kaçınılmazdır. İktidar kavramını teori alanının dışında tutan Foucault (2012), onu hukuksal bakış açısından değil de iktidarın toplum üzerinde nasıl tahakküm kurduğunu ve itaatkar bedenler oluşturmaya çalıştığına yönelik tekniklerle ve teknolojilerle incelemeye almaktadır. Şunu da belirtmekte fayda var, Foucault'nun (2005) araştırmaları genel bir düzeye taşındığında ana temasının "özne" olduğu görülmektedir (s. 58).

Klinik tıbbi araştırmaya başladığında Bentham'ın panoptikon modeliyle karşılaşan Foucault (2012), bu mimari yapıyı incelemekte olduğu hastaneler ve hapishaneler bağlamında ele almaktadır (s. 85-86). Açıkça görülmektedir ki söylemsel ya da söylemsel olmayan pratiklerle ilişkili olan kurumlar (hastahane, hapishane, psikiyatr klinikleri, okul) göze çarpmaktadır. Böylelikle kapitalist sistemde işleyen kurumların aradıkları gözetlemeye tabi tutma teknolojisi olan panoptikonun fikir babası Bentham olsa da, panoptik gözetlemenin insanlara vermiş olduğu kaygının Bentham'dan önce de var olduğunu çalışmaları esnasında bulan Foucault için bu sonuç çarpıcı bir özellik taşımaktadır (Urhan, 2013, s. 271). Paris'te askeri bir okulda bulunan öğrencilerin kendilerine ait camdan oluşan hücreleri vardı ve bu bölümde öğrencilerin hiç kimseyle ilişki içerisinde olmadan izlenmekte ve fiziksel temas olmadan saçları taranmaktaydı (Foucault, 2012, s. 87).

Birey, bilginin nesnesi haline dönüşürken, günümüz medeniyeti anlaşılmakta zorlanılan bilgi mekanizmalarını oluşturduğu gibi, aynı zamanda en karmaşık otorite yapılarını da geliştirmektedir (Foucault, 2014, s. 41). Gündüz Vassaf, Cehenneme Övgü adlı kitabında bilginin gündelik hayatımızdaki yerini şu sözlerle açıklamaktadır: "Davranışlarımıza ilişkin toplu bilgi, endüstri sonrası

düzenin gücünün dayanağıdır. Davranışlarımıza ilişkin bilgi, bu düzenlerin bizleri denetleyip sömürmesini sağlar. Bilgi güç demektir." (Vassaf, 2018, s. 185). Weber'e göre (2005) güç kullanımı günümüzde devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların izin verdiği kadarıyla yasal olarak kullanılmaktadır.

Foucault, panoptikonun işlevini bireyi ve toplumu disipline edici bir unsur olarak görmektedir. O yüzden daha çok disiplin ve biyo-iktidar kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Biyo-iktidar terimi ilk kez Foucault tarafından ortaya atılarak yine bu terimi kendi yapıtı olan Cinselliğin Tarihi'nin birinci cildinde kullanmıştır. Dünya gelişmekte olan teknolojiye göre evrilerek, kapitalizmin doğası da baz alındığında kralın Damians'e yaptığı gibi öldürme fikrinin yerini artık günümüzde insanları yaşatma ve bunu sürdürülebilir hale getirme fikri almaktadır ki rasyonel bağlamda kapitalizmin işine fazlasıyla yaramaktadır. Bu fikir de gözetlemenin ve gözetlenmenin olasılığını açıkça gözler önüne sermektedir. Devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlar ve burjuva toplumu tarafından gözetim mecburi bir hal almaktadır. Çünkü kapitalist sistemin iyi bir şekilde işleyebilmesi için bireylerin emeği gerekmektedir. Hayalet gibi olan iktidar toplumsal bedeni disiplin altına alarak bu disipline etme sürecini gözetim sistemiyle gerçekleştirmektedir. Panoptik bir mantığa sahip olan gözetlemeyi normalleştiren iktidar, öznelere kendi ideolojisine uygun bir şekilde biçimlendirmektedir. Büyük Ağabey bunu yaparken baskı ve şiddetini açık bir şekilde ya da dolaylı yoldan gün yüzüne çıkarmaktadır. İktidarın en büyük başarılarından biri olarak ortaya çıkan gözetim toplumunun oluşmasının insanlar üzerinde yapmış olduğu etki toplumsal bilincin kendi kendisinin bekçisi haline dönüşmesidir. Dolayısıyla bireyin ve toplumun hayatı hapishaneye dönüşmüş ve dönüşmeye devam etmektedir.

Mimari yapı olarak tasarlanan panoptikon modeli Foucault'nun perspektifinden bakıldığında hem cezalandırıcı ve disipline edici bir nitelik taşımakta hem de bireyin hayatını sınırlandırarak hapishaneye dönüştürmektedir. Bu nedenle önceki bölümlere de (ekonomik, simgesel şiddet, sınıf çatışması, bürokrasi, aile, mide hazzı ve ahlak kavramları baz

alınarak) atıfta bulunarak konu daha da irdelendiğinde farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Frankfurt Okulu'nun üyelerinden olan George Rusche ve Otto Kirchheimer'in yazmış olduğu Cezalandırma ve Toplumsal Yapı¹⁶ isimli yapıt, marksist teoriyi de içine alarak, Orta Çağ'da yaşayan halkların giderek yoksullaşması neticesinde suç işlemeye eğilimli olmalarını ve buna paralel olarak, bireyleri suçtan uzak tutmak için cezalandırma sistemlerinin daha da artmasını konu edinmektedir (Rusche, G., Kirchheimer'den akt., Poster, 2008, s. 111). Örneğin Victor Hugo'nun 1862 yılında yazmış olduğu Sefiller adlı eserinde baş kahraman olan Jan Valjean yoksul bir köylü insanıdır. Açlığın kol gezdiği o dönemde Valjean, ailesini doyurmak için çaldığı ekmekten ötürü uzun yıllar hapis yatmış ve kürek cezasına çarptırılmıştır. Görülmektedir ki o dönemde yasaların suç olarak kabul ettiği bu davranış biçimi de cezalandırma sisteminin ne kadar acımasız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu roman aynı zamanda bürokrasinin nasıl işlediğini, proleteryanın sermaye sahipleri tarafından eşitsizliğe uğratılarak açlığa itilmesini ve bunun sonucunda toplumun ahlak yapısının nasıl giderek bozulduğunu edebi bir üslupla ele almaktadır. Ayrıca romanın baş kahramanı olan Valjean, tüm zorluklara rağmen güçlü iradesi sayesinde ayakta kalabilmiş, hayat denilen kavgada da aklını kullanarak bu savaştan galip çıkan taraf olmuştur.

Panoptikon ile Sigmund Freud'un süper ego kavramı arasındaki bağlantıya değinmediği gibi; kapitalist sistem içerisindeki insanların bilgisayarlarla da gözetlendiğine değinmeyen Foucault'nun aksine Mark Poster (2008), bu konuyu Foucault, Marksizm ve Tarih adlı kitabında bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde panoptikondan süperpanoptikona geçiş konusuyla beraber ele alarak işlemektedir (s. 107). Ancak ve ancak bu konu ayrıntılı bir şekilde işlenmeyerek, çalışmanın (tezin) dağılmaması bakımından önemli noktada durulması gerekmektedir. Dolayısıyla en temel olan id, ego ve süper ego kavramları üzerinde kısaca durmak konuların bağdaşması açısından

¹⁶ George Rusche and Otto Kirchheimer, Punishment and Social Structure (New York: Russell and Russell, 1968, original edition 1939), çev. M. Finkelstein, s. 5.

yararlı olacaktır¹⁷. İd, insanın haz ilkesiyle yönetilmesini ve bilinçaltına yönelik olan ilkel ve mantık içermeyen davranışları kapsamaktadır. "Kapitalizmin Dayanak Noktası Aile Kavramı" (bölüm 1.6) adlı başlık altında ele alınan bebeğin ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde olan id, bireyin bebeklik döneminde hayati önem taşımaktadır. Çünkü bebek haz ilkesine göre eylemlerde bulunmaktadır. Ego kavramına değinildiğinde ise, bireyin herhangi bir davranışın yapılıp yapılamayacağına karar vererek, id olarak tarif edilen ikellik dürtülerinin uygun zaman ve koşullar yaratıldığında tatmin olmasını sağlamaktadır. Bireyin kişiliğinin oluşması bakımından önemli rol oynayan üçüncü ve son kavram olan süperegö da, toplum içerisinde yaşayan bireyin kurallara uymasını ve o kurallara göre hareket etmesini onaylarken, anne ve baba da bu sınıfta etkin bir rol üstlenmektedir. Çünkü toplum ve anne-baba tarafından uygun görülmeven davranışlar ya sınırlandırılmakta ya da birey uygun olmayan davranışlar sergilediğinde cezalandırılmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu üç öğenin dengede durması toplum tarafından kabul görülebilen sağlıklı bireylerin oluşmasına vesile olmaktadır.

"Belli bir tarihsel durumun karşılığı olan kişilik yapıları büyük ölçüde çocukluğun ilk yıllarında oluşurlar ve uygulamalı üretim güçlerinden çok daha tutucudurlar. Dolayısıyla, ruhsal (düşünsel) yapılar yavaş yavaş kendilerini doğuran, büyük bir hızla evrim geçiren ve eski yaşama biçimleriyle çatışan toplumsal koşullara oranla geri kalırlar. Gelenek denen şeyin, yani eski toplumsal durumla yenisi arasındaki karşıtlığın özü de buradadır zaten." (Wilhelm Reich)

Bu kavramların sonucunda ortaya çıkan cinsellik sorunu da Mark Poster'in bahsetmiş olduğu süper ego kavramıyla örtüşmektedir. Charles Fourier, cinsel özgürlüğü savunmakta, Wilhelm Reich ise toplumsal olanın düşüncesinde cinsellik akımını başlatarak, burjuvazinin toplum üzerinde sağladığı baskıyla kontrolü ele geçirmesinden sonra cinselliği ekarte ederek, işçi toplumunun enerjisini kendileri için (sermaye sahipleri) yani gelirlerini

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Poster, M. (2006). Foucault, Marksizm ve Tarih, İstanbul: Otonom. (Cinsellik Üzerine Hakiki Söylemler s. 125-147)

yükseltmek için harcamalarını sağladıklarına değinmektedir (Poster, 2008, s. 126). Böylece sermayedarlar izledikleri bu yol sayesinde iş alanından insanların yatak odalarına kadar girebilmektedir. Dolayısıyla sağlam bir süper egoya sahip olamayan bireyler sermaye sahiplerine ve devletin gücünü kullanan siyasal iktidara karşı güçlü bir şekilde direnemez (Poster, 2008, s. 129). Bu gibi direniş sergilendiğinde ve isyan bayrakları çekildiğinde ise sonuç olarak toplumun ideolojik aygıtları tarafından halk ya da birey cezalandırılmaktadır.

2.3 Troçki ve Gündelik Hayat

Lev Troçki, sadece politikayla değil edebiyatla da yakından ilgilenmektedir. Hayatının belirli noktalarında büyük yükselişlere geçtiği gibi derin düşüşleri de yaşamıştır. Çektiği yoksulluk ve sıkıntılar Troçki'yi yıldırmamış, aksine devrime olan inancı ve bağlılığı sayesinde daima güçlü bir şekilde ayakta kalabilmeyi başarmıştır. 1917 Ekim Devrimi'nin önderliğini Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin (Vladimir Lenin) ile birlikte üstlenen Troçki, kültür kavramını da geniş bir yelpazeden ele almaktadır. Onun kültür üzerine almış olduğu konular insanların gündelik hayatına kadar nüfuz etmektedir. Çünkü insan ırkının ortaya çıkarmış olduğu eserler kültür kavramının doğmasına zemin hazırlamaktadır. Troçki ve Lenin gibi komünist liderler sadece politika, ekonomi ya da askeri sorunlarla değil; eğitim, mimari, bilimsel ilerleyiş, aile ilişkileriyle de yakından bağ kurarak her konuya net bir yanıt getirmektedirler (Troçki, 2000, s. 9).

Görsel 5: 1917 Ekim Devrimi'nde Troçki.

1917 Ekim Devrimi'nden sonra bürokrasi diktatoryasının işçi sınıfına indirmekte olduğu ağır darbeler sonucunda işçi sınıfı ve köylüler yalnızlığa uğrayarak, devrim ulaşmak istediği amacından sapmıştır. Lenin ve Troçki'nin ölümünden sonra ise yönetimi ele geçirenler uygulamış olduğu baskılar sonucunda halk üzerinde derin yaralar açmıştır. Bu açılan derin yaralar ilk olarak aile hayatında kendisini göstermektedir. Josef Stalin, kadınların kürtaj hakkını ellerinden alarak onları damızlık birer hayvan olarak nitelmiş ve bu görüşünü canice savunmuştur (Troçki, 2000, s. 11-12). Stalin ayrıca kapitalizmin vücut bulmuş hali olan bürokratik ilkelere bağımlı kalarak hareket eden kişiliğe sahiptir.

Ailenin parçalanmasına yönelik olaylar sadece bürokrasi diktatoryasının ve aynı bağlamda kapitalizmin uygulamış olduğu ekonomik baskılar değildir. Ülkeler arası ya da herhangi bir ülkede yaşanan iç savaşlar da ailenin parçalanmasına yönelik en büyük etkenlerden birisidir. Seferberlik başlayınca ailesinden uzak kalan erkek bulunduğu ortamdan çekilerek, savaş esnasında ani değişimle devrimci bir ruha bürünmektedir (Troçki, 2000, s. 43). Bu durumda savaş sonrası tekrar evine dönen erkek artık önceki kişiliğini bir kenara iterek ev içerisinde istediği uyuşumu sağlayamamaktadır (Troçki, 2000, s. 43). Böylelikle ev içerisindeki aile bağları kopmaya başlayan kişi

eskisi gibi bir hayat sürememektedir. Bu benzerliğe 1924 yılında "Çimento" adıyla yazılan Feodor Vsilyevich Gladkov'un romanında da rastlanmaktadır.¹⁸ Troçki'nin yaşadığı dönemden önce hayat süren eski insanlar sayı olarak giderek azalsa da ve komünizm ideolojisini toplumun içinde bulunduğu sınıf mücadelesi çabasıyla öğrenseler de, yeni kuşakların -günümüzde de geçerliliğini korumakta olan- bu ideolojiyi gündelik hayatın içerisine zerk edilmiş unsurlarla birlikte öğrenmek zorundadırlar (Troçki, 2000, s. 76).

Troçki diyor ki: "Gündelik hayatı dönüşüme uğratmak yolundaki temel görev ailedeki, ev bakımı ve ev ekonomisindeki eski şartlar altında bir yük hayvanı gibi ezilmeye zorlanan kadınların özgürlüğe kavuşturulmasıdır" (Troçki, 2000, s. 86). Erich Fromm (2003) ise, doğru yaşamının sadece dinsel ve ahlaki yasalardan ibaret olmadığını ifade ederek, bunun gerçekleşebilmesi için ilk önce ekonominin ve sosyal düzenlerin değişmesinin gerekli olduğunu ve bu değişim sonucunda bireyler de cesaretle kendilerini değiştirebilme olanağını sağlayacaklarını belirtmektedir (s. 29-30). Bürokrasi kadın ve erkek üzerindeki eşitliği layığıyla sağlayamamakta ve onları genel olarak haklarından yoksun bırakarak kendi çıkarına uygun düşen bir eşitlik sağlamaktadır. Tarihte de bunlar örnekleriyle birlikte görülmektedir. Weber'in deyişiyle bürokrasi, kapitalizme rasyonel açıdan fayda sağlayan bir yapıya sahiptir. Yirmi birinci yüzyılda bile hala bu tarz yaşanan olaylara rastlanmakta ve bürokrasi, kapitalist sermayedarlara hizmet ederek köylüyle birlikte işçilere de alaycı bir tavırla yaklaşmaktadır (Troçki, 2000, s. 52). İşçilere ve köylülere karşı takınılmış olan bu tavırların insanın aklına geri kalmış ülkelerde rastlanıldığı düşüncesini yerleştirmektedir. Ancak bu büyük bir yanılsamadan ibarettir. Çünkü işçi sınıfına karşı sergilenmekte olan bu eylemler, demokrasi kılıfını geçirmiş olan özellikle ABD gibi kapitalist ülkelerde daha yaygın bir şekilde görülmektedir.

¹⁸ Roman, 1921 yılında iç savaştan sonra evine dönen ve ailesindeki değişime tanık olan Gleb Çumalov adlı karakterin etrafında dönmektedir. Çimento adıyla yayımlanan bu roman Türkiye'de yasaklanmış ve daha sonradan günümüzde bilinen Fabrika adıyla yeniden basılmıştır. Sovyetler Birliği'nin o karmaşık dönemini anlatan bir başyapıttır.

İnsanın insanı vahşice sömürmesi tarihin günyüzüne çıkartmakta olduğu en ahlaksız ve en acımasız olaylar silsilesidir. Medeni bir demokrasiye sahip olan ülkelerin bünyesinde barındırdığı bürokrasinin amacı kapitalizmin çıkarlarına göre değil, halka hizmet ederek, halkın menfaatlerini gözeterek hareket etmelidir. Erich Fromm'a göre (2003), açgözlülüğün toplumdaki sınıfların aralarında sürekli bir savaşa yol açacağını ve insanların biraz daha fazla şeylere sahip olmak istemeleri sonucunda bu savaşın sınıflar arasındaki mücadelelerinden dışarıya taşarak, ulus devlet boyutuna kadar ulaşabileceğini belirtmektedir (s. 26).

Troçki'nin deyişiyle kadınların özgürlüğe kavuşturulması gerekmektedir. Dolayısıyla ilk olarak kadının üzerinden ev işlerinin alınması ve kamusal alanlarda seslerinin duyulması gerekmektedir. Böylece kadın toplum içerisinde bilgi, özgüven, tecrübe sahibi olacak ve çocukların yetişmesine de daha faydalı olacaktır. Çünkü çocuk ilk olarak anne tarafından eğitilmektedir. Annenin eğitilmiş olması çocuğun da iyi eğitilmiş olmasını kesinlikle sağlayacaktır. Böylelikle diyalektik bir dalgalanmayla iyi eğitim görmüş bireyler toplumun daha sağlıklı ve huzurlu olmasını sağlayacaktır. Bir diğer etken ise konuya paralel olarak proleteryanın eğitilmesidir. İş hayatında ve ağır koşullar altında çalışan bireylerin her zaman kitap, dergi, makale vb. yazıları takip ederek okuması güçtür. O yüzden ulaşılabilmesi ve dağıtılması daha kolay olan günlük gazeteler sayesinde -gazeteye haritanın da eklenmesiyle- halk güncel haberler ve uluslararası haberler hakkında bilgi sahibi olacaktır. Kitlelere sunulan bu haberler halkın bilinçlenmesini sağlayacak, haritanın da eklenmesiyle insanlar farklı ülkelerde yaşananları jeopolitik konumlarıyla birlikte ele alarak, geçmişle beraber günümüzdeki politik ve sosyal olayların da perde arkalarını sağlam şekilde analiz edebilecektir (Troçki, 2000, s. 138). Teknolojinin ve enformasyonun gelişmesi sonucunda bahsedilen bilgiye, haberlere, dünyadaki güncel olaylara ulaşmak daha hızlı bir hal almaktadır. Sonuç olarak toplum kültür bakımından bilinçlenerek gelişecektir. Ancak ne yazık ki teknolojinin yaratmakta olduğu faydalı şeylerden ziyade, kötü ve halka mal olabilecek yanları da vardır. İnsanlar gündelik hayatın işleyişi içerisinde sıkıldıkları ve yoruldukları için

ciddi konulardaki haberleri değil de daha çok kendilerini eğlendirebilecek, iş stresinden uzak tutabilecek haberleri takip etmektedirler (Oskay, 2005, s. 80).

Siyasi bir yapı olan devlet hesaba katıldığında ise ailenin hayatına müdahalede bulunabileceği de göz ardı edilmemelidir. Ancak bu müdahalenin aile içerisindeki bireylere daha refahı yüksek yaşam standartlarını öngörmeli, geleceğin daha mutlu yaşanması bakımından işçi sınıfının menfaatlerini garanti altına almalıdır (Troçki, 2000, s. 73).

2.4 Gündelik Hayatın İçinde Birey Olabilme

İnsanlar ne yapmaları gerektiğini değil, daha çok ne olduklarını düşünmelidirler.

Meister Eckhart (1260-1328)

Önceki bölümlerde Weber'in bürokrasisinden, Foucault'un iktidar konusu hakkında ortaya çıkarmış olduğu fikirlerinden ve Freud'un id, ego ve süper ego kavramlarına kadar geniş çaplı bir alandan söz edilse de bütün kavramların ortak bir dayanak noktası vardır. Bu ortak dayanak noktası olan kapitalizm kavramı tarihsel süreç içinde bireyin ve toplumun kendiliğinden ortaya çıkarmış olduğu, oluşturduğu bir sistem yapısıdır. İnsanlığın varoluş konusuna değinildiğinde arzu, istek, cinsellik, haz vb. olgular ortaya çıkmaktadır. Mevzu bahis olguların bireyi yönlendirme güdüsüne sahip olmasıyla birlikte kapitalizmle çakıştığı andan itibaren ortaya daha çok maddi şeylere olan sahiplenme duygusu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla kapitalizmin, şeyleri metaya dönüştürmesiyle insanların arzu ve istekleri de ön planda olduğundan bu metalara sahip olmayı istemektedirler. Böylece kapitalist sistem içerisinde yaşayan birey gündelik hayatta kendisini, oluşturulan ve sahip olunan metalar sayesinde ifade edebilmektedir. İnsanlar yaşayabilmek için temel ihtiyaçlarından ziyade (beslenme ve barınma) sahip oldukları ve daha çok sahip olmak istedikleri diğer şeylere karşı bağımlı hale gelmektedir. Dolayısıyla Fromm'un bahsettiği üzere herhangi bir şeye sahip olmayan bir kişi, bir hiçtir sonucuna varılmaktadır (2003, s. 37). İçinde bulunulan çağın toplumsal değerleri ele alındığında Fromm'un ulaştığı bu sonuç şaşırtıcı olmamaktadır. Dolayısıyla bu şekilde var olmayı, bir şeye

sahip olarak veya sahip olunan şeyi tüketerek gören bireyleri denetlemek, gözetlemek ve kontrol altında tutmak daha kolay hale gelmektedir.

Fromm'un 'sahip olmak'la ilgili spesifik düşüncelerine bakıldığında okuyucularının dünya görüşlerine büyük yenilikler getirmektedir. Çalışmanın Kapitalizmin Dayanak Noktası Aile Kavramı bölümünde bebeğin isteklerinden söz edilmektedir. Bebek sahip olmak istediği şeyleri ağzına götürmesi yeme içmeyle aynı orandadır ve bebeğin sahip olmak istediği şeylerin üzerinde bedensel anlamda gücü olmadığından ötürü bu davranışı sergilemektedir (Fromm, 2003, s. 50). Yalnız bedensel güçlerle sınırlandırılmayan bu davranışlar, günlük hayat içerisinde sembolik bağlamda bile bireylerin karşısına çıkmaktadır. Çünkü insanlar ister ideolojik aygıtlarla olsun, devlet gücünü kullanan siyasi iktidarlar ve sermaye sahipleri tarafından olsun, isterse de dinsel bağlamda olsun fiziksel açıdan yeme içmenin mümkün olmadığı konularda bile sahip olma yetisine kendilerini inandırabilmektedirler. Dolayısıyla bireyler bu gibi etkenlerle gündelik hayatlarında bile her an karşı karşıya gelmektedirler.

Gündelik hayat içerisinde ezilmeye zorlanan kadının özgürlüğe kavuşturulması gerektiğine inanan Troçki'nin bu deyişinden yola çıkılarak, bu bağlamda gündelik hayatta karşılaşılan bir diğer önemli husus da mülkiyettir¹⁹. Ataerkil toplum yapısına bakıldığında, bütün yükün kadının omuzlarına bindiğini varsayarsak eğer, birden fazla çocuğun dünyaya getirilmesi demek erkek tarafından insan mülkiyetine sahip olmayı ve çalışma gereği duymadan sermaye birikimini sağlamakta olsa da, bu durum aslında bir noktadan sonra kadının sömürülmesi anlamına gelmekte ve kadın ise bu sefer çocuğu üzerinde otorite kurmaktadır (Fromm, 2003, s. 103). Sonuç olarak çocuk yetişkin bir birey haline geldiğinde babayla birlikte yine kadını sömürmektedir.

¹⁹ Mülkiyet sözcüğü burada hukuksal açıdan menkul ya da gayrimenkul nesneler üzerindeki kullanım hakkı anlamında kullanılmamıştır. Asıl kastedilen insan varlığının mülkiyeti ve biricikliğidir.

B. TARİHSEL ÇERÇEVE

3. BÖLÜM

GÖZETİM TOPLUMU VE SİNEMA

Onlar bilinçli hale gelinceye kadar asla baş kaldırmayacaklar ve baş kaldırmazlarsa eğer asla bilinçli olamayacaklar.

George Orwell-1984

İlk olarak John Stuart Mill tarafından kullanılan distopya kelimesi günümüzde sinema akımı haline gelerek, filmlerde temsil edilen hayatı, olumsuz ve kötü bir gelecek tasavvurunu oluşturacak şekilde tasarlamaktadır. Ütopik anlayışın antitezini oluşturan bu akım, sinema filmlerinde baskıcı ve totaliter rejimleri anlatmak için kullanılmakta olan yöntemdir. Bazı kuramcılar ve araştırmacılar tarafından yedinci sanat olarak nitelendirilen sinema sanatının distopik fikir ve düşüncelerle olan ilişkisi birey ya da toplum tarafından filmler yoluyla sadece izlenmekle kalınmayarak, bizzat gündelik hayatın içerisinde de yaşanmaktadır. Bireylerin gündelik hayatlarında bile karşılaştıkları bu distopik kurmaca filmler, gözetleme ve denetleme kavramlarıyla da yakından bağdaşmaktadır.

Sovyet sinemasının önemli ismi ve sinema tarihine adını kalın harflerle yazdırmış olan Dziga Vertov, geliştirmiş olduğu sine-göz kuramı sayesinde sinemada bakmak ya da bakış denildiğinde akla ilk gelen isimdir. Vertov, sine-göz kuramını 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Lenin'in isteği üzerine harekete geçirmiştir. Bedeni olmayan, mekanik parçaların bütünleşmesiyle bir görünüme sahip olan kamera sayesinde Vertov, gündelik hayatı belgesel

niteliği taşıyacak şekilde kayıt altına almıştır. Çünkü hem kurmacaya karşı bir tavır takınmakta hem de dramayı burjuvanın halka dayatmakta olduğu afyon olarak görmektedir. Böylece imgeler sayesinde dış dünyadaki nesnelere anlamlar yüklemek, sorgulamak ve var etmek için onları tüketmekteyiz ve aynı zamanda yeniden üretmekteyiz. Bunu yapabilmek içinse görmek ve bakmak gerekir. "Sadece bakmakta olduğumuz şeyleri görürüz" der John Berger (2008) ve ayrıca her imgede de bir görme biçiminin yattığını söylemektedir. İmgelere yüklenen her anlam kişiden kişiye, ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir. Çünkü sosyokültürel değerlerle birlikte ahlaki değerler yanında politik duruş da bu farklı anlam yüklemelerine sebep olmaktadır. Yani her imgeyi tahayyül etmek görme biçimleriyle ilgilidir.

Enformasyon çağının gelişmesiyle toplum, devlet gücünü kullanan siyasal iktidarlar ve sermaye sahipleri tarafından gözetlenerek denetim altında tutulmakta ve aynı zamanda şehirlerin ve mimari yapıların da bu anlayışa göre dizayn edilmesi günümüzde kaçınılmaz gerçeklerden birisi haline gelmektedir. Gözetlemenin en çok olduğu yerler arasında kentsel alanların olmasına vurgu yapan David Lyon bu bağlamda SimCity adlı bir yazılım oyununa değinerek, oyun severlerin bu oyunda şehrin yerleşim yerleri üzerindeki, endüstri faaliyetleri ve ticaret alanları üzerindeki karar verme yetkilerinden yola çıkarak, reel hayatın da bu yönde yönetilebileceğini söylemektedir (Lyon D. , 2006, s. 102). Yapılan bu oyun madalyonun sadece görünen yüzüdür. Tersine çevrildiğinde oyunu oynayan kişi şehri her yönden kendisi nasıl inşa ediyorsa, gerçek hayatta da toplumsal düzeni sağlayan güçlerin olduğu aşıkardır. Böylelikle görülmektedir ki aslında yaratılan bu SimCity, oyunun da ötesine geçerek, gerçekliğin tarihsel olarak değişimini ya da belirli güçler sayesinde değiştirilmekte olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca şehirde toplumsal kontrolün sağlanması açısından Roma İmparatoru Hadrianus döneminde yaşayan hristiyanların dinlerini kamusal alanlarda yaşamalarının yasak olmasının sebebi devletin almış olduğu bir karar olmakla birlikte, hristiyan dini sadece ev ile sınırlandırılarak o dönemlerde kişilerin güçsüz oldukları vurgulanmak istenmekte ve bu sayede tacizcilerden

de korunma düşüncesine göre hareket edilmekteydi (Sennett, 2008, s. 107). Hadrianus'un tapınak olarak inşa ettirdiği fakat daha sonraları kilise amaçlı kullanılan Pantheon isimli mimari yapı ise, o dönemde yaşayan insanların bedenlerini disipline ederek, emre itaati ortaya çıkarmaktaydı (Sennett, 2008, s. 114). Ekonomik ve siyasal bağlamda iktidarı elinde bulunduranlar tarafından denetlenerek kontrollü bir şekilde inşa edilen mimari yapı ve ideolojilerin gündelik gerçek hayatta var olmasının yanı sıra; inşa edilen bu mimari yapılar ve ideolojiler 1984 (1984), Metropolis (1927) gibi distopik kurmaca filmlerinde de göze çarpmaktadır. Böylelikle gözetim toplumu hem reel hayatta oluşturulmakta, hem de sinema tarihi boyunca filmler yoluyla temsil edilmektedir. Bu bağlamda enformasyonun gelişmesi günümüz şehirlerini kapitalist sistem sayesinde hem teknoloji ile beraber hem de kentlerin mimari yapıları aracılığıyla tarihsel bir dönüşüme uğratmaktadır. Anthony Burgess'in 1962 yılında yazdığı Otomatik Portakal romanını usta yönetmen Stanley Kubrick sinemaya uyarlamıştır. Filmde sosyopat karakteri canlandıran Alex, çetesi ile birlikte sosyal yaşamda yaptıkları tecavüz ve adam dövme suçlarından ötürü yakalanmasıyla mimari yapı olan Ludovico Tıp Merkezi'nde rehabilite edilmek amacıyla doktorlar tarafından gözetime tabi tutularak önceden belirlenmiş deneylere maruz kalmaktadır. Yapılan deneyler sayesinde doktorlar Alex'i bu mimari yapı içerisinde tutarak ve disipline ederek, onu toplumda kabul görülmeyen ahlaki değerlerinden arındırarak yeniden topluma kazandırmak istemektedirler. George Orwell'in 1984 adlı romanı panoptik tarzdaki filmlere fazlasıyla referans kaynağı olmaktadır. Yönetmenliğini Steven Spielberg'in yaptığı Azınlık Raporu filminde yer alan polis teşkilatı olan bina sayesinde polisler teknolojinin de yardımıyla suçluları suç işlemekten önce bularak²⁰ tutuklamaktadırlar. Görüldüğü üzere bu filmde de BigBrother'ın hayaleti farklı bir şekle bürünerek karşımıza çıkmaktadır. Foucault'nun dispoitif kavramı, mimari yapıları, söylemleri, yasaları ve ahlaki önermeleri de kapsadığı için yukarıda örnekler

²⁰ Bu filme örnek olarak Amerikan yapımı olan Person of Interest adlı dizi gösterilebilir. Makineyi icat eden Harold Finch, kendisine ait tarzıyla geliştirmiş olduğu yapay zeka sayesinde tüm şehrin kameralarına ve internet ağına erişerek terör saldırılarını egale etmekte ve suçluları suç işlemekten önce tespit ederek, yanında yer alan John Reese sayesinde yakalamaktadır.

verilerek filmler yoluyla anlatılan mimari yapılar, insanlar üzerindeki etkilerini daha anlaşılır bir hale getirmektedir. Dolayısıyla özne, hermeneutik süreç içerisinde dispoitifler aracılığıyla dönüştürülerek belirli amaçlar doğrultusunda yeniden üretilmektedir. Manuel Castell'in de değindiği gibi günümüz şehirleri artık giderek enformasyon şehirlerine dönüşmektedir (Castells'ten akt. Lyon D. , 2006, s. 113). Nitekim modernleşmenin zamanın düz bir çizgi gibi ileri doğru hareket etmesi sonucunda gözetim mekanizmalarının teknolojik araçlarla birlikte gelişme göstermesiyle -örneğin, havaalanlarında bilet kontrolü akıllı telefonlar yoluyla da yapılmakta- artık disiplin ve güvenlik toplumu kavramlarının birbirleriyle olan bağı netleşmeye başlamışken Foucault, bu noktada oluşmakta olan iki bağı ilişkisini gözden kaçırmakta ve aynı zamanda bu iki kavramın birbirlerinden ayrı olduğunu da öne sürmektedir (Lyon Z. Bauman., 2016, s. 15). Yine Azınlık Raporu filminde görülmektedir ki güvenlik artık geleceğe yönelik bir proje olarak hareket etmekte ve toplum da bu proje ile birlikte disiplin altına alınmaya çalışılmaktadır.

Gözetim toplumunun oluşturulmasını içeren bir diğer örnek de işçileri iş yerlerinde gözetlemektir. Yapılan işler giderek bireyselleştirdi için çalışanları gözetlemek de o denli bireyselleşmekte ve 19. yüzyılda işçi toplumunun fabrikalarda bir çatı halinde toplanması gözetlemeyi kolaylaştırırken, artık günümüz teknolojileri sayesinde gözetleme olgusu yine bireysel işçi ile ilgilenmektedir (Lyon D. , 2006, s. 81). Gerçekliği dönüştürerek temsil etme gücüne sahip olan ve propaganda amaçlı kullanılabilen sinema, yönetmen ve ekibi tarafından kitlelere aktarılacak istenilen bir anlam ortaya çıkartarak, belirli bir ideolojiyi yine kitlelere kolaylıkla sunabilmektedir. Sinema tarihinin en önemli filmlerinden birisi olan Modern Times, 1936 yılında çekilmiştir. 1930'lu yıllarda makineleşmenin artmasıyla Büyük Buhran diye adlandırılan ekonomik çöküşün yaşandığı yıllarda Charlie Chaplin bu filmde dönemin ekonomik koşullarını ve işsizliği zeki mizansenleri ile harmanlayarak, fabrikalarda çalışan işçilerin sermaye sahipleri tarafından nasıl gözetlenerek kontrol altında tutulabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla yönetmenliğini Michael Radford'un yaptığı 1984 (1984) adlı filmde yer alan BigBrother

temsili yine Charlie Chaplin'in bu filminde de panoptik değerlere uygun bir şekilde işlenmiştir. Yine yönetmenliğini Andrew Niccol'un yaptığı Gattaca (1997) filmi bireysel işçilerin gözetlenmesini konu edinmektedir. Ancak bahsedilen Gattaca filmi diğer filmlere göre farklılıklar gösterse de yine panoptik çerçeve içerisinde ele alınmaktadır. Bu kez sınıf çatışması ekonomik temelden çok biyo-apartheid yönünden bakılarak ayırt edilmektedir.

İster biyo-apartheid ayrımcılık olsun isterse ekonomik bağlamda sınıf çatışmaları olsun sömürü işçinin ve emekçilerin bütünüyle gündelik hayatlarında yakalarına yapışmış vaziyettedir. Proleteriyayı oluşturan bu kitleler sermaye sahiplerine ve devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlara karşı toplanarak ve maddi talepler doğrultusunda biraraya gelerek, mücadele etmelidirler. Günümüz dünyası giderek küreselleşmektedir. Bu nedenle orta sınıf giderek yok olmakta ve sınıf anlayışı proleter olmayan ücretli çalışan kesim, yani memurlarla birlikte devletin çeşitli kurumlarında çalışanlarla birlikte sermayeyi elinde tutanlar arasında iki zıt kutup çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun sonucunda ücret eşitsizliği ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler ön plana çıkmaktadır.

Kapitalist sistemin işleyişini ve geleceği hakkında önemli görüşler ortaya atan Weber, dünyanın gidişatı hakkında fikir sahibi olunmasına yardımcı olmuştur. Kapitalizmi mümkün kılan en önemli şeyin hristiyan dinine ait olan protestanlık ve kalvenizm mezhepleri olduğunu savunmuştur. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı yapıtında Weber, bu iki mezhebin kapitalist sistem için ne denli öneme sahip olduğunu işlemiştir. Çünkü Protestanlık mezhebi insanların kendilerini suçlu hissetmelerine sebep olmaktadır ve bu durum gündelik hayatta sıkı çalışmayı gerektirerek, insanların tanrının gözünde çalışarak kendilerini değerli hissetmelerine olanak sağlamak ve dolayısıyla disipline etme olgusunu da beraberinde getirmektedir (Sennett, 2017, s. 117). Weber'den yola çıkarak hareket edildiğinde kapitalist sistemin dinler yoluyla insanları etkilemesi sonucunda oluşan eşitsizliğin temeli rahatça anlaşılabilir. Burjuvazinin din ile ilişkisine bu paragrafta ve bir önceki paragrafta değinilmekte olan konu ışığında bakılacak olursa,

hristiyanlık çok çalışmak prensibiyle hareket etmektedir. Daha somutlaştırmak gerekirse eğer; 15. yüzyılda Jan van Eyck'in yağlı boya ile yapmış olduğu Arnolfini'nin Evlenmesi adlı tablosu detaylı bir şekilde incelendiğinde, tabloda çizilmiş olan nesnelerin (portakal, kıyafetler, avize, dış bükey ayna) o döneme ait burjuva sınıfına mensup olan kişilerin yaşamını yansıtmakta olduğu açıkça görülmektedir. Tabloda yer alan dış bükey aynanın çevresinde bulunan detaylar incelendiğinde ise İsa'nın çilesi²¹ resmedilmektedir ki bu da tabloda yer alan zengin olan kişilerin hristiyanlık dinine inandıkları anlaşılmaktadır.

Görsel 6: İsa'nın çilesi.

²¹ 2017 yılında çekilmiş olan Üç İsa filminin hikayesi gerçek olaylardan esinlenerek beyaz perdeye aktarılmıştır. Filmde akıl hastanesinde olan üç kişinin kendisini İsa olarak tanımlamasından yola çıkılarak işlenmiştir. Ayrıca İsa'nın yaşadığı zor durumları anlatan Tutku: İsa'nın Çilesi (2004) filmi de konu bağlamında irdelenebilir. İki film de sosyolojik ve psikolojik açıdan akademi camiasında kuramsal olarak işlenebilir.

Görsel 7: Pencere önünde duran portakallar²².

Görsel 8: Arnolfini'nin Evlenmesi (Jan van Eyck).

²² Günümüzde Güney Kore'de yaşayan zengin ailelerin çocuklarına, genç yaşlarında zengin olanlara Portakal Çocuğu denilmektedir. Çünkü Güney Kore'de portakal pahalı bir meyve ve bu yüzden lüks bir tüketim malıdır.

Eşitsizlik sorununa dönüldüğünde ve orta sınıfın yok olmaya muktedir olmasını gözler önüne sermek açısından kanıtlayıcı bir cümle alıntılanmıştır:

"ABD'nin bir çalışma bakanı, 'Bir yanda bir avuç zenginden, diğer yanda geride kalmış büyük bir gruptan oluşan iki katmanlı bir toplum olma yolundayız' derken Amerikan Merkez Bankası Federal Reserve Bank'ın başkanı geçenlerde, gelir eşitsizliğinin 'toplumumuz için büyük bir tehdit' haline geldiğini açıkladı." (Sennett, 2017, s. 59).

Ayrıca 1960'lı yıllarda Amerikan toplumunda yaşanan meşruiyet krizinin ekonomi-politik krizlerde aranması gerektiğine ve bu bağlamda 1980'li yıllara gelindiğinde toplumun çoğunluğu sermayenin adil olmadığına ilişkin düşünceleri yaygınlık kazanmaktadır (Kellner, 2010, s. 89).

1970'li yıllarda batı dünyasında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle liberal ekonomi yerini giderek neo-liberal ekonomi politikalarına bırakmıştır. Bu dönemde toplumda yaşanan işsizlikler ve güvensizliğin artış göstermesi sebebiyle insanlar sıkıntılı günlerinden kurtulmayı amaç edinerek, muhafazakarlığa ve Hristiyanlık inancına sarılmaya başlamışlardır (Kellner, 2010, s. 96). 1972 yapımı olan Poseidon Macerası filminde ise denizin altındaki sarsıntılarının sonucunda oluşan dev dalgalar bir gemiyi alabora etmiş, ölümlere neden olmuştur. Hayatta kalanları kurtarmak için filmde yer alan rahip temsili cesur bir duruş sergileyerek, insanları alabora olan gemiden kurtarmak maksadıyla kendi canını hiçe saymakta ve kendi canı pahasına diğer canları kurtarmaya çalışmaktadır. Ayrıca gemide yılbaşını kutlamak için bir araya gelen topluluğun lüks yaşantısı gözden kaçmamaktadır. Filmler ne kadar temsil etme biçimleri rolüne bürünse de reel hayatla bağlantısı olmakta ve 1970'li yıllarda da batı dünyasında ekonomik bir kriz yaşanmaktadır. Dolayısıyla film içerisinde ne kadar korku dolu anlar yaşanmakta olsa bile aslında verilmek istenilen mesaj çok açıktır: Otoriteye olan itaatin meşrulaşması, rahibin ön plana çıkmasıyla liberalizm ideolojisine uygun olan bireycilik düşüncesi ve bu bağlamda komünal bir uğraştan çok bireyci çabaların göze batması izleyici kitlesine Hristiyan dininin

mezhebi olan Protestanlık inancı ve kapitalist kültürün arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Kellner, 2010, s. 96). Nitekim güçlü liderlere -keza bu lider din adamı olsa bile- karşı olan itaat etme eylemi yine bu filmde izleyicinin karşısına çıkmakta ve yaşanan olaylara -filmde ve reel hayatta- dinsel bir yaklaşım çatısı altında bakılmaktadır.

Anlaşıldığı üzere sanat dalının hangi alanında olursa olsun dini inançlar meselesi geçmişten günümüze daima eserlere yansıtılmış ve yansıtılmaya devam etmektedir. Böylece toplumla ilgili olan her şey çeşitli sanatçılar tarafından barok dönemine ait olan resim tablolarında ve sinema sanatına kadar uzanmakta olan geniş arenalarda konu olarak işlenmektedir. Sanatın yardımıyla kapitalizmin ruhu giderek somut bir şekilde anlaşılabilir hale gelmektedir²³. Weber, kapitalizmin gelişmesini iki farklı mezhep üzerinden açıklamaya çalışsa da bunun sonrasında modernleşen ve küreselleşmekte olan yeni dünya bu gelişmeyle bir yandan toplumun gözetlenebilmesini de olanaklı hale getirmektedir. Gözetimin yaygınlaşmasının teknolojik aletlere indirgenmeye çalışılması, esasında gözetimi muktedir kılmaya yarayan ideolojilerin ve tarihsel olayların gözden kaçmasına sebep olmaktadır (Lyon., Z. B, 2016, s. 20). Dolayısıyla gözden kaçan ideolojiler²⁴ ve toplumsal olaylar dünya sinemasında ve Türk sinemasında yer alan sermaye sahipleri temsili ve işçi sınıfı temsilleri sayesinde görünür hale gelmektedir.

²³ Bu çalışmada yapılan araştırmalar ışığında ele alınan filmler ve ideolojiler farklı anlatımlarla desteklenerek ilerleme kaydettiği andan itibaren farklı bağlamlar içerisinde yer aldıkları zaman yaratmış oldukları etki de aynı ölçüde değişiklik arz etmektedir. Michael Ryan ve Douglas Kellner'ın da sözünü ettiği gibi (2010), filmlerde ortaya çıkan politik anlamların film eleştirmenlerince incelenmesi sonucunda masaya yatırılan konular yapısalcılığın öngördüğü anlamların aksine tartışmaya açık ve daha karmaşık bir hal aldığı söylenebilmektedir (Kellner, s. 19).

²⁴ Kavram, Louis Althusser'in DİA'sında (İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları) işlemiş olduğu siyasal ideolojik aygıtlarından yola çıkılarak, sınıf mücadelesi ve öznelerin toplumsal yapılar içerisinde nasıl etkilendiği yolundaki gündelik hayat pratikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. Çünkü ideolojinin insanları etkisi altına alması sonucunda ideoloji, bireylerin dünyayı görmelerinde ve anlamlandırmalarında etkin rol üstlenmektedir. Tabi bu durumda bireyler tarafsız düşünme yetilerinden de yoksun kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmada fikirlerin kuramı olarak nitelendirilen ideoloji, sınıf mücadelesi çatısı altında bulunan proleterlerin perspektifinden bakılarak incelenmektedir (Althusser, 2003, s. 75).

3.1 Sinemada Sermaye Sahipleri Temsili

Sinema, toplumsal yapı içerisinde var olan sınıfları irdeleyerek çeşitli temsil biçimlerini sunmaktadır. Temsil biçimleri beyaz perdeye yansıdığı anda ve izleyici kitlesiyle buluştuğunda çeşitli ideolojik söylemler de bu temsil biçimleriyle birlikte ön plana çıkmaktadır.

Kültür, sosyolojik bağlamda insanların hayatlarını çevreleyen ve toplumların kendilerine has özelliklerini içerisinde barındıran bir kavramdır. Kültür, ideolojinin de ötesine geçerek, herhangi bir toplumun yaşamakta olduğu gündelik hayatta edinilmiş deneyimlerini de kapsayarak, toplumsal ilişkileri oluşturmaktadır. Mamafih, ideolojinin insanlar üzerinde yaratmakta olduğu etkiyi göz ardı etmemek gerekir. Raymond Williams, oluşan bu toplumsal ilişkileri duygu yapısı olarak ele almakta ve hiyerarşik bir düzen içerisinde düzenlemesiyle birlikte en üst basamakta olan yapının egemen ideoloji olduğunu öne sürmektedir (Williams'tan akt. Özgür Kurtuluş, 2018)²⁵. K. Marx ise ideoloji kavramını ele alırken, ideolojinin sınıf mücadelesi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Althusser, 2003, s. 76). Birey, toplumun oluşturduğu kültürden ve çeşitli ideolojilerden beslenerek, olumlu ya da olumsuz şekilde bilinçlenmektedir. Marx ise bu bilinçlenmeyi olumsuz olanla bağdaştırmaktadır. Ancak bu bilinçlenme sürecinde kişi aileden etkilenmekte ve kamusal alanda bulunduğu andan itibaren dilemmalara maruz kalarak kendisini çatışmanın ortasında bulmaktadır. Çünkü egemen ideoloji kendilerine benzemeyenleri ötekileştirmesi sonucunda kimliksiz ve hayatta amacı olmayan bireylerin yetişmesine sebep olmasının yanı sıra, faşist söylemleriyle de kamusal alanda yeni bir çatışma ortamı yaratmaktadır. Egemen ideolojinin sermaye sahiplerinin ekonomik ve siyasal anlamdaki çıkarlarını temsil etmesiyle birey toplum içerisinde dönüşüme uğramaktadır. Dolayısıyla edebiyat ve ya sinema gibi alanlarda işçi sınıfının bu tür değişimlere maruz kalması özellikle filmlerdeki temsil biçimleriyle bizatihi görünür kılınmaktadır. Çünkü sinemanın günümüzün en önemli icraatlarından birisi olmasının yanı sıra uluslararası arenada da sahne almasıyla geniş bir kitleye ulaşmaktadır. Ayrıca egemen ideolojiler kendi propagandalarını

²⁵ <http://ozgurkurtulus.com.tr/kultur-ideoloji-ve-hegemonya/>

yapmak için sinemanın bu eşsiz gücünden faydalanmaktadır. 1998 yılında yönetmenliğini Barry Levinson'un yaptığı Başkanın Adamları filminde devletin siyasal gücünü kullanmak isteyen politikacı temsilcileri kendi aralarında düelloya tutuşmaktadırlar. Ülkenin başkanı olan kişi ile odasına gelen kız çocuğuyla aralarında yaşanan ilişki dolayısıyla büyük bir skandal oluşmaya başlamıştır. Seçimlere az bir sürenin kalması sonucunda başkan, bir yapımcı ile anlaşarak halkın üzerinde manipüle edici bir algı operasyonu uygulamaya koyulmuştur. Açıkça görülmektedir ki egemen ideoloji medyayı kendisine alet ederek, kendi çıkar ve amaçlarına uygun fikirleri halka sunmaya çalışmaktadır. Türk sinemasının ilk işçi sınıfı filmleri arasında yer alan Çark filminin yönetmenliğini Muzaffer Hıçdurmaz üstlenmiştir. Filmde dört arkadaşın patronlar tarafından sömürülmelerini anlatmaktadır ve çalışanlar birden fazla iş değiştirmektedirler. Dört arkadaşın tersanede iş bulması sonucunda orada da sömürüldüklerinin farkına varmalarının yanı sıra sermaye sahibinin yalan dolan işler çevirdiğine de tanık olduklarında ve bu duruma karşı çıkmak istediklerinde sermaye sahibi olan kişi devletin ideolojik aygıtlarından birisi olan polis teşkilatıyla işbirliği içerisine girerek kısa süren direniş mücadelesini bastırmaya çalışmaktadır.

Film analizi bölümünde ele alınan filmlerdeki sermaye sahipleri temsilcileri izleyiciye iş yeri sahiplerinin veya patronların kamusal alanlarda nasıl davrandıklarını, alt sınıflarda ya da iş yeri bünyesinde çalışanlarına karşı nasıl tutum ve davranış sergiledikleri incelenerek sunulmaktadır. Sermaye sahiplerinin gündelik hayatlarındaki yaşantıları da yine filmler yoluyla ele alınarak, o dönemin toplumsal koşullarıyla birlikte beyaz perdede temsil edilmektedir. İnsanların gündelik hayatlarında karşılaştıkları toplumsal olayları iyi ayırt edip, daha anlaşılır kılabilimleri açısından izledikleri televizyon programlarını özellikle sinema filmlerini bilinçli bir şekilde çözümleyebilmeleri gerekmektedir. Sinema yönetmenleri ideolojik mesajları kimi zaman açık bir şekilde göstererek, kimi zaman da gizli anlatımlarla, göstergelerle ve temsil biçimleriyle göstermektedir.

Kendi üstünlüğünü sistemli bir şekilde sürdürerek ve böylece oluşturduğu düzenin yeniden üretilmesini sağlayarak, hegemonyasını geniş kitlelere

yaymak isteyen sermaye sahibi temsilleri, işçi sınıfına karşı birtakım baskı uygulayarak onları ötekileştirmektedir. Patronlar kendisinden yana olmayanları veya başkaldırıp isyan bayrağını çekenleri, kendilerini eleştirenleri ya işten atmakla tehdit etmektedir ya da kendi tuttuğu adamları aracılığıyla belirlenen kişiye şiddet uygulayabilmektedir. Bunun örneği Türk Sinemasına ait olan Maden filminde görülmektedir. Filmde maden işçisi olarak çalışan ve kendilerinin sömürüldüğünü düşünerek etrafındaki işçileri patronunun adamlarının baskılarına rağmen örgütlemeye çalışan Cüneyt Arkın, filmin ilerleyen sahnelerinde silahla vurulmaktadır. Görüldüğü üzere sermaye sahibi temsili üretimin durdurulmasına göz yummayarak, kendisine karşı isyan başlatmak isteyenleri yine kendi usul ve yöntemleriyle cezalandırmaktadır.

Görsel 9: Maden filminden bir sahne. Patronun adamları.

Filmlerdeki bu temsiller gerçek tarihsel olaylardan esinlenerek senaryolaştırılmış ve çekilmiştir. Sermaye sahipleri temsiliinin yaşanması muhtemel olan isyanların önüne geçebilmesi bakımından işçi temsillerinin arasından bir ya da birkaç kişiyi kendisine muhbir seçerek olası bir durum için alınabilecek önlemleri önceden planlamaktadırlar. Daha çok ustabaşı olan kişiyle yakın temas halinde bulunan patron veya yandaş temsilleri bu çalışma için seçilmiş olan Metropolis (1927) ve Karanlıkta Uyananlar (1965) adlı

filmlerde görülmektedir. Gerçi Metropolis filminde korporatist bir yaklaşım sergilenmiş olsa bile film yine bu anlatılanlara besleyici bir örnek olmaktadır.

Görsel 10 (solda) & Görsel 11 (sağda): Sol resimde oturan sermaye sahibi olan kişinin bürosundan bir görüntüsü. Sağdaki görsel de yeraltında çalışan işçilerin elleriyle yarattığı ve zenginlerin yaşamakta olduğu şehir.

3.2 Sinemada İşçi Temsilleri

Toplum içerisinde bir arada yaşayan insanların gündelik pratiklerinin birçoğu ideolojiler tarafından aşılınmakta ve böylece herhangi bir guruba dahil olan bireyler o guruba has olan ideolojiyi²⁶ benimseyip sergilemektedir (Dijk, 2015, s.41). Örneğin, cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal sınıf yapısındaki zenginlerin kimi zaman alt sınıftakilere karşı uygulamakta olduğu ayrımcılık. Bu ideolojik farklılıklar toplum içerisinde yaşayan bireylerin aralarındaki iletişimi yönlendirebilmektedir. Çalışmada ele alınan filmlerdeki işçi temsilleri de dahil oldukları sınıfın ideolojisini benimseyerek, sermaye sahipleri temsilleri tarafından uğradıkları sömürüye karşı direniş göstermekte ve uygun koşullar ve zaman elde edildiğinde ise isyan bayraklarını ellerine almaktadırlar. Bu temsil biçiminin tarihin daha köklü gerçekliklerinden yola çıkarak incelenmesi, isyancıların neden isyan ettiklerini anlamaya yardımcı olmakla birlikte, araştırılan köklü tarihe dayanarak asıl sebebin toplumsal eşitsizliğin var olmasından kaynaklandığının da ispatı olacaktır (Wayne, 2011, s. 103).

²⁶ Filozof ve akademisyen olan Slavoj Žižek ile yönetmen Sophie Fiennes'in 2012 yılında hazırlamış oldukları Sapığın İdeoloji Rehberi adlı film psikanalizin ideoloji hakkındaki görüşleri ve altında yatan hakikatlerin neler olduklarını izleyicilere sunmaktadır (<https://tafdi.org/film/izle/135-the-perverts-guide-to-ideology.html>).

Wayne (2011), sinemadaki gangsterler ile isyancıların birbirlerinden ayırt edilmelerini vurgulayarak, gangsterlerin kapitalist servete ulaşmaya çalışan, burjuva değerlerini benimseyen temsil biçimleri olduklarını ve isyancıların ise, toplumsal düzene karşı uzlaşmayıcı tavır sergileyerek, içinde bulundukları düzeni sorgulayan, adalet isteyen temsil biçimleri olduğunu söylemektedir (Wayne, 2011, s. 104). Wayne'nin yapmış olduğu bu ayrıma yönelik olan Rififi filmi 1955 yılında Jules Dassin tarafından beyaz perdeye yansıtılmıştır. Filmde mücevher hırsızı olan karakter hapis yatıp çıktıktan sonra meteliksiz kalır ve arkadaşlarının hırsızlık yapma teklifini reddeder. Ancak eski sevgilisini bir çete lideri olan kişiyle görünce, sunulan teklifi olumlu karşılayarak kapitalist bir servete ulaşmaya çalışır ve burjuvazinin sahip olduğu o lüks yaşama ulaşmak ister. Ayrıca Fransa yapımı olan Rififi film noir akımının en iyi örnekleri arasında yer almaktadır.

Teknolojik gelişmeler sayesinde sanayileşmenin giderek artması sonucunda fabrikalarda çalışan işçiler emekleriyle ürettikleri ürünlerin karşılığını yeterince alamamaktadırlar. Dolayısıyla K. Marx işçilerin bu konuda sömürüldüğünü düşünmüştür. Çünkü işçinin böylesine sömürülmesi ve hak ettiği ücreti ve değeri alamaması toplumdaki insanların ayrıcalıklı olduğunu göstermektedir. Genellikle bu tarz sömürülme biçimleri eşit insan prensibini ön planda tutan, ancak gizliden gizliye aslında kendi çıkarı için toplumsal eşitsizliği yeniden üreten, demokrasi kılıfını üzerine geçirmiş çağdaş, medeni ülkelerde görülmektedir (Giddens, 1999, s. 73-74). Böylece Maden, Karanlıkta Uyananlar, Metropolis, 1984 ve Ekim filmlerinde ele alınan işçi temsillerinin, patron temsilleri karşısında uğramış oldukları baskı ve sömürü somut gerçeklikleriyle vurgulanmaktadır.

Yüzler Hollywood sinemasına çevrildiğinde birçok filmde izleyiciler işçi sınıfına dahil olan kişilerin bulundukları konumu aşmaya yönelik arzularının olduğunu görmektedir. Sınıf atlamayı başaran bireyler diğerlerine göre daha üstün ve yetenekli kişiler olarak tanımlanmakta, bu yönde ortaya çıkan muhafazakar filmler de liberal görüşten etkilenecek bireyselliği ön plana çıkartmaktadır (Kellner, 2010, s. 177). İşçi sınıfına mensup olan kişi sınıf atladığında önceki konumundan daha rahat ve lüks içerisinde yaşayarak,

yozlaşmaya daha meyilli bir hale gelir ve zaman içerisinde giderek burjuva kültürünü benimsemesiyle bu kültürü bütün yaşamına uygulamaktadır. *Saturday Night Fever* (1977) filmindeki işçi sınıfı temsili olan Tony, sınıf atlama arzusu içindedir. İyi bir dansçı olan Tony, kendisinden yaşça büyük ve ekonomik olarak da durumu iyi olan bir kadınla tanışır. Dans, film içerisindeki kapitalist etiğin işçi sınıfına dayatmakta olduğu "ertelemelisin"e dönüşerek, ertelenmekte olan tatminin ve mükafatın kısa süreliğine de olsa reddini göstermektedir (Kellner, 2010, s. 184). Weber de bu ertelemelisin düşüncesine katılarak, Hesiodos'un çiftçiye "sakın erteleme" diye uyarıda bulunduğu öğüdünün kapitalist sistemde dönüşüme uğradığını savunmasıyla birlikte bu etiğin tam bir sahtekarlık olduğunu ve ertelemelerin asla sonunun gelmediğini, kişinin kendisinden vazgeçtiğini savunmaktadır (Sennett, 2017, s. 117). Tony, kadının sürmekte olduğu yaşama özenerek sınıf atlamak için daha çok fazla çalışması gerektiğinin bilincindedir. Dolayısıyla bireyin kendisini suçlu hissetmesiyle daha çok çalışıp, içinde bulunduğu durumdan sıyrılıp, başarıya ulaşma isteği körüklenir ve yine liberal kültürde sınıf suçluluğu kişi tarafından içselleştirilmektedir (Kellner, 2010, s. 183). Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı yapıtında da işlediği gibi hristiyanlık dinine bağlı olan Protestanlık ve Kalvenizm mezhepleri de yine aynı bu görüşü savunmaktadır. Kişi, kendisini suçlu hissederek, gereğinden çok daha fazla çalışmaktadır ve bu sayede tanrının gözünde kendisini değerli göstermelidir ki bu da kapitalist sistemin işine gelmektedir.

Bir yanda işçi sınıfının emek gücü sermaye sahipleri tarafından sömürülürken, diğer yanda Marx'ın değindiği gibi din olgusu da insanları duygusal bağlamda etkisi altına alarak halkın afyonunu oluşturmaktadır.

3.3. İçerik Analizi Bulguları

Çalışmada sermaye sahipleri ve işçi temsilleri metodoloji kısmında hazırlanan sorular eşliğinde analiz edilerek açıklanmıştır. Temsil biçimleri analiz edilirken Michel Foucault, Max Weber, Jeremy Bentham gibi kuramcılardan yararlanılmıştır.

Çalışmada sermaye sahipleri ve işçi temsilleri doğrultusunda, bu temsil biçimleri arasında yaşanan birtakım uzlaşma ve çatışmalar sinema filmleri üzerinden açıklanmaktadır. Rastgele örneklem yoluyla Dünya ve Türk Sinemasından seçilmiş olan 6 film, tarihsel ve toplumsal bağlamda ele alınmakta ve bu temsil biçimleri filmlerden ziyade reel hayatta da yaşanmaktadır. Filmlerde yansıtılmakta olan gözetim toplumunun iktidarlar tarafından oluşturulması, sermaye sahipleri ve işçi temsillerini evrensel boyuta taşımaktadır.

Metropolis (1927), Ekim (1928), Karanlıkta Uyananlar (1965), Maden (1978), Bin Dokuz Yüz Seksen Dört (1984), Gattaca (1997) filmlerinde görüldüğü gibi, sermaye sahipleri ve işçi temsilleri aracılığıyla içinde bulundukları dönemin toplumsal koşullarını yansıtmalarının yanı sıra, mevcut durumda olan iktidarın denetim yoluyla işçi temsillerini kontrol altına alması ve işçi temsillerinin örgütlenerek nasıl direniş gösterdikleri saptanmıştır. Dünya üzerinde gerçekleşmekte olan olayların mevcut siyasal düzeni ve ekonomiyi nasıl etkilediği filmlerde temsil edilerek, seçilen filmlerin anlatı yapısına da nüfuz etmektedir.

Filmin Türü / Konusu	Bilim Kurmaca, Gerilim, Dram / Filmde, zenginler (işveren) yüksek binaların içerisinde, o binaları elleriyle yapan yer altında çalışan işçilerden habersiz bir şekilde rahat ve konforlu hayat yaşamaktadırlar. Şehrin en zengini olan Joh Fredersen'in oğlu Fredersen, her şeyden habersiz yeşil bahçede keyfini sürerken, genç bir kız görür ve adeta büyülenir. Genç kızın peşine takılan Freder, bu sayede yer altında çalışan işçilerin hangi koşullarda çalıştıklarını görerek onlara yardım etmek ister.						
Baş karakter İşveren / İşçi	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sınıfsal Konum	Mekansal Konum	Karakteristik Özellikler	Filmin İçerdiği Mesaj Yerel / Evrensel
Sermaye Sahibi ve patron	Erkek	Evli	Belirsiz	Burjuva	Şirket	Joh, fabrikası için oğlunu dahi ikinci planda tutabilen, otoritenin ta kendisidir. Joh Fredersen, tam olarak kapitalist insan tipine uygun bir temsil biçimidir. Şirketin sahibi olduğu için kendisine karşı direnenlere baskı ve şiddet uygulayan kişidir.	1920'lerden günümüze ışık tutan ve filmin korporatist perspektifi geri planda tutulursa eğer, kapitalist sistemi eleştiren bir başyapıttır. Evrensel bir mesaj içermektedir.

Tablo 1. Metropolis (1927) Filmi İçerik Analizi Bulguları

Fritz Lang'ın yönettiği *Metropolis* (1927) filmi işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki eşitsiz konumu ele almaktadır. Temsil biçimlerine bakıldığında başkarakter sermaye sahibi yani burjuva sınıfına mensuptur ve toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında diğer filmlerde olduğu gibi erkek egemen bir temsil içermektedir. Sınıfsal çatışmaları ve eşitsizliği mekânsal konum açısından keskin bir biçimde vurgulayan filmde, işçi sınıfı kendi ürettiği yapıları ve ürünü kullanamamaktadır. Kendi ürettiği ürüne yabancılaşan işçi sınıfı sermaye sahibi patron tarafından ezilmekte ve kendi emeğiyle ortaya çıkardığı ürünü veya yapıyı kullanmaktan mahrum bırakılmaktadır.

Genel olarak filmin içerdiği mesajda evrenseldir ve kapitalist düzen içerisinde kendi ürettiğine yabancılaşan alt sınıfa mensup insanların uğradığı haksızlıklar vurgulanmaktadır. “Gözetim toplumu ve iktidar” olgusu açısından bakıldığında yine işçi sınıfı mekânsal konum ile alt sınıfa ait oldukları vurgulanmakta, iktidarı temsil eden burjuva sınıfı da mekânsal açıdan üst konuma yerleştirilip işçi sınıfının kontrolünü sağlamaktadır.

Filmin Türü / Konusu	Tarihi Kurmaca, Dram / Büyük Ekim Sosyalist Devrimini konu edinen bir filmidir. Filmin bazı oyuncularını devrime bizzat katılmış olan kişilerden oluşmaktadır. Filmin yapımında Amerikalı komünist aktivist aynı zamanda gazeteci ve yazar olan John Reed'in "Dünyayı Sarsan On Gün" adlı eserinden de yararlanılmıştır.						
Baş karakter İşveren / İşçi	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sınıfsal Konum	Mekansal Konum	Karakteristik Özellikler	Filmin İçerdiği Mesaj Yerel / Evrensel
Karakterler Kızıl Ordu, Proleterler	Kadın & Erkek	Evli & Bekar	Belirsiz	İşçi Sınıfı	Leningrad	Sınıf savaşımı veren proleterler azimli, kararlı, cesur, haklarını sonuna kadar arayan, mücadele eden ve her an savaşıma hazır kişilerdir. Burjuva düzenine karşı ayaklanmaktadır.	Evrensel bir mesaj içermektedir.

Tablo 2. Ekim (1928) Filmi İçerik Analizi Bulguları

Sovyet Sinemasının önemli yönetmenlerinden Sergey Eisenstein'ın yönettiği *Ekim (1928)* 1917'deki Sovyet Devrimi'nin belli bir bölümü ele almaktadır. Çarlık rejiminden Bolşevik Devrimi'ne geçiş evrelerini konu alan filmdeki temsil biçimlerine bakıldığında, başkarakter olarak temsil edilen grup işçi sınıfıdır. Filmde yine sınıfsal çatışmalar yer almakta ve işçi sınıfı filmin konu aldığı devrimde etkin bir rol oynamaktadır. Yarı belgesel olarak da adlandırılabilen filmde, işçi sınıfı egemen sınıfa karşı mücadele etmekte ve burjuva düzenine karşı ayaklanarak devrim gerçekleştirmektedir. Film tüm dünyayı etkileyen tarihi bir dönemi yansıtmakta ve genel olarak da işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesini konu aldığı için evrensel bir mesaj içermektedir.

Filmin Türü / Konusu	Dram, Politik / Film, burjuvazilerin arasında yaşanan amansız rekabet silsilesinden etkilenen boya fabrikası işçilerinin patronlarına karşı direnişlerini konu edinir. Aynı zamanda üç çalışanın işten çıkartılması ve çalışma şartlarının kötü olması sebebiyle emekçiler grev kararı alır. İşçilerin çalışma koşulları değişmeyince yeniden grev kararı alınır. Haklarını arayan işçiler, filmde, hep engellerle karşılaşır.						
Baş karakter İşveren / İşçi	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sınıfsal Konum	Mekansal Konum	Karakteristik Özellikler	Filmin İçerdiği Mesaj Yerel / Evrensel
İşveren	Erkek	Bekar	Belirsiz	Burjuva	Fabrika	Turgut, sermaye sahibinin oğlu olsa da işçilere karşı adaletli olmak istemektedir. Şirketin ortaklarına bu vesileyle başkaldırmaktadır.	Film, yerel bir izlenim bırakmış olsa da, şirketler ve dış güçler dolayısıyla evrensel bir mesaj içermektedir.

Tablo 3. Karanlıkta Uyananlar (1965) Filmi İçerik Analizi Bulguları

Bu filmdeki içerik analizi bulgularına bakıldığında, başkarakterin erkek olduğu ve genellikle sermaye sahibi ve işçi sınıfını temsil eden karakterlerin de erkek olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından ele alındığında, filmde erkek egemen bir temsil biçimi yer almaktadır. Filmin mekânsal konumu, başkarakterin konumlandırıldığı temsil biçimi ile filmin ağırlıklı olarak içerdiği mesaj, çalışmanın odak noktasını oluşturan “gözetim toplumu” olgusuyla uyum sağlamaktadır.

Fabrika işçilerinin sermaye sahiplerine karşı verdiği mücadeleyi ele alan filmde, farklı sınıfta yer alan yani sermaye sahibi patronun oğlu olan başkarakterin de yardımıyla haklarını arama yoluna girmişlerdir. Fakat verilen mücadelenin sonuçları olumlu görünse de, kapitalist düzen filmin odaklanmış

olduğu “gözetim toplumu ve iktidar ilişkileri” bakımından işçi sınıfının kontrol edilmeye ve ezilmeye mahkum edildiği görölmektedir. Sistem eleştirisini başarılı bir biçimde ele alan filmin içerdiği mesaj, tüm dünyanın sorunu olan işçi sınıfı mücadelelerine ışık tutarak evrensel bir boyut kazanmaktadır.

Filmin Türü / Konusu	Aksiyon, Gerilim / Kötü çalışma koşullarının sonucunda giderek artan işçi ölümlerinin üzerine bu kötü koşullara karşı çıkan maden ocağı çalışanlarının mücadelesi konu edilmektedir. Filmin başkarakteri İlyas, patronun adamları tarafından saldırıya uğrayarak yaralanır ve bu durum işçilerin direniş mücadelesine daha da ivme kazandırır.						
Baş karakter İşveren / İşçi	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sınıfsal Konum	Mekansal Konum	Karakteristik Özellikler	Filmin İçerdiği Mesaj Yerel / Evrensel
İşçi	Erkek	Bekar	Belirsiz	İşçi Sınıfı	Maden Ocağı ve Koğuş	İlyas, başkaldıran, hakkını arayan ve işçilere önderlik ederek onların bilinçlenmesini sağlamaktadır.	Film içerisindeki söylemlere bakıldığında, verilmek istenen mesajlar bütün dünyayı ilgilendiren bir yapıya sahiptir.

Tablo 4. Maden (1978) İçerik Analizi Bulguları

Maden (1978) filmini içerik analizi bulgularında, başkarakterin işçi sınıfını temsil ettiği görülmektedir. Genel olarak temsil edilen karakterler, bu filmde de erkektir ve toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında erkek egemen bir temsil biçimi yer almaktadır. Filmin mekânsal konumu bir maden ocağı ile işçilerin toplandığı koğuş olduğu görülmektedir. İşçilerin sermaye sahiplerine karşı birleşerek mücadele etmelerini sağlayan ve onlara yol gösteren karakter işçi sınıfına mensuptur. Dolayısıyla işçilerin haklarını aramasında bilinçlendirilmesi gerektiği mesajını da içeren filme, temsil biçimleri açısından bakıldığında işçi sınıfının ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Film çalışmanın odaklandığı “gözetim toplumu ve iktidar ilişkileri” açısından ele alındığında ise, işçilerin sermaye sahiplerine karşı haklarını arama konusunda yol gösteren ve onları bilinçlendirmesi gereken sendikaların da görevini yapmadıkları, onların yanında görünerek aslında iktidarı elinde tutan sermaye sahibi sınıfın yanında ve onların çıkarlarını korudukları görölmektedir. “Gözetim toplumu” açısından ele alındığında işçi sınıfı hem temsil biçimleri, hem mekânsal konum, hem de çıkar ilişkileri ile gözetlenerek haklarını aramaları engellenmektedir. İşçi sınıfına mensup filmin başkarakteri İlyas her şeyin farkındadır ve önderlik ederek, işçi sınıfını haklarını koruması konusunda bilinlendirmektedir. Film evrensel bir mesaj içermektedir.

Filmin Türü / Konusu	Bilim Kurmaca, Politik Kurmaca / Distopik bir film olan 1984, Okyanusya adlı ülkede yaşananları konu edinmektedir. Totaliter Diktatörlük rejiminin hüküm sürdüğü bu distopya ülkesinde kitap okumak, aşık olmak, hatta ve hatta iktidar hakkında olumsuz düşünceler bile düşünmek yasaktır. Hükümetin sansür ve haber işlerinin yürütüldüğü bir bakanlıkta çalışan Winston, yapılan haberlerin yalandan ibaret olduğunun farkına varması sonucu her şeyi sorgulamaya başlar.						
Baş karakter İşveren / İşçi	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sınıfsal Konum	Mekansal Konum	Karakteristik Özellikler	Filmin İçerdiği Mesaj Yerel / Evrensel
İşçi	Erkek	Bekar	Belirsiz	İşçi Sınıfı	Arşivlerin düzenlendiği ve gazete kupürlerinin üzerinde çalışıldığı, şirketin iç yapısını temsil eden bir mekan	Winston Smith, içerisinde bulunduğu totaliter rejimden rahatsızlık duyan ve özgürlük isteyen bir kişi profilini yansıtmaktadır. Bu bağlamda otoriteye başkaldıran ve fazlasıyla direnen birisidir.	George Orwell'in 1984 adlı romanından uyarlama olan bu film, evrensel bir mesaj içermektedir.

Tablo 5. Bin Dokuz yüz Seksen Dört (1984) Filmi İçerik Analizi Bulguları

George Orwell'in 1949 yılında yayımlanan kitabından uyarlanan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört (1984)* filmi, sosyalizmi eleştirir gibi görünmüş olsa da, aslında totaliter rejimler ile tüm iktidar ilişkilerine ve gruplaşmalara karşı bir

eleştiri içermektedir. Filmde başkarakter işçi sınıfına mensuptur ve diğer filmlerde olduğu gibi toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında erkek egemen bir temsil içermektedir. Filmin mekânsal konumu çalışmanın odaklandığı “gözetim toplumu ve iktidar ilişkileri” olgusuyla birebir uyum sağlamaktadır.

Filmde dünya “Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya olarak üçe ayrılmıştır ve bu üç devlet sürekli savaş halindedir. Okyanusya’da Big Brother isimli liderleri ile iktidarı elinde bulunduran İngsos Partisi’nin (İngiliz Sosyalizmi) uyguladığı baskılar ile korku faşizmi hakimdir. Film “gözetim toplumu” olgusuyla tam anlamıyla uyum sağlamaktadır. Tele ekranlar yardımıyla insanlar evlerinde bile yönetimin kontrolü ve gözetimi altındadır. İnsanların iktidara karşı itaati bu kontrol araçlarıyla sağlanmakta ve kendi bilinçleriyle hareket edememektedir. Dünyadaki tüm gruplaşmalara ve iktidar ilişkilerine yani, sisteme karşı eleştiri içeren film evrensel bir boyuta taşınmıştır.

Filmin Türü / Konusu	Bilim Kurmaca, Dram, Gerilim / Genetik mühendisliğinin ilerlediği çağı ele alan filmde, insanlar kusursuz hale getirilerek, istenilen özelliklere sahip bebeklerin doğması sağlanmaktadır. Fakat, astronot olmak isteyen Vincent Freeman, genetiği değiştirilmeden normal yollarla dünyaya gelmiş bir karakterdir. Normal doğumla dünyaya gelen Vincent, Gattaca şirketinde temizlikçi olarak işe girer ve hileyle, kusursuz doğan ama sakat olan Jerome Eugene Morrow'un yerine geçer.						
Baş karakter İşveren / İşçi	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sınıfsal Konum	Mekansal Konum	Karakteristik Özellikler	Filmin İçerdiği Mesaj Yerel / Evrensel
İşçi	Erkek	Bekar	Belirsiz	İşçi Sınıfı	Şirket	Vincent, hayallerinin peşinden koşan, otoriteye boyun eğmeyen ve bu konuda yaptıkları ahlaki açıdan tartışılabilir olsa da mücadelecisi bir tavır sergileyerek sonunda istediğini yapan birisidir.	Filmin konusu, genetik mühendisliğinin çok geliştiği bir çağda geçmektedir. Dolayısıyla belirli bir ülkede yaşanmakta olsa da içerdiği mesaj bakımından evrensel bir mesaj içermektedir.

Tablo 6. Gattaca (1997) Filmi İçerik Analizi Bulguları

Distopik film olan *Gattaca* (1997), mekânsal açıdan 1930'lar ve 1950'li yılları yansıtmaktadır. Temsil biçimlerine bakıldığında başkarakter erkektir ve toplumsal cinsiyet açısından eşitlik olmadığı görülmektedir. Filmin mekânsal konumu ile konusu çalışmanın odaklandığı "gözetim toplumu" olgusuyla

uyumludur. Teknolojik yeniliklerin insanlar için olumlu mu, yoksa onları kontrol etmekte kolaylık sağlayan bir sistem mi olduğu konusunda izleyiciyi sorgulamaya sürükleyen film, içerdği konu ile evrensel bir mesaj içermektedir. Başkarakterin içinde bulunduğu durum ve yaşadığı çelişkiler verdiği mücadelenin gerekli ve haklı olup olmadığı konusunu sorgulatmaktadır.

3.3.1. İçerik Analizi Genel Bulguları

- Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında genel olarak filmlerde başkarakterler ile yan karakterler genellikle erkektir. Dolayısıyla erkek egemen bir temsil biçimi yer almaktadır. Bu da iktidar=erkek denklemini ortaya çıkarıyor ve filmler kapitalist düzeni ve iktidar ilişkilerini eleştirse de destekleyen bir temsil biçimi oluşturduğu görülmektedir.
- Filmlerde temsil edilen başkarakterlerin eğitim düzeyine bakıldığında genellikle bazı filmlerde belirsizlik olsa da, işçi sınıfı eğitimsiz karşı sınıfta yer alan sermaye sahibi ve burjuvanın eğitilmiş olarak yansıtıldığı görülmektedir. Böylelikle genel olarak filmlerde, eğitimsiz grupların iktidarlardan daha kolay yönlendirilebileceği ve kontrol edilebileceği yansıtılmaktadır.
- Filmlerde genel olarak mekânsal konumlar, “gözetim toplumu ve iktidar” olgusu açısından işçi sınıfının iktidar tarafından daha kolay kontrol edilebileceği, gözetlenebileceği ve yönetilebileceği bir biçimde tasarlandığı ve yansıtıldığı görülmektedir.
- Genel olarak filmlerde, sınıfsal çatışmaları yansıtmakta ve işçi sınıfının ve halkın iktidar ile çıkar çatışmaları altında ezilen bir konumda ye aldıkları vurgulanmıştır. Dolayısıyla filmler özelden genele doğru tüm dünyanın sorunu olan sınıfsal çatışmaları evrensel bir boyuta taşımaktadır.

3.4. Film Analizleri

Bazı filmler hayatın dilimleridir, benimkiler kek dilimleri.

(Alfred Hitchcock-1980)

3.4.1. Metropolis (1927)

Yönetmen: Fritz Lang

Senaryo: Thea von Harbou, Fritz Lang

Yapımcı: Erich Pommer

Oyuncular: Alfred Abel, Brigitte Helm, Gustav Fröhlich, Rudolf Klein-Rogge

Tür: Bilim Kurmaca, Gerilim, Dram

Yapım Yılı: 1927

Süre: 150 dk.

Filmin Konusu

Sinema tarihinin ilk bilim-kurmaca yapımları arasında olan film, ekspresyonist akımın da bir örneği olarak kapitalist düzen içerisinde işveren ve işçiler arasında yaşanan olayları ele almaktadır. Filmde, zenginler (işveren) yüksek binaların içerisinde, o binaları elleriyle yapan yer altında çalışan işçilerden habersiz bir şekilde rahat ve konforlu hayat yaşamaktadırlar. Şehrin en zengini olan Joh Fredersen'in oğlu Fredersen, her şeyden habersiz yeşil bahçede keyfini sürerken, genç bir kız görür ve adeta büyülenir. Genç kızın peşine takılan Freder, bu sayede yer altında çalışan işçilerin hangi koşullarda çalıştıklarını görerek onlara yardım etmek ister.

Tarihsel Çerçeve

Bilim kurmaca sinemasının ilk örneklerinden biri olan Metropolis, Alman ekspresyonist akımının izlerini taşımakta, Weimar Cumhuriyeti dönemindeki Almanya'nın kapitalist ve korporatist bir çizgide ilerleyişini de yansıtmaktadır. Çünkü Almanya Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkmış ve halk bir

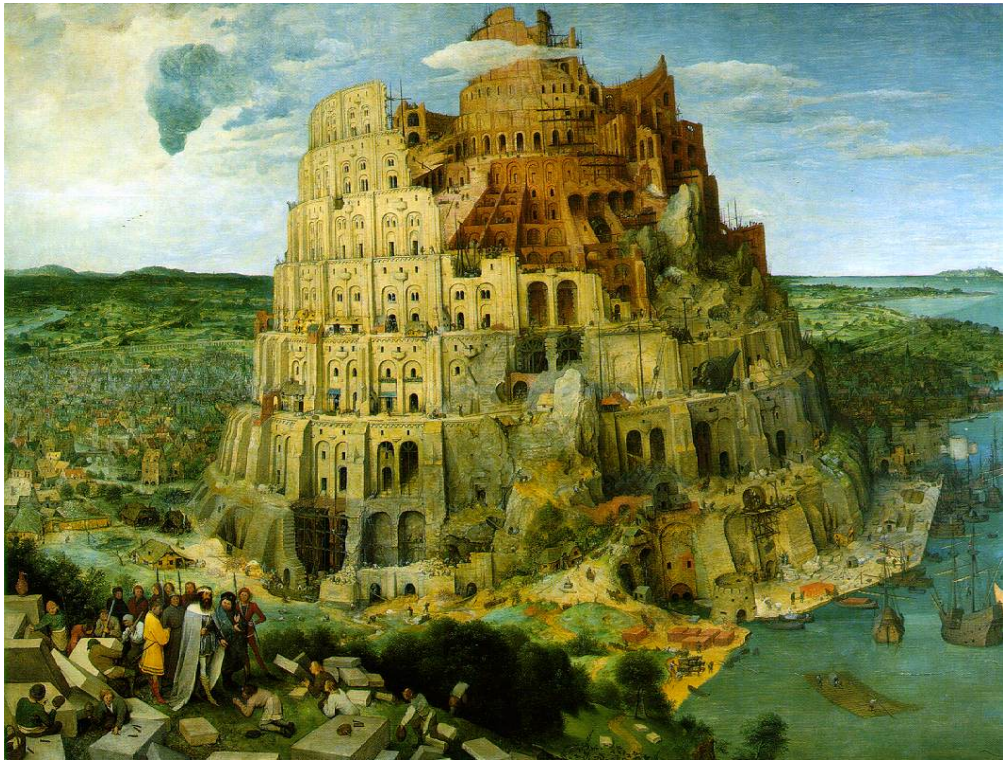
yandan sefalet çekerken diğer yandan da Nazi tehlikesiyle karşı karşıyadır. O dönemlerde insanlar yoksullukla, savaşlarla, ekonomik bunalımlarla başa çıkmakta zorlanmaktaydı. Ayrıca Nazi Almanyasının, Metropolis filmini beğenmesi üzerine kendi propagandalarını yapmak amacıyla bu filmi örnek almışlardır. Dolayısıyla ekspresyonist akım o dönemin koşullarını çıplaklığıyla sinema filmlerine yansıtmaktadır ki, Edvard Much'ın Çığlık tablosu bu akıma aynı zamanda öncülük etmiştir. Çünkü ekspresyonist akımın insanın iç dünyasının dışavurumunu yansıttığı için Munch'ın eseri de o dönemin yönetmenlerine esin kaynağı olmuştur. Nitekim film noir terimimine de esin kaynağı olan ekspresyonist akım, toplumsal olanı yansıtmaya çalışırken, filmleri sinematografik açıdan da etkileyici kılmaktadır.

Gözetim Toplumu ve Sinema (3. Bölüm) bölümünde işlenen Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı yapıtından yola çıkılarak, Eyck'in eseri olan Arnolfini'nin Evlenmesi tablosuna da değinilmiştir. Burjuvazinin ve kapitalist zihniyetlerinin çoğunun dini ön plana çıkarttıkları görülmektedir. Tartışmaya açık bir konu olsa da, nitekim Weber'in de fikirleriyle din olgusunun insanlar tarafından kapitalist sisteme uygun olarak nasıl kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı durumun bir başka benzeri Metropolis filminde de görülmektedir. Fredersen'e ait olan şirketin binası Yeni Babil Kulesi olarak nitelendirilmektedir. Binaya böyle denilmesinin sebebi dini ve mitolojik kaynaklarda yer alan "Babil Kulesi"ne olan benzerliğidir (Yüksekli, 2013, s. 8). Çünkü Babil Kulesi'nin inşa edilme amacı Sümerliler döneminde Sümer inancına göre Tanrı'ya ulaşmaktır. Ayrıca kule Tevrat ve Eski Ahit'te de geçtiği ve benzerlik gösterdiği için mitolojik bağlamda konu olarak birbirine benzemektedir (Tarihi Olaylar Editörleri, 2019). Dolayısıyla filmde görülmekte olan büyük binalar, özellikle şirkete ait olan bina tanrıya ulaşmak amacını gütmektedir. Çünkü filmin adı birçok literatürde geçmekte, mimari ve kent yaşamına da konu edilmektedir.

Son olarak, filmde insanlar zenginler ve işçiler olarak ikiye bölünmüştür. Zenginler, işçilerin elleriyle yarattığı yüksek binaların tepelerinde keyif sürerek yaşarken, işçiler de şehrin altında yaşamaktadır.

Görsel 12: Metropolis filminde yer alan şehrin görüntüsü.

Görsel 13: Babil Kulesi

Çözümleme

Film ilk olarak endüstriyel makinelerin görüntüsünü sunarak başlamaktadır. Ardından gelen sahnede ise işçiler vardiyalarını değiştirmek üzere tıpkı ilk sahnede gösterilen makineler gibi toplu halde sıraya dizilerek hareket etmektedirler. İşçilerin yüz ifadelerine dikkat edildiğinde yüzlerin donuk bir hal aldığı gözlerden kaçmamaktadır.

-İşçilerin şehri yüzeyden ne kadar derinde ise bir o kadar yukarıda da derslikleri, kütüphaneleri, amfileri ve stadyumlarıyla "Evlatlar Kulübü" yükseliyordu.

Bu söylemden anlaşılacağı üzere işçiler yeraltı şehirlerinde yaşamaktadırlar ve kendi emekleriyle yeryüzünde inşa ettikleri yapıların altında ezilmektedirler. İşçiler sanattan, edebiyattan ve spordan ne kadar uzak olurlarsa, yüksek binalarda yani yeryüzünde yaşayan burjuva toplumu da bu olanaklardan o kadar fazla yararlanabilmektedir. Dolayısıyla burjuvazi her türlü imkanlardan yararlanabilirlerken, işçiler kendilerinin inşa ettikleri bu imkanlardan yararlanamamaktadırlar.

-Makine çarklarının her dönüşüyle altınlar kazanan babaları evlatları için Sonsuz Bahçeler mucizesini yarattı.

Aslına bakılırsa Sonsuz Bahçeleri yaratan burjuva toplumu değil, işçi sınıfıdır. Üretim araçlarının kullanımı işçi sınıfının ellerinde olmasına rağmen makinelerin mülkiyeti sermaye sahiplerinin ellerinde olduğu için oluşan bu burjuva toplumu işçilere oranla daha çok fazla kazanmaktadır. Bu da toplumsal eşitsizliği ön plana çıkartmaktadır.

-Bayanlar bugün hanginiz Joh Fredersen'in oğlu Efendi Freder'i eğlendirme şerefine nail olacak?

Sermaye sahibinin oğlunun yüksek binalarda yaşamasının yanı sıra Sonsuz Bahçede de gönlünü eğlendirmektedir. Birden fazla genç kadının arasından seçilen bir kişi Freder ile koşup eğlenirken, Freder işçilerin zor şartlar altında çalışmasından ve hangi zor şartlar altında çalıştığından bihaberdir. O esnada işçi sınıfına dahil olan bir kadının çocuklarla birlikte Freder'in olduğu yeşil

bahçede görünmesinden sonra, Freder yeraltından gelen kadını görür ve ona aşık olur. Dolayısıyla bu durum Freder için bir dönüm noktası olacaktır. Yeraltı şehrine inen Freder gördüklerinden çok etkilenir ve bu konuda aydınlanma yaşamaktadır. Makinelerde çıkan arıza sonucu yaralanan işçileri gören Freder, özel arabasına atlayarak, Yeni Babil Kulesine yani babasına haber vermeye gider. Durumu öğrenen sermaye sahibi yardımcısı olan Josapnat'ı ciddi bir tavır sergileyerek azarlamaktadır.

-Çocukların, kardeşlerim olan insanların yüzüne bakmak istemiştım. Senin mükemmel şehrin, baba ve sen şehrin beyni ve hepimiz şehrin ışıkları altında ve elleri bu şehri inşa eden insanlar, baba, neredeler? Nereye aitler? Derinlere mi?

Freder, babasına karşı yapmış olduğu bu konuşma sayesinde onu adeta sorguya çekmektedir. Gördüklerini sorgulamaya başlayan Freder adeta şaşkınlık içerisinde ve işçi sınıfının neden yerin altında ya da nereye ait olduklarını sorması göstermektedir ki işçiler kendi yarattıkları yüksek binaların altında ezildiğinin bir kanıtıdır. Ayrıca sermaye sahibi oluşan patlamadan sonra yardımcısı olan Josapnat'ı hiç tereddüt etmeden işinden kovmaktadır. Sermaye sahibi tarafından kovulmak demek işçi sınıfının bulunduğu ve yaşadığı yeraltı dünyasına dönmek demektir. Uzlaşmacı bir tavır takınan ve gördüklerinin de etkisi altında kalan Freder, kovulan Josapnat'ı kendisi için çalışmaya ikna ederek onun derinlere inmesine engel olmaktadır.

-Sermaye sahibinin işçilerin üzerlerinde kağıtları bulması üzerine Metropolis şehrindeki mucidin yanına gider. Kağıtların yeraltı mezarlığının çizimine ait olduğunu öğrenir ve bunun üzerine işçilerin orada ne yaptıklarını öğrenmek ister. Yeraltında işçilere Babil Kulesi'nin inşası hakkında bilgiler veren Maria aslında işçileri örgütlemeye çalışarak direnişin temellerini atmaktadır. Joh Fredersen'in bu durumu fark etmesiyle mucidin icat ettiğı robota Maria'nın suretini vermek istemesi de direnişin önüne geçmek isteyişidir. Ayrıca filmin bu sahneden sonra korporatist bir yaklaşım sergilemekte olduğu açık şekilde

anlaşılmaktadır. Maria'da arabulucu olarak Freder ile birlikte hareket edecektir.

-Freder kürsüde vaaz veren rahibi görür. Verdiği vaaz: "Doğrusu, size söylüyorum: Kıyametten konuşulacak günler yakındır. Rahibin eli İncil'i gösterir, gösterdiği yerde yazan: "Ve üstü Tanrı'ya hakaret eden isimlerle dolu, kırmızı, yedi başlı ve on boynuzlu canavara binmiş kadını gördüm. Ve elinde altın bir kadeh tutan kadın kırmızılar, morlarla giyinip kuşanmıştı. Ve alnında bir ismi yazıyordu, bir gizem: Yüce Babil, dünyadaki nefret edilen şeylerin annesi. Ve azizlerinkanı ile sarhoş olmuş kadını gördüm."

Çalışmanın kuramsal kısmında sözü edilen Babil Kulesi'nin önemi filmin bu sahnesinde anlaşılmaktadır. Burada Maria'ya ise dini bir rol biçilerek işçileri kıyametten kurtaracak olan kişinin olduğu anlaşılmaktadır.

-Joh Fredersen'i yok edeceksin. Onu, şehrini ve oğlunu! (mucit robota söyler.)

Mucit sermaye sahibini kandırmaktadır. Sureti olan Maria aslında Joh Fredersen' değil, mucide sadıktır.

-Joh Fredersen derindekilerin güç kullanmalarını ve yanlış yapmalarını bekliyor. Böylece o da onlara karşı güç kullanabilme hakkını elde edecek.

-Fakir kardeşlerinden bahsettiğinde, barıştan bahsediyorsun, Maria. Bugün Joh Fredersen'in sözcüsü işçileri ayaklanmaları için kışkırtıyor. (Robota işçileri kışkırtması için sermaye sahibinin emriyle Maria'nın sureti verilmişti.)

-Hep barıştan söz ettiğimi biliyorsunuz ama arabulucunuz gelmedi. Yeterince beklediniz, zamanınız geldi.

İşçiler ayaklanmaya başladığında ve direnişe geçtiğinde bu sermaye sahibinin işine gelecektir ki o da aynı doğrultuda hatta fazlasıyla işçiler üzerinde baskı kurabilecektir. Günümüzdeki toplumsal olaylara bakıldığında devlet, ideolojik aygıtları sayesinde işçilere baskı uygulamakta ve şehirleşmeyle birlikte mimari yapılardan da yararlanarak işçi sınıfını abluka altına almaya çalışmaktadır. Filmde gerçek Maria temsili barıştan söz

etmektedir; ama sureti olan Maria ise öldürmekten, yok etmekten söz etmektedir.

Maria'nın sureti burada işçileri makineleri parçalayıp yok etmeleri konusunda Fredersen'e karşı kışkırtmaktadır. Ama bu durum işçilerin aleyhine olacak bir durumdur. Çünkü makineleri yok ederlerse şehir sular altında kalacaktır. İşçiler makineyi parçalar ve Maria'nın suretine o kadar inanmışlardır ki adeta kendilerini kaybetmişlerdir ve şehir sular altında kalmaya başlayınca akıllarına çocukları gelir ve herkes telaş içerisinde çocuklarını kurtarma telaşı içerisine düşmektedir. Ayrıca korporatist bir yaklaşım sergilemekte olan bu film, Hitler ve Nazi Almanyası tarafından beğenilmiştir. Beğenilmesinin bir diğer etkisi ise, film içerisinde Hristiyanlık dini ile ilgili kesitlerin yer etmesidir.

İşçiler olayların perde arkasına kulak vermeden, bilinçsizce, düşüncesizce ve plansızca hareket ederek direnişe geçmeleri aslında kendi sonlarını getirmelerine yaramaktadır. Dolayısıyla korporatizm fikri ekonomik bağlamda faşizmin işine yaramaktadır. Nitekim işçi sınıfının kazanç sağlayabilmesi için manipüle edilmeden, birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir.

Ustabaşının işçileri uyarmasından sonra yine korporatizmi savunan bir görüşü çerçevesince işçilerin makinelere ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla filmin son sahnesinde de sermaye sahibi ile el sıkışmaktadır.

Değerlendirme

"Eller ile aklın arabulucusu kalp olmalıdır." sözü film içerisinde birden fazla kez altı çizilerek belirtilmiştir. Bu söz sermaye sahipleri ile işçi sınıfının uzlaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Keza filmin son sahnesinde ise bu temsili açık bir şekilde görünmektedir. Her ne kadar uzlaşmacı olunması gerektiği vurgulansa da, bilinmektedir ki patronların tek isteği sermayelerinin artması, fabrikalarının ve kendi çıkarlarının korunmasıdır. Asıl uzlaşmacı olan devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlar ve sermaye sahipleri arasındaki yakınlaşmadır. Çünkü siyasal bir yapı olan devletin kalkınması ve küreselleşme ile birlikte neo-liberal ekonomik bağlamda yine herhangi bir

ülkenin dünya piyasasında yer edinebilmesi için üretim araçlarının özel mülkiyetini ellerinde tutan sermaye sahipleriyle birlikte işbirliği yapmak zorundadır. Bu durumda işçi sınıfı her iki kutbun ortasında kalmasıyla nereye yönlendirilirse o tarafa doğru savrulmaktadır. Ortaya çıkartılan yasalar hukuki anlamda meşrulaştırılarak işçi sınıfının olumsuz yönde etkilenmesini muktedir kılmaktadır. Maden ve Karanlıkta Uyananlar filmlerinde de bu durum açık bir şekilde temsil edilmektedir. 1984 filminin son sahnesinde de belirtildiği gibi "İktidar bir amaç değil, araçtır."

1928 yılında çekilen bu film sinema tarihinin ilk bilim kurgu filmlerinden birisidir. Fritz Lang, Metropolis'in senaryosunu eşi ile birlikte yazıp, filmi büyük ustalıkla çekerek kayıt altına almıştır. Metropolis, ekspresyonist akımın temsilcisi olarak sayılsa da korporatist bir yol izlediği için -böylelikle Alman faşizmine de göz kırpmaktadır- film boyunca giderek artan ılımlı havasını korumaktadır.

Aradan doksan bir yıl geçmesine rağmen film hala etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Çünkü o dönemde yaşanan birtakım toplumsal sorunlar günümüzde, teknoloji gelişse de ve liberal görüşün izlediği yolu farklılıklar gösterse de biçim değiştirerek temel sorunlar olarak aynı halde kalmaktadır. Yani ekonomi toplumda her zaman yer edecektir. Alman sosyolog ve filozof olan George Simmel, eserlerinde ve yaptığı çalışmalarında şehir yaşamını ele alarak bu şehir yaşamının toplum üzerinde bıraktığı izleri konu edinmektedir. Kapitalizm, insanları köylerden şehirlere göç etmesini gerekli kılmış, sosyokültürel açıdan değişimlere de ön ayak olmuştur. İnsanlar artık duygusal bağ kurmaktan ziyade daha yüzeysel, paraya dayalı, her şeyin metaya dönüştürüldüğü ve ticari mantığa sahip anlayışın ön plana çıkarak, zihinle hareket etmenin gerekli oluşunu kabullenerek ona göre birbirleriyle ilişki içerisinde olmaktadır. Böylelikle daha öncede bahsedildiği üzere işçiler yersiz yurtsuzlaşarak, neredesin karınlarını doyururlarsa oralardaki yaşama adapte olmaktadır.

Film ciddi anlamda bilimin çoğu alanında incelenmeye tabi tutulabilir. Ayrıca bu da filme evrensel bir boyut kazandırmaktadır. Ciddi bir bilgi birikiminin

olması gerekmektedir ki film bütün boyutuyla ele alındığında açık bir şekilde anlaşılabilir. Din anlayışından kent sosyolojisine, sinematografik açıdan sinema akımlarına kadar hatta politik olanla bile ilişkilendirilerek birçok konuya dahil edilebilir. Dolayısıyla filmin alt metninin iyi kavranabilmesi demek o dönemde neden Naziler tarafından hoş karşılandığını açık bir şekilde kavrayabilmek demektir. Bu vesileyle geçmişten günümüze kadar uzanan toplumun işleyişi hakkında da geniş yelpazeden bakılabilmesi için pencere açmaktadır.

3.4.2. Ekim (1928)

Yönetmen: Sergey Ayzenştayn, Grigori Aleksandrov

Senaryo: Sergey Ayzenştayn, Grigori Aleksandrov

Yapımcı: Victor Sergeev

Oyuncular: Boris Livanov, Nikolay Popov, Vasili Nikandrov

Tür: Tarihi Kurmaca, Dram

Yapım Yılı: 1928

Süre: 102 dk.

Filmin Konusu

Büyük Ekim Sosyalist Devrimini konu edinen bir filmidir. Filmin bazı oyuncularını devrime bizzat katılmış olan kişilerden oluşmaktadır. Filmin yapımında Amerikalı komünist aktivist aynı zamanda gazeteci ve yazar olan John Reed'in "Dünyayı Sarsan On Gün" adlı eserinden de yararlanılmıştır.

Tarihsel Çerçeve

1917 Ekim Devrimi dünya tarihinin gidişatını değiştirmekle kalmayarak, sosyalizmin bütün dünyaya yayılmasını sağlamış ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasında da etkili olmuştur. Lenin, Marksist teoriyi geliştirmenin yanı sıra bu teoriyi pratik anlamda gerçek hayata uygulamıştır. Ekim Devrimi öncesinde, binlerce işçi Petersburg'ta bulunan Kışlık Sarayı'na doğru

yürüdüler. Amaçları daha iyi çalışma koşulları ve çalışma saatlerinin yeniden düzenlenmesiydi. Ancak Çar'ın askerleri bütün silahsız işçilerin üzerine kurşun yağdırarak binlerce kişinin ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuşlardı. O esnada da Rusya ile Japonya savaş halindeydi. Bu durum Ekim Devrimi'nin başlamasına zemin hazırlamıştı. Ayrıca o dönemlerde yani Ekim Devrimi'nin başlamasına üç yıl kala Birinci Dünya Savaşı patlak verecekti. Halk iktisadi yönden oldukça zayıflamış, işçiler ona rağmen grevlere ve protestolarına devam etmekteydi. 1917 yılında ise Bolşeviklerin sarayı ele geçirmesi üzerine Çarlık devrildi ve yönetim Lenin önderliğindeki Bolşeviklere geçti.

Ekim filmi de o dönemdeki yaşananları ve devrimi belgesel tadında sunmaktadır. Ayzenştayn filmi çekerken amacı devrimin bütün arka planındaki gerçeklikleri ortaya çıkarmaktı ve bunu yaparken devrimde yaşanan olayları siyasal bir çerçeveden analiz ederek halka sunmak istemişti.

Çözümleme

-Yaşasın monarşiyi yıkan devrimci askerler ve işçiler! Geçici hükümete destek yok. Çok yaşa sosyalist devrim.

Demokratik yönetim biçiminden uzak olan monarşi sistemi Weber'in meşruiyet tipolojisi tanımlamalarından olan geleneksel otorite biçimine uymaktadır. Dolayısıyla devrimci güçlere göre bu monarşi yönetim biçimi yıkılmalı, ülkenin sosyalist bir anlayışla yönetilmesi gerekmektedir. Geçici hükümet kapitalist zihniyete sahip olması ve Birinci Dünya Savaşı'na devam edilmesi gerektiğini savunmasıyla birlikte sosyalist anlayışın daha demokratik olduğu anlaşılmaktadır.

-Kapitalist bakanları indirelim. Geçici hükümeti yıkalım.

Geçici hükümetin başında bulunan yöneticilerin zihniyeti tıpkı sermaye sahiplerinin zihniyetiyle aynı gibi görünmektedir. Dolayısıyla proleteryanın en nihai hedefi bu zihniyeti ve yönetim biçimini yok etmektir.

-Vakitsiz bir ayaklanma için düşman bizi provoke etmeyi deneyecek. Kendimize hakim olmalıyız. Zamanı geldiğinde parti size yol gösterecek. (Kronstadt denizcileri)

Bu sahnede, devrimci güçlerin düşman tarafından kışkırtılmaması gerektiği anlatılmak istenmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere -Metropolis filmindeki robot Maria'nın işçileri kışkırtmak istemesi gibi- bütün koşullar olgunlaşmadan harekete geçilirse eğer kazanılması muhtemel olan devrim sekteye uğrayabilirdi. Bu yüzden Ekim filminde yer alan işçi temsilcileri kendilerine hakim olarak manipüle edilmemesi gerekmektedir. Uygun koşullar hayata geçtiğinde parti gerekli planlamaları yaparak, devrim için gerekli olan harekete bizi yol gösterecektir.

-Devlet emretti köprüler kaldırıldı işçi bölgelerinin merkezden bağlantılarını koparmak için.

Bu sahnede ise, geçici hükümeti devirmek için şehrin merkezine gitmek isteyen devrimci güçler, bütün köprülerin kaldırılmasıyla merkezle olan bağlantıları ortadan kaldırılmıştır.

-6 Temmuzda geçici hükümet Lenin'in tutuklanmasını emretti. Lenin yeraltına geçti. Partinin altıncı kongresini yönetti. Silahlı ayaklanmayı planladı.

Lenin'in tutuklanma emrinin çıkması üzerine Lenin, ortadan kaybolarak parti için gerekli çalışmalarına yeraltında yani gizliden gizliye hareket ederek devam etmektedir. Bu sayede halk için gerekli olan silahlara ulaşılabilmesi için çalışmalar yapmıştır. Çünkü geçici hükümet yandaşları olan silahlı askerler ile çatışmanın yaşanması olağan bir durumdur. Nitekim 1900'lü yılların başlarında Kışlık Sarayı'na doğru yürüyüşe geçen işçilerin üzerine oraya vardıklarında Çar'ın askerleri tarafından ateş açılmış ve yüzlerce kişinin ölmesine vesile olmuşlardı.

-General Kornilov tutuklandı. İşçiler silah kullanmayı öğrenin. Bolşevikler iktidarı ele geçirmeli. Bu son ve nihai mücadele olacak. Vakit yaklaştı.

Bu sahnede de halkın silah kullanması gerektiği anlatılmak istenmiştir. Çünkü daha önceki sahnede de belirtildiği üzere geçici hükümetin askerlerine karşı

silah kullanmak gerekmektedir. Kornilov'un tutuklanması üzerine daha da güçlenen Bolşeviklerin bu fırsatı kaçırmaması gerekmektedir.

-10 Ekimde Bolşeviklerin Merkez Komitesi silahlı ayaklanmayı tartışıyor. Troçki, ertelemek için ısrar ediyordu. Seçeneklerden biri Rodzyanko ve yandaşlarının devrimi boğmasını beklemektir. Diğerleri ise ayaklanmayı başlatmaktı. Orta yol yoktu. Tereddüt etmek kaybetmek demektir. Herkes Lenin'in önerisini destekledi.

Bu sahnede Troçki işçilerin provoke edilmesini istememektedir. Çünkü koşulların yeterince olgunluğa ulaşmadığını öngörmektedir. Ancak Lenin'e göre vakit gelmişti bile ve artık silahlı mücadeleye başlanması gerekmektedir. Merkez komitesinde alınan karar ile birlikte çoğunluk Lenin'in kararına onay vermiştir. Lenin için asla tereddüte yer yoktu.

Değerlendirme

19. yüzyılda Rusya'da toprak soylu sınıfın ve Çar'ın elindeydi. Buna karşılık halkın durumunun iyi olmamasıyla birlikte, soylu sınıfı rahat bir şekilde yaşamaktaydı. Bu durum yirminci yüzyıla gelindiğinde de değişmedi. 1914 yılına girildiğinde Birinci Dünya Savaşı patlak verdi ve tüm dünya bu savaştan oldukça etkilendi. Ancak Rusya'ya bakıldığında sadece devam etmekte olan savaşın izleri yoktu. Bunun yanı sıra Lenin ve Troçki'nin önderliğinde bir devrim, Ekim Devrimi baş göstermeye de başlamıştı. Halk savaşın etkisiyle gıda yönünden gerekli ihtiyaçları karşılanamamaktaydı. Lenin'in sürgüne gönderilmesi, tutuklanması ve kaçmak zorunda kalması dolayısıyla Lenin pes etmedi. Bu sırada devrimci askeri orduları ve devrimci proleterleri bir araya getirerek, çeşitli bildiriler dağıtarak Ekim Devrimi'nin temellerini atmış bulunmaktaydı. Ayrıca halk sadece gıda yönünden kötü değildi; köylüler de toprak sahibi olamamasından ve işçilerin çalışma koşulları iyi olmamasından dolayı oldukça şikayetçiydi. Dolayısıyla devrime doğru ilk adımlar atılırken, kitleler bir araya gelerek protestolar ve gösteriler yapmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rus Marksist görüşü fraksiyona ayrıldı. Ayrım sonucunda marksist görüş Bolşevikler ve Menşevikler olmak üzere ikiye ayrılmasına rağmen, protesto içinde olan halk ile birlikte bu iki fraksiyon devrim için birleşerek hareket etmekteydi. Nitekim o sıralarda devrilen Çar Nikolay'dan sonra ülkenin başında geçici hükümet bulunmaktaydı ve geçici hükümet izlemekte olduğu politikalar yüzünden kapitalist bir tavır takınmaktaydı. Bu yüzden halkın desteğini büyük ölçüde kaybetmekteydi. Lenin ise bu kapitalist tavra şiddetle karşı çıkmaktaydı. Çünkü Lenin'e göre, savaşın sona ermesi ve devrimin ayakta durabilmesi için sermayenin ve burjuvazi anlayışın ortadan kalkması gerekiyordu. Artık tüm güç yavaş yavaş Bolşeviklerin eline geçmekteydi. Dolayısıyla giderek güçlenen Bolşevikler Kışlık Sarayı'nı ele geçirmesiyle ve geçici hükümeti devirmesiyle yapılan devrim tarihe Ekim Devrimi olarak geçmişti.

3.4.3. Karanlıkta Uyananlar (1964)

Yönetmen: Ertem Göreç

Senaryo: Vedat Türkali

Yapımcı: Ömer Lütfi Akad, Beklan Algan

Oyuncular: Fikret Hakan, Ayla Algan, Beklan Algan, Tülin Elgin, Kenan Pars, Mümtaz Ener

Tür: Dram, Politik

Yapım Yılı: 1964

Süre: 114 dk.

Filmin Konusu

Film, burjuvazilerin arasında yaşanan amansız rekabet silsilesinden etkilenen boya fabrikası işçilerinin patronlarına karşı direnişlerini konu edinir. Aynı zamanda üç çalışanın işten çıkartılması ve çalışma şartlarının kötü olması sebebiyle emekçiler grev kararı alır. Ancak patronlarının ölmesiyle grev istenilen sonuca ulaşamaz. Oportünist bir yaklaşım sergileyen müdürler, Şeref Bey'in (patron) ölümünden sonra fabrika üzerinde yaptırımda

bulunurlar. İşçilerin çalışma koşulları değişmeyince yeniden grev kararı alınır. Haklarını arayan işçiler, filmde, hep engellerle karşılaşacaktır.

Tarihsel Çerçeve

Bin dokuz yüz altmış yılında gerçekleşen askeri darbe sonrasında değiştirilen Anayasanın o dönemin politik yaşantısına daha iyi geleceği düşünülmüştür. Anayasanın yeniden hazırlanmasında emri olan ve darbeyi gerçekleştiren düşük rütbeye sahip birtakım subaylar, Demokrat Partisi'nin baskıcı rejiminden kurtulmak maksadıyla 27 Mayıs Darbesi'ni icra etmişlerdir. Yapılan bu darbenin amacı, 1961 yılında Türk siyasetçileri, hukukçuları, akademisyenleri, yazarları ve bilim insanları tarafından subayların emir vermeleriyle hazırladıkları Anayasanın sosyal ve ekonomik bağlamda gerçekleştirilmesi beklenen reformların yaşama uygulanmasının isteğinin yanı sıra amaçlanan asıl konu sol ideolojiye sahip olanların hükümeti ele geçirmelerine izin verilmeyerek, engel olmaktı (Karpaz, 2011, s. 232).

Çok partili bir politika ortamı, Türkiye'de her partinin demokrasi ve özgürlük kavramları üzerinde söz söyleme eylemini beraberinde getirmiştir. Durumun böyle olması aslında ülke içerisinde bir kargaşaya vesile olmaktaydı. Dolayısıyla oluşacak olan karmaşa kapitalist sistemin çıkarları doğrultusunda hareket etmekteydi. Böylelikle eski uygarlıklardan günümüze kadar uzanan, dünya tarihinde jeopolitik konumu ve verimli topraklara sahip olması nedeniyle, diğer ülkelerin gözünün Türkiye'de olmasından ötürü bu coğrafi bölge hep ekonomik ve siyasi bağlamda tehlike içerisindeydi. Nitekim günümüzde de hala daha öyle olmaya devam etmektedir. Çünkü biraz geriye döndüğünde, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin de içinde olduğu birçok ülke ABD' den Marshall Planı adı altında yardım paketi almıştır. 60'lı ve 70'li yıllarda ise, gelişmekte olan sanayi bir yandan dış güçlerin hedefi haline gelerek ticari anlamda ele geçirilmek istenmekte bir yandan da halk giderek tüketim kültürünü benimsemekteydi. Aynı zamanda halk yaşanan darbeden psikolojik olarak etkilenmiş ve gelişen sanayi ile birlikte işçi sorunları ve işçi hakları da gündeme gelmişti. 1965 yılı dahil olmak üzere 1968' e kadar sol hareket güçlenerek yükselişe geçmişti. 1968'de yaşanan

öğrenci hareketleri çoğu ülkeyi etkilemişti. Türkiye'de ise halk çeşitli fraksiyonlara bölünerek birbirleriyle çatışma halindeydi. Bütün bu olaylar aç gözlü kapitalist devletlerin takibinde olarak, gizliden gizliye birtakım ülkeleri özellikle ekonomik açıdan giderek kendilerine bağımlı kılmaktaydı.

Türkiye'de yaşanan siyasi ortamdaki gerginlikler halkın politikaya ve politikacılara karşı olan güvenlerini yitirmelerine sebep olmuştur (Agocuk, 2017, s. 120). Mamafih, sermaye sahiplerinin de politikacılarla birlikte işbirliği içerisinde olduklarından ötürü sosyo ekonomik ve siyasi açıdan proleterler gündelik yaşamlarında bu olaylardan etkilenmiştir. Nitekim 1965 yılında Ertem Göreç, yönettiği Karanlıkta Uyananlar filminde, Türk toplumunda yaşanan krizleri, değişimleri, halkın ve işçilerin sosyal ve ekonomik bağlamda bu tür olaylardan nasıl etkilendiğini ele almıştır.

Çözümleme

- Eee! Bu da tamam
- Arkadaşlar! Bu elimdeki Amerikan. Bunu da biz yaptık zimba. (gülüşmeler)
- Amerikan mühendisi geldi baktı motorcağıza Antep'te. Kaput dedi motor kaput. İş yok mort. Cemil Usta vardı bizim girdi motorcağızın altına iki saat sonra motor kız gibi. Döndü Amerikalıya naaah sana kaput dedi! (gülüşmeler). Bizdeki ustaların kafası namussuzum yoktur onlarda.
- Bizim milletin akli iyidir ya şeyindedir yoksa.

İşçilerden birisinin ellerinde tutmuş olduğu deney tüpleri vardır. Birisi Amerikan yapımı madde, diğeri de kendi fabrikalarında ürettikleri madde. Başka ülkelerle kendilerini kıyaslamaktadırlar. Kendilerinin üretmiş olduğu maddenin de iyi olduğunu anlatmak istemişlerdir. Ayrıca onarılması gereken makineyi onarmak isteyen Amerikan mühendisi işi beceremeyince, Cemil Usta kısa zamanda sorunu çözmüştür. Yani Amerikalı mühendisin yapamadığını kendi memleketlerinden olan usta yapmıştır. Demek ki kendi ülkelerindeki işçilerin de gayet başarılı bir şekilde çalıştıkları ve bakım ve onarım işlerinden anladıkları görülmektedir. Ayrıca bir diğer işçi de kendi

milletin aklının uçkurunda olmadığı zaman çok iyi işler becerebileceğinden söz etmektedir.

-Nuri Baba: Hüner kafayı doğru yolu bulmaya işletmekte. Yoksa neye yarar yaptığın.

Nuri babanın söylediği bu söz ise, insanın kafasının sadece cinselliğe vb. şeylere çalıştırmamasını, aksine yapılan her işte doğru yolun nasıl bulunabileceğine yormasını nasihat etmektedir. Yapılan işin bir fayda sağlaması için bunun yapılması gerekmektedir.

(Yapılan iş denetlenmektedir.)

-Şeref Bey: Ellerinize sağlık. Ekrem'in de hepinizin de. Herifler dışarıda mangal kömürü ezip boya diye gönderiyor. Dünya kadar dövizimizi alıyorlar. Görsünler nasıl vernik yapılmış memlekette.

-Mahmut: Verniği de yapacağız ama bizim elimize bir şey geçtiği yok Şeref Bey.

-Başka bir işçi: Biz boya yapıyoruz ama hala boya sokuyorlar memlekete.

-Şeref Bey: Benim elime ne geçiyor ki size ne vereyim Mahmut.

-Nuri Baba: Elinize geçenlerde gözümüz yok Şeref Bey. Biz üç kuruşluk hakkımızı almaya bakıyoruz.

-Şeref Bey: Kimsenin hakkını yemiyorum ben. Sen de beni anlamadıysan kırk yıldır.

-Nuri Baba: Asıl sen bizi anlamıyorsun! E tabi inşaatlarda boya kutularını sırtlayan Şeref Usta değilsin artık.

-Şeref Bey: Konuşulur mu bu inatçı herifle. Ne belliyorsun? Şimdi de az mı çalışıyoruz yani. (Başka işçiye yönelerek) Gitti mi Unkapanı'na boyalar.

-İşçi: Arabaya şey olmuşta.

-Şeref Bey: Turgut Bey arabayı alıp gitti. Siz de boyaları gönderemediniz. Siz hala himaye edin bu serseri oğlanı. Tembeller, serseriler düşmanım benim.

İsterse en yakınım, öz oğlum olsun. Çalışanın dostuyum ben çalışanın. Hakkı yenen varsa gelsin bana söylesin. Vız gelir bana sendikanızda. Fesatlık çıkaranlara, havadan para almak isteyenlere yer yok benim fabrikamda. Beğenmeyen defolup gider. İşte o kadar!

Bu sahnede ise, dış ülkedeki fabrikaların boya yapımı için kömürün ezildiğinden bahsetmektedir. Aslında ne kadar ahlaksız ve sahtekarca davranıldığını göstermektedir. Bu kötü boyaların satılıp, çeşitli ülkelerden dövizlerinin nasıl alındığı anlatılmak istenmektedir. İşçinin birisi de boya yapımı için gerekli olan verniğin üretiminin kendi fabrikalarında da kaliteli olduğunu vurgulayarak, emeklerinin karşılığını almaları akabinde daha verimli ve hızlı bir şekilde boya imalatı ve verniğin yapımını sağlayacaklarını dile getirmektedir. Burada da görülmektedir ki işçiler emeklerinin karşılığını alamadıkları için dert yanmaktadırlar. Kendilerinin de üretim yapmalarına rağmen ülkelere hala dışarıdan mal ithal etmelerinden de şikayetçidirler. Sermaye sahibi eline para geçmediğini söyleyerek çalışanlarına da ücret ödeyemediğini söylemektedir ki bir işçi sadece haklarını istediklerini söylemektedir. Patron ise kimsenin hakkını yemediğini dile getirmekte ve sıkıntısı olanın tek başına yanına gidip söylemesini dile getirmektedir. Sermaye sahibinin işine gelmediği bir durum olduğunda lafı hemen başka bir konuya çevirmektedir. Sendikayı bile hafife alıp umursamadığını belirten patron, her zaman çalışanın yanında olduğunu ifade etmesiyle aslında kendi çıkarını düşündüğü açıkça anlaşılmaktadır. Bu söylemiyle yine ifade ettiği gibi kendi oğlunu bile hiçe sayacak kadar gaddarca bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca işçileri kovmakla tehdit eden patron çalışanlarına gözdağı vermektedir.

-Patronun yanındaki adam: Ramazan Bakır, Süleyman Dayıoğlu, Remzi Tes

-Buyurun efendim.

-Fahri Bey: Yarın on beşer günlük yevmiyenizi alın. Fabrikayla ilişkiniz kalmamıştır.

-Neymiş kabahatimiz?

-Fahri Bey: Şeref Bey'in emri.

Sermaye sahibinin yanında olan işbirlikçisi ise üç çalışanın ismini elindeki kağıda bakarak okumaktadır. Adı okunan bu kişilerin fabrika için bir tehlike arz ettiklerinden ötürü ve fabrikada isyan başlatabileceklerinden ötürü sorgusuz sualsiz işten çıkartılmaktadır. Sermaye sahibi olan Şeref Bey yine burada kendi fabrikasını ve çıkarını riske atmak istemediğinden emri üzerine kararı uygulanır.

-Grev yapacağız!

-Nuri Baba: Perişan ederiz fakir fukarayı.

-Zaten perişanız be Nuri Baba.

-Nuri Baba: Var mı dayanacak bir yerimiz?

-İmanımız.

-Nuri Baba: Sendikanın kasası bomboş.

-Peki ne yapacağız?

-Nuri Baba: Daha sıkı sarılacağız birbirimize. Görmüyor musunuz? Sendikamızı parçalamak istiyorlar. Eee işlerine böylesi geliyor tabi.

-Teker teker böyle çiğneyecekler mi bizi yani?

-Nuri Baba: Çiğnenmememiz için birlik olmamız lazım. Daha arkadaşların yarısı bile sendikanın, yani birlik olmanın faydasına inanmıyorlar. Eee hiç zararsız da olmaz bu iş. Ama başka çaremiz yok. Dayanacağız!

-Bekar işçi: Ben bekarım ama bunlar ne halt edecekler? Kışta kıyamette çoluk çocuk...

-(Herkes söylenmeye başlar) Olur mu be nereye gidiyorsun? Otur yerine.

-Bekar işçi: Çok dinledim bu lafları.

-Ooof sen de böyle yaparsan.

Nuri baba ve işçiler bir araya gelerek bu sahnede bir çözüm yolu aramaktadırlar. Grev kararı almak istemektedirler ancak bunun zor bir süreç olacağından ve dolayısıyla fakir fukaranın bu durumdan ciddi şekilde etkileneceğinin bilincindedirler. Buna karşılık Nuri baba herkesin birbirine sınıksız kenetlenmesini ve birlik, beraberlik halinde olmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca sendikanın gücünün herkes tarafından anlaşılmasını istemektedir. Ama buna rağmen işçilerin birçoğu buna inanmamakta ve sendikaya üye olduklarında işlerinden atılacaklarından korkmaktadırlar. Her zorluğa rağmen birlik olup dayanmaları gerektiğini vurgulayan Nuri babanın bu sözleri dayanışmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

-Kabahat Şeref Bey'de. Bir adam ki ispiyon kullanır. Muhbirlikten aczeden kullandığı ispiyondan da alçaktır arkadaş.

-Ekrem: Eee amma nutuk attınız be! Allah allah sanki parti kongresi. Şurada kafamızı dinleyeceğiz be!

-İşçi: Abe illaki kullanılacak ispiyon. Yoksa nasıl idare edecek koskoca fabrikayı?

-Gidiyor muyuz?

-Turgut: Direk gibi laf. Helal olsun. İspiyon kullanan ispiyondan da namussuzdur.

Sermaye sahibinin oğlu olan Turgut ve fabrikalarında çalışan işçiler arkadaşlırlar ve bir meyhanede içmektedirler. Diğer fabrika işçisi olanlar aralarındaki konuşmaların Turgut tarafından ispiyonlandığını düşünmektedirler. Turgut'un arkadaşı olan Ekrem ise ortalığı sakinleştirmek için araya girerek kafa dinlediklerini söylemektedir. Masalarında oturan diğer arkadaş ise ispiyonun patronun çıkarı için kullanılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü patron bu sayede fabrikada neler olup bittiğini tüm çıplaklığıyla öğrenip ona göre önlem alacaktır ve fabrikasını da bu sayede sorunsuz bir şekilde işletecektir. Turgut ise ispiyonculuğun ne kadar namussuzca bir davranış olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla burada aslında Turgut'un ispiyoncu olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

-Şeref Bey: Nasılsın bakalım Mahmut?

-Mahmut: Sağ olun. Grevi patlatıyoruz.

-Şeref Bey: Hadi hayırlısı.

-Mahmut: Size blöf yapıyorlar. Beş parası yok sendikanın. Nuri Baba aman o tilki duymasın mahveder bizi diyor.

-Şeref Bey: Zaten işler gevşek. Sendikasız işçiler yeter. Yapsınlar grev. Yevmiye ödemekten kurtarır beni.

-Mahmut: Ekrem, Kazım, Turgut Bey dün gece meyhanedeydiler. Sabahlamışlar yine. Kazım uyukluyor aşağıda. Ekrem de işe gelmedi.

-Şeref Bey: Görüyorsun oğlumdan bile fayda yok. Sana güveniyorum evelallah Mahmut.

-Mahmut: Sağ olun beyim.

-Şeref Bey: Aman dikkatli ol.

Bu sahnede de asıl ispiyoncunun kim olduğu görülmektedir. Patron ispiyoncu Mahmut'u odasına çağırarak, fabrikası hakkında dönen bilgileri öğrenmektedir. Grev yapma kararı alan işçilerin sendikasında paranın olmadığını da patrona söyler ve böylece tedirgin olunacak bir durumun olmadığını izah etmeye çalışmaktadır. Ayrıca patron bu muhbir ve ispiyoncu olan Mahmut sayesinde işçileri iş dışında bile yani gündelik hayatlarında bile gözetlemektedir. Fabrikasının ve kendi çıkarı için oğlu hakkında bile gaddar düşüncelere sahip olan sermaye sahibi Şeref Bey, ispiyoncusu olan Mahmut'a daha fazla güvenmektedir.

-Fahri Bey: Belki de çok erken rahatsız ettik sizi Turgut Bey. Fabrikada grev tehdidi var da.

-Turgut: Biliyorsunuz benim pek fikrim yok. İşleri yine siz yürüteceksiniz. Yalnız işçilerle konuşup isteklerini kabul edelim. Sonra bir de şu işinden atılanlar var. Hemen onları işe aliverin. Ne oldu?

-Fahri Bey: O işçileri fabrikaya sokamayız Turgut Bey. Sonra işçilerin istediklerini kabul etmemize de imkan yok.

-Turgut: Nedenmiş?

-Fahri Bey: Babanızın kurduğu düzeni devam ettirebilmek için.

-Turgut: O üç fukarayı alırsak mı bozulacak babamın düzeni?

-Fahri Bey: Üç fukara değil. Fabrikaya her türlü zararı yapmaktan çekinmeyecek üç bozguncu. Ama emir sizin tabi.

-Turgut: Ya grev yaparsa işçiler?

-Fahri Bey: İşçiler grev yapamaz. Bizi zayıf sanıp şantaj yapıyorlar.

-Turgut: İçlerindeydim ben.

-Fahri Bey: Biz de içlerindeyiz Turgut Bey. Başka nasıl idare edilirdi bu fabrika. Gel Mahmut anlat.

-Mahmut: Allah rahmet eylesin. Şeref Bey ile de konuşmuştuk. Grev yapamazlar. Bir defa sendikanın parası yok. Sabah da konuştular. Ben de onlara dedim ki...

-Turgut: Demek sen! İspiyoncu namussuz. Bırakın diyorum. Bu köpekleri besliyorsunuz demek.

Bu sahnede işten atılanların ne amaçla atıldıkları daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Şeref Bey'in ölümünden sonra fabrikanın başına geçen Turgut, babası kadar fabrika hakkında bilgiye ve yönetim tecrübesine sahip değildir. Bu yüzden işleri işbirlikçileri olanlara devretmektedir. Duygularıyla hareket eden Turgut haklı olarak işten çıkartılanları işe alınması ve işçilerin istediklerinin yapılması konusunda emir vermek istese de işbirlikçileri buna itiraz ederek gerekçeler sunmaktadırlar. İşçilerin grev kararı almasından çekinen Turgut fabrikada çalışanlarının içlerinde olduğunu söylemektedir ve buna karşılık olarak Fahri Bey zaten bir muhbir sayesinde içlerindeyiz diye karşılık vermektedir. O sırada ispiyoncu Mahmut içeri girerek, fabrikada olan

bitenleri yine sıralamaktadır. Bu andan itibaren Turgut asıl ispiyoncunun kim olduğunu öğrenir ve çok sinirlenir.

-İş adamı: Henüz durumu bilmiyor Turgut Bey. Anlıyorum sizi iyi kalplisiniz. Bir şeyler yapmak istiyorsunuz ama endüstriyel bir işletmenin rantabilitesini, nazara itibara almadan maliyeti yükseltmek böyle bir eski, bugünkü piyasa konjonktürü düşünülürse göze almak için... Bilmem anlatabildim mi?

-Fahri Bey: Biz anlatamıyoruz tabi beyefendi. Zaten her geçen gün zam geliyor hammaddelere. Fitelik anaktrik, demir oksit, etil asetat, butil alkol, benzol... Fermenecilere uğradım dün litapene bile zam var. Sedat Bey şu tahlil raporlarını da verin.

-Sedat Bey: Geçen aylar fabrikada çıkan sentetik selülozik, vernikli yağlı boyalar, selülozik boyalar, devlet malzeme ofisine sekiz ton sentetik boya.
14-7 1900

-Bakın beyefendi yedinci kotadan akreditifi açtıramayız.

-Sedat Bey: Selülozik vernik demişiz. Konsümetrusu (ödeme vs.) gecikmiş. Bakın protesto olmaktan zor kurtulduk. Arkasında dört ciranta var. Bonoyu merkez bankasına giderken döndürdük.

-Allah muhafaza protesto olup piyasadaki bütün itibarımızı kaybedecektik.

-Turgut: Şeyy... Başka bir gün yapsak?

-İşçilerle bugün konuşma kararı alınmıştı. Kaçıramayız.

-Zaten bütün piyasada yayıldı Yetimoğlu'nda grev varmış diye. Hepimize zarar.

-Tam randımanlı çalışmaya mecburuz Turgut Bey. Askıda kalamayız.

İş insanı: Çağırtın işçileri. Hiçbir işin yüzü dışarıdan görüldüğü gibi değildir Turgut Bey. Hele bu işlerin. İşçileri hepimiz düşünüyoruz ama her şeyden önce sermaye gelir.

Zaten fabrika konusunda yeterli donanıma sahip olmayan Turgut'un karşısında patronun işbirlikçileri vardır ve Turgut'un kafasını karıştırmak amacıyla önüne iş ile alakalı terimleri de kullanarak bir sürü dosya koymaktadırlar. Bir yandan da piyasanın durumunu izah etmeye çalışarak, fabrikanın ne durumda olduğunu, nasıl zor duruma düştüklerini anlatmaktadırlar. Turgut'un başında olan kişiler fabrikanın ve kendilerinin itibarının grev dolayısıyla nasıl düşeceğini söylemektedirler. Bir iş insanının her şeyden çok sermayenin önemli olduğunu söylemesi üzerine ne kadar işçileri düşündüklerini dile getirirse de aslında tek önemli olan kendi çıkarlarıdır.

-Nuri Baba: Yani kanun bize diyor ki: İşveren size emeğinizin hakkını vermiyorsa çalışmayın. Çalıştırmayın fabrikayı da. Taaa hakkımızı alıncaya kadar! İşte grev bu. İyi düşünün. Kolay değil tabi. Karar verecek sizlersiniz.

Nuri baba grevin ne kadar zor ve çetrefilli olduğunu bir kez daha vurgulayarak, emeklerinin karşılığını alana dek mücadele vermeleri gerektiğini anlatmaktadır. Bu sahnede, çıkarılan kanunların bile aslında sermaye sahiplerinin işlerine yaradığı anlaşılmaktadır. İşçiler haklarını alamadıklarında işlerinden vazgeçmelerini ve çalışmamalarını söyleyen kanuna fabrikaların da çalışmaması gerektiği karşılığını vermektedirler. Görülmektedir ki işçiler yasalar sayesinde köşeye sıkıştırılmak istenmektedir.

-Turgut: Kim bunlar?

-Aydın Alkan: Bunlar mı? Bunlar Fransa'da krallık ilan edildiği gün Türkiye'de padişahlığı savunacak olanlar. Ben de gazeteci Aydın Alkan. Siz?

-Turgut: Turgut Yetimoğlu. Boya fabrikamız var.

-Aydın Alkan: Boya fabrikanız olacak. Union Carbide, Chemical Company, Montecatini, Imperial Industries gibi yabancı şirketler müsaade ederse tabi.

-Turgut: Müsaade mi? Neden?

-Aydın Alkan: Çünkü babanız dünyaya çok geç geldi.

-Turgut: Anlamadım.

-Aydın Alkan: Anlamaya vaktiniz olacağını zannetmiyorum. Fırsatı kaçırdınız. Artık işçileriniz anlayacak.

Turgut, ressam olan kızla görüştüktan sonra kızın arkadaş çevresi olan sanatçıların da aralarında bulunduğu ortama dahil olur. Yeni insanlarla tanışan Turgut insanların kim olduklarını merak etmektedir. Gazeteci olan Aydın Bey net bir şekilde cevap vermektedir. Aydın ile tanışan Turgut boya fabrikalarının olduğunu söylemesi üzerine Aydın'ın verdiği cevap aslında sermayenin nasıl tekelleştiğini ve kimlerin ellerinde olduğunu göstermektedir. Dünyadan haberi olmayan Turgut bu durumu anlayamamıştır. Sahibi oldukları fabrika aslında dış güçler yani büyük tekel şirketleri tarafından yönetilmektedir. Burada küreselleşmenin ne boyutta ilerlediği anlaşılmaktadır.

-Ekrem: İşverenin aklına estiği zaman bizi işten atmasına mani olabiliyor muyuz ona bakalım?

-Sendikaya girelim de kapı dışarı mı etsinler işimizden?

-Ekrem: Sendika sensin be! Sen, ben, o, hepimiz. (Boya kutusunu göstererek) Şu meydana gelir miydi emeğimiz olmadan? İşte bunu yaratan emeğimizin hakkını almazsak kim verir bize? Ben teknisyenim oğlum. Çoluk çocuğum da yok. Dört çocuğunla sürünmüyor musun ha Mustafa? Ya sen Temel, altmış lira alırsın haftada. Hasta anan, karın, iki çocuğunla nasıl geçiniyorsun? Sen Hasan, Rıza, Mois, Şakir, Hristo, Yaşar... Ulan neyimiz var kaybedecek? Kanun bir hak vermiş size. Köpek gibi korkup titreşeceğinize hele sımsıkı tutun birbirinizi bakın o zaman kimse sizin ekmeğinizle, insanlığınızla oynayabilir mi?

-İşçi Harun: Greve mi kalkışacağız?

-İşçi: Grevceğiz istiyoruz be Harun. Bak nasıl atlattırıyor bizi Turgut Bey.

-Ekrem: Atlatacak tabi. Onun için işverenin karşısına tek tek değil, toplu olarak çıkalım ki kuvvetli olalım. Anlasana be!

-İşçi: Senin aran bozuldu da Turgut Bey ile ondan böyle konuşuyorsun.

-Ekrem: Evet bazen kaynak lambasıyla yakmak geliyor içimden Turgut'u ama anlıyorum ki bunların hepsi boş. Aslında teşekkür etmem lazım ona. Ayılttı beni. O koltuğa oturanın çok karışık işleri var oğlum. Bizleri düşünemez. Bize ancak bizden fayda var.

-İşçi: Ne diyorsun yani. Aç, çıplak yan yana gelin. Benim kendi çıplaklığım yetmiyor mu bir de el alemi düşüneceğim?

-Ekrem: Başka çıplakları düşünmez de böyle kafasızlık edersen kıyamete kadar çıplak kalırsın sende.

-İşçi: Ula bozma ağzını.

-Ekrem: Bugün bu savaşı yapmazsak hem kendimizi hem çoluk çocuğumuzu sefaletle mahkum edeceğiz. Anla artık! Sok şunu odun kafana.

-Nuri Baba: (Ekrem'in yanına giderek) Sabırlı olacaksın oğlum. Birden olmuyor bu işler. Bak sen bile ne kadar zamanda öğrenebildin gerçeği.

İşçilerin sendikaya katılmasında ısrarcı olan Ekrem'in karşısında işinden kovulma korkusu olan işçi vardır. Birlikte hareket edilirse kazanma oranlarının yüksek olduğundan bahseden Ekrem sendikanın aslında işçilerin birlik halinde olmasıyla daha da güçlü olacağından ve sendikanın kendileri olduğunu anlatmaktadır. Ona rağmen pek fazla ikna olmayanlar yine sefalette olduğunu dile getirerek, sadece kendi çıkarlarını bırakıp başkalarını da mı düşüneceğiz fikrinin yanlış olduğunu düşünmektedirler. Bu düşüncenin sermaye sahibinin kendi çıkarını düşünmesinden farklı değildir. İşçilerin patrona karşı birleşmeleri ve birlik beraberlik içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir. Keza Ekrem'de bu fikri diğerlerine aşılama istemekte ve işçilerin bu konuda bilinçlenmesini istemektedir. İkna olmayan işçiler karşısında sinirlenen Ekrem'i yatıştırmak için yanına giden Nuri baba ise, ona kendisinin de bunu anlamasının zaman aldığını söylemektedir. Ayrıca Ekrem de bu ayılmanın farkındadır. Böylelikle Ekrem, patron koltuğunda olan kişi ya da kişilerin işçileri düşünmediklerini sadece kendilerini ve çıkarlarını düşündükleri bilincine de varmıştır.

-Ekrem: Derhal ödensin kesilmiş paralarımız. Kimsenin tahammülü kalmadı artık.

-Turgut: Para bekliyorum Ankara'dan. Gelir gelmez hemen sizin paranızı vereceğim. Söz veriyorum bizzat ben bakacağım yemeklerinize.

-İşçi: Nesine bakacaksın kurtlu mercimeklerin?

-Turgut: Yemekler de iyi çıkacak.. Fasulye, pilav, hoşaf. Tatlı verdirtireceğim haftada iki defa.

-İşçi: Evdeki kızanlarımız açlıktan geberiyor.

-Harun: Altı aydır bir kuruş göndermemişiz çoluk çocuğa. Bizi mi kandırıyorsun?

-Turgut: Yalvarırım size çocuklar. Son bir fırsat verin bana. Sadece bir hafta. Çok müşkül durumdayım. Bir atlatalım şunu istediğinizden çok fazlasını vereceğim inanın bana. Yoksa açıkça söylüyorum: Batacağız!

-Ekrem: Evet çocuklar asıl biz battık. Bırakın bir defa daha aldanalım. Son bir fırsat daha veriyoruz sana. İstersen bir daha aldat bizi Turgut Bey.

Bu sahnede de durum değişmemiştir. Aksine işçilerin yemeklerinin ne kadar kötü durumda olduğu anlaşılmaktadır. Yemeklerin kötü hatta kurtlu olduğundan yakınan işçiler, ücretlerini de alamadıkları için isyan etmeye başlayarak, evdeki ailelerin ve çocuklarının da açlık çektiğini söylemektedirler. Artık tahammülü kalmayan işçiler uzakta olan ailelerine bile para yollayamamaktadır. Turgut durumunun ne kadar kötü olduğunu ve batacaklarını dahi söylese artık işçiler buna aldırış etmemektedirler. Ona rağmen biraz daha zaman isteyen Turgut'a istediği zamanı vermektedirler.

-Ekrem'e aşık olan kadın: Grev başlamış fabrikada. Yanlarında olursak daha iyi olur.

-Sokaktaki yaşlı kadın: Kız hükümet bir şey demesin?

-Ekrem'e aşık olan kadın: Ne diyecekmiş hükümet? Kanunsuz bir şey yapmıyoruz ki. Hakkımızı arıyoruz. Hadi durmayın!

Yasal olarak grev kararının başladığını öğrenenler yani Ekrem'e aşık olan kadın sokaklarda koşarak bağıra bağıra mahalledekilere grevin başladığını ve herkesin işçilerin yanında olmaları gerektiğini dile getirmektedir. Sokaktaki yaşlı bir kadının kızı durdurması üzerine yaptıklarının yasal olmadığı düşüncesinde ve bir bakıma da bu durumdan endişe duyarak korktuğu da anlaşılmaktadır. Ekrem'e aşık olan kişi de bu grevin yasal ve hakları olduğunu söyleyerek yaşlı kadına karşılık vermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere ortaya çıkartılan kanunun görünürde işçilerin lehine olarak görülse de aslında yine bu kanunun sermaye sahiplerinin ve hükümetin işine yaramaktadır. Bu durum bir sonraki sahnede açıkça görülecektir.

(Grev kararı verilince herkes toplanır ve o sırada polisler gelir.)

-Ekrem: Kanuna uygundur grevimiz

-Polis: Biz de kanunsuz bir iş yapmıyoruz. Tertibat alıyoruz.

Grev için fabrika önünde toplanan işçiler ve ailelerinin üzerlerine doğru polis arabaları yaklaşmaktadır. Polisin birisi arabadan iner ve grevin hakları olduğunu, kanuna uygunsuz davranmadıklarını söyleyen Ekrem'e yine kendilerinin de kanuna göre hareket ettiklerini izah etmektedir. Dolayısıyla net bir şekilde anlaşılmaktadır ki çıkarılan her yasa hükümetin ve sermaye sahiplerinin işlerine yarayarak, işçileri köşeye sıkıştırmaktadır. Devletin ideolojik aygıtlarından biri olan polis teşkilatı ne olursa olsun her duruma karşı kendilerine ve hükümete karşı gelenleri cezalandırmak için beklemektedir.

-Turgut: Biliyorum ne desem boş. Şu anda ödeyemeyeceğim kadar çok hakkınız var bu fabrikada. Sizlere kötülük etmek istemedim. Ama ne gelir elimden. Çünkü başkaları göz dikti bu fabrikaya. Çaresiz bıraktılar beni. Ama daha yirmi gün kimse giremez buradan içeriye. Kanun benim sayıyor. Babama çalıştınız, bana çalıştınız. Yirmi gün de kendinize çalışın. Alın hakkınızı.

-Ekrem: Haydi arkadaşlar iş başına.

Turgut zor durumda olduğunun ve işçilere karşı mahcup durumda olduğunun farkındadır. Yine yasayı ve kanunu dile getiren Turgut, ücretlerini alamayan işçilerin fabrika kapanmadan ve el değıştırmenden önce fabrikanın yirmi gün boyunca yasal olarak kendisine ait olduğunu söylemekte ve bugüne kadar sermaye sahibi olan babası için çalışan işçilerine artık bu yirmi günde kendileri için çalışmalarını söyleyerek, alamadıkları ücretlerini bu şekilde almalarını sağlamaktadır. Bunun üzerine işçiler fabrikanın önünden içeriye doğru yürümektedirler.

(Derken o sırada birkaç tane sivil araba yaklaşır.)

-İşçi: Kim bunlar ya?

-İşçi: Bunlar memleketi sömüren kökü dışarıdan ... sülükler. Vatandaş bir kazanırken yirmi bir bin mislini kazananlar.

-Yeni şirket sahibi: İşçiler! Biz yeni şirketin sahipleriyiz. Her şey bitti dağılın artık.

-Ekrem: Turgut Bey bize bıraktı fabrikayı yirmi gün.

-Yeni şirket sahibi: Burası fabrika değil artık. Biz aldık. Ambalaj atölyesi yapacağız.

-Ekrem: Biz kurduk bu fabrikayı. Kazanları biz yaptık. Yıktırmayacağız! Karşınızda Yetimoğlu yok biz varız! Memleket karşınızda. Bu milleti soymaya, köle etmeye gelenlerin karşılarında biz varız!

Fabrikaya girmekte olan işçileri durdurarak dağılmalarını söyleyen yeni şirket sahipleri, büyük tekelci şirketlerin ve dış ülkeden başka ülkeleri sömüren kişilerdir. Bu kişiler işçileri köle gibi kullanarak ve emeklerini fazlasıyla sömürerek, kendileri daha rahat bir yaşam sürmekte ve dolayısıyla diğer ülkeleri de bu yolla ekonomik bağlamda kendilerine bağlamaktadırlar.

Değerlendirme

Boya fabrikası işçilerinin sermaye sahiplerine karşı vermiş oldukları mücadelesini konu edinen bir filmidir Karanlıkta Uyananlar. Adında da

anlaşılabacağı üzere zor şartlar altında çalışan işçilerin zaman içerisinde bilinçlenerek patrona ve diğer büyük şirketlere karşı ayaklanmışlardır. Film 1960'larda çekilmiş olsa da hala günümüz dünyasına ışık tutar niteliktedir. Film gerçek hayatın tam manasıyla temsil edilmiş halidir ve bu yüzden aslında biraz da İtalyan Yeni Gerçekçilik akımının izlerini de taşımaktadır.

Boya fabrikasının sahibi olan Şeref Bey kendisinin ve fabrikasının çıkarını korumak için kendi öz oğluna bile düşman olabilecek birisidir. İşçilerin haklarını vermemek bir yana, keyfine göre çalışanlarını işten atması ve düzeninin devam etmesini sağlamak maksadını güderek, tehditler de savurmaktadır. Sadece kendi sermayesini düşünen Şeref Bey'in oğlu olan Turgut ise işçilerin arasına karışan ve kendisini onlara kabul ettiren birisidir. Ancak babasının ölümü üzerine şirketin başına geçmiş olsa da o koltukta başkalarının da gözü vardır. Artık kapitalizmin büyümesine kapılarak içten içe hırs dolu olan Fahri Bey'in fabrika üzerinden kendi bağımsızlığını kazanmak için diğer şirketlerle anlaşmasıyla boya fabrikası sömürgeci şirketlerin tekeline yavaş yavaş geçmeye başlamıştır. Fabrikanın olası ayaklanmalara karşı zarar görmemesi için patron kendisine bir ispiyoncu ayarlamıştır. Bu sayede ne dolaplar döndüğünü öğrenebilen patron işçilerini bu sayede hem fabrika içerisinde hem de gündelik hayatlarında gözetlemeye tabi tutmaktadır.

Yaşanan bütün engellere rağmen fabrikadaki işçiler zor olsa da birleşerek grev kararı almışlardır. Sermaye sahiplerine direnenler bu mücadeleyi kazanmış olarak algılansa da aslında yirmi günün sonunda fabrika yine dış güçlerin himayesi altına girecektir. Kapitalist devletler küreselleşme adı altında şirketler aracılığıyla tüm dünyada istedikleri yerlerde yatırımlar yapabilmekte ve iktisadi bağlamda ele geçirdikleri ülkeyi sömürerek kendilerine bağımlı kılmaktadırlar. Ayrıca Türkiye o dönemlerde darbe girişimiyle sarsılmış, ABD'den Marshall Yardımı alarak ekonomik anlamda dış güçlerin himayesi altına girmeye başlamıştır. Bu durum ülkenin ya da diğer ülkelerin siyasetini de belirlemekte ve yine kapitalist zihniyetli ülkeler ele geçirmiş olduğu ülkenin siyasetine yön verebilmektedir. Bu durumu Turgut Bey ile tanışan gazeteci Aydın Alkan'ın sözleri sarih bir şekilde ortaya

çıkarmaktadır. Sermaye sahipleri sadece kendi ceplerini değil işçilerinin de haklarını adaletli bir şekilde verse ve daha fazla imkan tanısa işçiler daha verimli bir şekilde çalışacaklar ve daha kaliteli ürünler üreterek, ülkelerinin gelişmesine vesile olacaklardır. Ayrıca filmde de böyle durum söz konusu olsaydı eğer, işçi temsilcilerinin sözlerinden de anlaşılacağı üzere diğer ülkelere kıyasla geri plandaymış gibi gözükmeyeceklerdir.

3.4.4. Maden (1978)

Yönetmen: Yavuz Özkan

Senaryo: Yavuz Özkan

Yapımcı: Yavuz Özkan, Atıf Yılmaz

Oyuncular: Cüneyt Arkın, Tarık Akan, Hale Soygazi, Meral Orhonsay, Halil Ergün, Baki Tamer, Nurhan Nur, Ahmet Turgutlu, İhsan Yüce

Tür: Aksiyon, Gerilim

Yapım Yılı: 1978

Süre: 158 dk.

Filmin Konusu

Kötü çalışma koşullarının sonucunda giderek artan işçi ölümlerinin üzerine bu kötü koşullara karşı çıkan maden ocağı çalışanlarının mücadelesi konu edilmektedir. Yaşanan ölümlere karşı İlyas, Nurettin ve Halil çalışma koşullarının denetlenmesini isteyerek işçileri örgütlenmeye çağırırlar ve bu sayede haklarını aramalarını isterler. İlyas, patronun adamları tarafından saldırıya uğrayarak yaralanır ve bu durum işçilerin direniş mücadelesine daha da ivme kazandırır.

Tarihsel Çerçeve

Amerika'nın Marshall Planı sayesinde 2. Dünya Savaşından zarar görerek çıkan devletler, bu yardım paketi sayesinde ekonomik açıdan kalkınma yoluna gitmişlerdir. Özellikle tarım ve madencilik sektörlerinde kullanılmak

üzere yapılan alet edevat yardımıyla birlikte, yine tarım sektöründe kullanılacak olan traktör yardımı ve petrol ürünleri gibi ihtiyaçların karşılanması yönünde bu plan uygulanmaya koyulmuştur (Agocuk, 2017, s. 131). Türkiye hükümeti, yaşadığı siyasi ortamdaki huzursuzluk ve askeri istikrarsızlık sorunlarını ön planda tutarak, Amerika'dan ikinci kez Marshall Planı yardımı talebinde bulunmuş ve Amerikalı uzmanlar tarafından Türkiye'nin ekonomik açıdan diğer yardım edilen ülkelere göre daha iyi konumda olduğu gerekçesiyle teklif kabul edilmiştir (Agocuk, 2017, s. 131). Amerika, çıkarı olmadan herhangi bir yardımda bulunmayacağı için özellikle Türkiye başta olmak üzere ve diğer Avrupa ülkelerini de ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale getirmeye başlamıştır. Böylelikle kapitalist sistemin zirve yaptığı Amerika'daki kültür anlayışı yavaş yavaş bu ülkelere enjekte edilmektedir. Çünkü amaç, Sovyetler Birliği'nin komünizm anlayışının dünyaya yayılmasının önüne geçilmesiydi.

Türkiye'de yaşanan bu toplumsal olayların habercisi 1950'lili yıllarda yaşanan hükümet değişikliği ve 1960 darbesiydi. Yaşanan bu olayların perde arkasında olan emperyal güçlerin etkisi 1971 Muhtırasında da hissedilmiş, 1980 darbesinde ise daha somut bir şekilde kendisini göstermiştir. Ancak film, 1980 darbesinden iki yıl önce çekilerek beyaz perdeye aktarılmıştır. Sonuç olarak ülkede ekonomi hem kötüleşmiş hem de dış güçlere bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle halk psikolojik olarak etkilenmekten ziyade geçim şartlarının kötülüğünden de fazlasıyla etkilenmiştir. İşçiler çalışma şartlarının kötü gidişatından, iş kazalarının çokluğundan ve patronların uyguladığı baskıdan şikayetçi olduklarından ötürü halk ayaklanma yoluna gitmiş, sol kesimden de fazlasıyla destek görmüştür.

Türkiye'de siyasi kutuplaşmaların demokratik yöntemlerle aydınlığa kavuşturulamamasının 1980 darbesinin nedenleri arasında yer almakta, yine o dönemde işçilerin grev hakları kısıtlanmış ve sendikal özgürlükler kısıtlanarak, sendikalarda siyaset yapılması da yasaklanmıştır (Agocuk, 2017, 171). Anlaşılabileceği üzere siyasi kaosun halk üzerindeki yıpratıcı etkisinin yanına bir yenisi daha eklenmiştir. Yani getirilen bu kısıtlamalar sermaye sahiplerinin ya da patronların işine oldukça yaramaktadır. Böylece

siyasi olaylardan etkilenen işçilerin, devletin gücünü kullanan siyasi iktidarlar tarafından çıkarılan yasalar ışığında çalıştıkları yerlerde grev yapmaları ve işçi hakları giderek kısıtlanmıştır.

2014 yılının Mayıs ayında Manisa'nın Soma ilçesindeki kömür madeninde yaşanan yangından sonra insanların ölmesinin nedeni hem kötü koşullar altında çalıştırılmasıydı hem de güvenliğin yeterince sağlanmayışydı. Bu facia 1978 yılında çekilen Maden filmi akıllara getirmektedir. Ayrıca Türkiye'deki madencilerin 2014 yılından önce yaptıkları protesto çalışma koşullarının kötü olmasından kaynaklanmaktaydı. Çünkü maden işçileri çalıştıkları yerlerin denetlenmesini talep etmekteydiler. TBMM'nin bu talebi reddetmesinden²⁷ kısa bir süre sonra ise Soma'daki bu maden faciasında 301 yoldaşımız göz göre göre ölüme terkedilmiştir. Maden filminin insanların yüzüne vurduğu bu gerçeklik o yıllardan günümüze kadar değişmemekte ve bazı iş yerlerinde hala gerekli önlemler alınmayarak, işçilerin ölümlerine sebep olunmaktadır.

Çözümleme

-İlyas: Sıra nasıl olsa bize de gelecek. Bugün onlara yarın sana bana. Şu beş senede su baskınında, göçükte kaybettiğimiz adamın hattı hesabı yok. Arkalarından üç gün acınıyoruz. Ama eski tas eski hamam.

-İşçinin birisi: Mukadderat Bey gelse abi.

-Diğer işçi: Ecel gelmiş cihana, baş ağrısı bahane.

-İlyas: Ulan şu ölenlere bak be! Hepsi genç hepsi çakı gibi. Taşı sıksalar suyunu çıkarırlardı. Ecel hep bizi mi buluyor be?

-Başka bir işçi: Tövbe de İlyas.

-İlyas: Tamam ulan tamam. Size laf anlatmak deveye hendek atlatmaktan daha zor. Ama şuraya yazıyorum ben bu işin peşini bırakmayacağım. Neymiş

²⁷ Bkz. <http://haber.sol.org.tr/turkiye/hicbir-seyi-arastirmaya-yetkisi-olmayan-kurum-tbmm-262211> & <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpli-ozel-20-gun-once-mecliste-feryat-etmisti-26417514>

efendim azıcık gaz için üretim durdurulmazmış. Bir yandan çalışılır, bir yandan gaz boşaltılmış. İbrahim dayı anlattı 'çalışıp dururken başıma ağrı saplandı' diyordu. 'Kusmaktan içim dışıma çıktı' diyordu. Peki bu ne demek? Belki çalıştığı yerde gaz vardı. Gaz olan yerde çalıştırılır mı hiç işçi? Şimdi söyleyin bakalım: bunun neresi alın yazısı? Bu bal gibi patronun yazısı be. İşçi mücadele etmezse daha çok ölü çıkar buradan.

-İşçi: Çıkıyor da zaten.

-İlyas: Ama senin canını da hesaba katan tedbirler alınırsa çıkmaz. Burada tedbir yok mu? Var, ama neyin tedbiri? Üretimi arttırmanın tedbiri. Anlayacağınız herif karından başka bir şey düşünmez. Sarı sendikamızın hık deycilerini de kucağına oturtmuş gerisi keka. Bize gelince birlik yok, beraberlik yok. Kim nereye çekerse oraya gidiyoruz. Bakın arkadaşlar bunun bir tek yolu vardır. O da şudur...

Bu sahnede akla ilk gelen şey Karl Marx'ın din ile alakalı olan sözüdür. Toplum dini inanışlarla uyutulmakta ve dünyayı sorgulama yetisinden bireyleri alıkoymaktadır. İlyas ise ölen üç arkadaşından dolayı fazlasıyla sinirlidir. Ocakta, yerin yüzlerce derinliklerinde çalışan işçilere ne olduğunun farkında olan İlyas, patronun sadece üretimi düşünmesinden dert yanmaktadır ve bu işin peşini bırakmayacağını söylemektedir. İşçilerin sağlıksız ve can güvenliği olmadan çalıştırılmasına karşı çıkarak, bunun alın yazısı olmadığını ancak patronun yazısı olduğunu sinirli bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca işçilerin çalışma koşullarının denetlenmesini ve ilk önce can güvenliklerinin sağlanması için uğraşmalarını dile getirmektedir.

-Patron: Öğrendiğime göre imza toplanıyormuş. Buranın sahibi olarak siz milletçi sendikalarsınız diye kolaylık gösteriyorum. Bu durum bana karşı olduğu kadar size de karşıdır. Sendikanızın üyelerine sahip çıkmanız lazım.

-Sendika Başkanı: Haklısınız.

-Patron: kim var bu işin arkasında?

- Sendika Başkanı: Rusya var beyim.

-Patron: Malum, malum. Başka kim var?

- Sendika Başkanının adamları: İlyas, Nurettin, Ömer de var. Ama asıl İlyas.

-Patron: Bu herifleri atalım işten. Bir pundunu bulup defedelim gitsin.

- Sendika Başkanı: Bir dakika, acele etmeyelim. Zaten göçükten ötürü işçinin morali bozuk. Bu İlyas da ne zamandan beri bizim için ileri geri konuşup duruyor. Şimdi onların işten atılmasına seyirci kalırsak işçi tepki gösterebilir.

-Patron: İyi ama birader herifler imza topluyorlar.

- Sendika Başkanı: Ben bu akşam işçiyi toplantıya çağırır konuşurum. Hallederim bu işi.

Bu sahnede ise sermaye sahibinin sendika başkanına ve adamlarına kendi tarafında durmaları gerektiğini ifade ederek, sendika üyelerini uyarmaları gerektiğini söylemektedir. Sendika başkanının işin arkasında Rusya var demesi ise aslında komünizm düşüncesine karşı olduğu ve faşizmin yanında olduğunun bir kanıtıdır. İşçileri kışkırtan da bu ideolojinin ta kendisi olduğunu öne sürmektedir. Daha sonra işçileri isyan etmeye ikna eden kişilerin kim olduğunu sendika başkanının adamlarının ağzından öğrenen patron ise derhal bu kişilerin işten atılması gerektiğini savunmaktadır. Yani patron yine Karanlıkta Uyananlar filminde olduğu gibi sahibi olduğu maden ocağının ve kendisinin çıkarını düşünerek hareket etmekte, bunun yanı sıra sahibi olduğu maden ocağının zarar görmemesi ve üretimin durdurulmaması için bu isyancı kişilerin derhal işten kovulmasında karar kılmaktadır. Sendika başkanı ise yine patronun tarafında olduğunun bir kanıtı olarak ona acele etmemesini söyler. Çünkü acele edip işçileri işten çıkartırlarsa eğer bütün tepkileri kendi üzerlerine çekeceklerinden şüphelenmektedirler.

-Sendika Başkanı: Ciğerlerine altın madalya takmış işçi kardeşlerim! Ben sizin sendika başkanınız olarak kalbim hep sizin için atıyor. Biz, sizin birinizi beş etmek için gece gündüz çalışıyoruz. Hem vallahi hem billahi. Sizin için koşuşturmaktan iki aydır doğru düzgün evime bile gidemedim.

-İlyas: Tıraşı bırakalım başkan. Sadede gelelim sadede.

- Sendika Başkanı: Çatlak ses yine başladı. Bozguncu yine başladı. Ama biz onun neden böyle yaptığını öğrendik. Değil mi arkadaşlar?

-Başkanın adamı: Bu gördüğünüz herif kışını bile yıkamaz arkadaşlar.

-Başkanın diğer adamı: Bize haber gönderdi. Beni görmezlerse işçileri yine kışkırtırım dedi arkadaşlar. Hepinize tek tek sövdü arkadaşlar.

- Sendika Başkanı: Bir dakika arkadaşlar bir dakika konuşacağım. Anlatacağım evet. Biz sizin haklarınızı aramıyor muyuz? Müfettiş getirecekse biz getiremez miyiz? Getiririz. Siz onun bunun sözüne kanıp imza topluyormuşsunuz. Biz burada eşek başı mıyız be? Bize oy verdiniz. Bizi seçtiniz.

Bu sahnede işçiler ve sendika başkanıyla birlikte adamlarının tartışmasına tanık olmaktadır. Sendika başkanı samimi bir tavır sergilemeden işçilerin yanında olduklarını ve onları her koşulda koruduklarını ileri sürmektedir. Bunun yanlış bir tavır olduğunu bilen İlyas da bu duruma sessiz kalmayarak tepkisini göstermektedir. Başkan ise İlyas'ın bilinçli olduğunu bilmesi üzerine İlyas'ın konuşmasını keserek ona suç atmaktadır ve ortalığı karıştırmak isteyen isyancı, bozguncu imajını vermek istemektedir. Araya giren sendika başkanının adamları ise söylemleriyle İlyas'ın aslında temizlikten yoksun ve ne yaptığını bilmeyen birisiymiş gibi göstermek istemektedirler. Yani ona karşı işçileri kışkırtmak istemekteler ve bu yüzden yalan dolan, iftira atmaktadırlar.

-Nurettin: Seçtik ama ortalık gümledi. Üç tane arkadaşımız gürültüye gitti.

-İşçi: Sen hala uyuyorsun. Hem müfettiş gelse ne zararı olur bize?

- Sendika Başkanı: Anlaşılan sizi doldurup kandırmışlar.

-Nurettin: Yahu başkan biz koyun muyuz yahu? İki de bir kandırmışlar deyip duruyorsun.

-İlyas: Söz istiyorum.

- Sendika Başkanı: Ne hakkında?

-İlyas: Toplanan imzalar hakkında.

-Sendika Başkanı: Senin konuşmana ihtiyaç yok.

-İlyas: Benim konuşmamdan neden çekiniyorsun başkan?

-Sendika Başkanı: Yine bozgunculuk yapıyorsun İlyas.

-Nurettin: Teker teker konuşun! Susun! Burada derdimizi anlatamazsak nerede anlatacağız?

-İlyas: Arkadaşlar! Oyuna gelmeyelim arkadaşlar. Bu adamlar kargaşa çıkararak işi oldu bittiye getirmek istiyorlar.

-Sendika Başkanı: Yine başladı. Yine başladı.

-İlyas: Arkadaşlar! Burada cinayet işleniyor. Ocaklarda yeterli tedbir alınırsa ölenlerimizin yüzde doksanı kurtulurdu. Başımızdaki sahte sendikacılar toplu sözleşmelerde alınan göstermelik zamlarla bizleri oyaladılar. Üstüne üstlük toplu sözleşmeye 'işçiler yerlere tükürmeyecek ve açığa işemeyecek' gibi bizi küçülten maddeler konulmasına izin verdiler. Yani 'İşçiler hayvandır, önüne gelen yere işer, olmadık yere tükürür' demeye getirdiler.

-Sendika Başkanı: Propaganda yapıyor.

-İlyas: Gerçeğin propagandası mı olur ulan? Gerçek gerçektir.

Yine İlyas'ın konuşmasından çekinen başkan ve adamları onu susturmak istemektedirler. Ortılığı iyice karıştırmak isteyen başkan İlyas'ı propaganda yaptığını öne sürmektedir. Ayrıca işçiler işe alınmadan önce kendilerine toplu sözleşme imzalatıldıklarını ve bu sözleşme bağlamında işçileri aşağılamaktalar ve hor görmektedirler. Başkanın adamlarının İlyas'a karşı kışını temizlemeyi bile bilmiyorlar demesi aslında bütün işçilere atılmış olan bir iftiradan başka bir şey değildir. Çünkü sermaye sahibinin tarafını tutmaktadırlar.

-Sendika Başkanı: Kim bilir ne çıkarlar kolluyorsun be.

-İlyas: Çıkar kollamak sizin işinizdir. Bizim o taraflarda bezimiz yok. Bunu sen çok daha iyi bilirsin.

-Sendika Başkanı: Nereden öğrendin bu edebiyatı?

-Sendika Başkanının adamı: Nereden öğrendin orospu çocuğu?

-İlyas: Asıl orospu çocuğu işçiyi sizin gibi satanlardır!

-Nurettin: Konuş bakalım, konuş İlyas ağabey. Bakalım kim engel olacakmış bu konuşmaya.

-İlyas: Neyin ne olduğunu anlamanın zamanı gelip de geçmiştir arkadaşlar. Bizler aşımızı, ekmeğimizi, hayatımızın en güzel günlerini vererek kazanmanın, küreğin, caraskalın, küskünün ucunda, kara kömürün, kara tozunu içimizde biriktire biriktire kazanıyoruz.

-Nurettin: Evet arkadaşlar! Sahip çıkalım arkadaşlar. Hepiniz beni tanırıyorsunuz. İlyas ağabey doğru diyor arkadaşlar. Biz bir tutturmuşuz zam zam zam zam da zam arkadaşlar. Evet para da lazım ama paradan başka şeyler de lazım. Ot geldik ot gitmeyelim arkadaşlar. Biz bir işe yaramadık bari çocuklarımız yarasın arkadaşlar.

-İlyas: Aslında çok işe yarıyoruz. Ama işe yaradığımızın farkında değiliz. Terslikte burada zaten. Bu dünyayı biz kuruyoruz ellerimizle arkadaşlar. Ama bunun farkında değiliz. Olmalıyız!

-Nurettin: İlyas ağabey doğru söylüyor arkadaşlar.

-İlyas: Kendi değerini bilmezsen çocuklarına nasıl yararlı olursun. Hem yarın ocağa girip de çıkmazsan çoluk çocuğunu ne gibi bir garantisi var? Başına öyle bir şey gelirse ele güne muhtaç olacaklarını düşündün mü hiç? Ekonomik mücadelemizin yanı sıra politik mücadele vermeyi amaçlayan sendikalarda birleşmedikçe aydınlığa çıkamayız.

-Nurettin: Yarın ocağa girip de çıkmazsam çoluk çocuğum zelil olacak.

Tartışmanın devamında da durumun farkında olan İlyas, kendisinin gibi bütün maden işçilerinin de bilinçlenmesini ve haklarını aramaları gerektiğini

göstermek istemektedir. İlyas'a karşı ağza alınmayacak küfürler eden sendika başkanının adamlarına ağzının payını veren İlyas, işçileri satanların aslında bu düzende yeri olmadığını göstermek istemektedir. Ne zor şartlar altında çalıştıklarını dile getirirlerken aslında istedikleri daha iyi çalışma koşulları, can güvenliklerinin sağlanması ve maddi anlamda yeteri kadar kazanarak evlerine bakabilmeleridir. Ancak sermaye sahipleri bu isteklerinin hiçbirini yeterince karşılamamaktadır. Çünkü sermaye onun için her şeydir. Sahte sendika başkanı ve adamlarının işçileri de oyaladıkları apaçık ortadadır. Ufak ufak zamlar yaparak işçileri kandırabileceklerini düşünen bu sahtekarlar yanılmaktadır. İşçiler artık uyanmışlar bunun sadece ekonomik anlamda sorun olmadığını artı olarak politik mücadele de vermeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Eğer işçiler politik anlamda da birleşip haklarını ararlarsa eğer daha kuvvetli olacaklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla işçiler yerin yüzlerce altında canlarını birbirlerine emanet etmektedirler. Maden ocağından içeriye girdiklerinde her şeylerini geride bırakmaktadırlar. Çünkü her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ki aynı sahnede Nurettin bunun farkına varmasıyla sonuç olarak çocuklarının ve karısının toplum içerisinde zelil olacağını söylemektedir.

-İlyas: Eee şimdi ne olacak?

-Nurettin: Bilmiyorum İlyas ağabey.

-İlyas: Boşa karını al o karıyı.

-Nurettin: Ne dedin ağabey?

-İlyas: Boşa dedim ulan! Boşa nur gibi karını al o karıyı. Çocuklarını da koyuver başıboş. Ne olacaksa olsun.

-Nurettin: İlyas ağabey şaka ediyorsun değil mi ağabey?

-İlyas: Şaka edilecek zaman mı ulan? Bizim hayatımızda şakaya yer var mı ha? Biz bu dünyayı kuruyoruz ellerimizle. Bunun şakası var mı ha? Tohumu toprağa atan biziz. Bunun şakası var mı söyle? Söyle bana demiri potada kim eritiyor? Çeliğe kim su veriyor ha? Sen bütün bunları düşün. Bir daha da

bana gelip de ağabey halkacı kızı bağ evine götürdüm. Şaşırdım kaldım. Ne yapacağımı bilmiyorum bir akıl ver bana deme!

-Nurettin: İlyas abi.

-İlyas: Ne bok yersen ye. Ve şunu da kafana iyice koy. Bundan sonra merhaba, merhaba. Senin gibi uçkur düşkününden ne köy olur ne de kasaba.

-Nurettin: Yahu İlyas ağabey bak hele.

-İlyas: Bak helesi falan yok. Bir karı gördün evini barkını, çoluğunu çocuğunu unuttun. Biz burada nelerle uğraşıyoruz. Sen neyle uğraşıyorsun?

-Nurettin: Dur hele İlyas ağabey.

-İlyas: Duracak gün değil. Sen hala dur diyorsun hıyar! Etrafımızda bin bir üç kağıt düzenleniyor sen hala dur diyorsun.

-Nurettin: Öylesi değil İlyas ağabey.

-İlyas: Bu dünya bizim ulan hıyar! Şöyle bir bak etrafına. Bak bir. Gördüğün ne varsa bizim eserimiz ama sonuç ne? Biz kuralım sonra kendi ellerimizle kurduklarımızın altında ezim ezim ezilelim. Daha sandık başına gidip bir işçi gibi oy kullanmayı bile öğrenemedik be. Sözüm ona aklımız var ama neye yetiyor? Kader demeye, kısmet demeye, alın yazısına. Bunca olay oluyor, bunca dümen dönüyor gözümüzün önünde... Koyun misali bir oraya bir buraya sürülüyoruz. Köye gideriz toprak ağaları anamızı beller. Şehre geliriz patronun kucağına oturmuş sendika ağası sülalemizi beller. İmza toplarken Sarı Ömer ben imza mimza bilmem dansöz karının donunu bilirim o kadar diyordu. El oğlu memleketin altını üstüne getiriyor. Sarı Ömer hala dansöz karının donunda. Devam et oğlum Ömer! Herifler baskı ve terörü açık açık örerken sen dansöz karının donuna... (cümlesini bitiremeden patronun kucağına oturmuş sendika ağasının adamları tarafından vurulur.)

Bu sahnede artık proletaryanın ne kadar güçlü olduğunu ve akıllarının neye yormaları gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Nurettin, Halkacı kızıyla olan ilişkisini yine Nurettin'in kendi ağzından öğrenmesi üzerine İlyas ona çok kızmıştır. Çünkü işçilerin aklının sadece cinsellikte olmasına şiddetle karşı

çıkarak, asıl kafa yormaları gereken şeyin işçi haklarını savunmaktır. Çünkü Metropolis filminde de görüleceği üzere tüm şehir işçilerin elleriyle, emekleriyle ortaya çıkmaktadır. İlyas da bu dünyayı kendilerinin yarattığını söyleyerek, ezilmemeleri gerektiğini ve kadercilik anlayışın bu bağlamda yanlış olduğunu anlatmak istemektedir. İşçilerin birleşmesi demek sermaye sahiplerine karşı her zaman bir adım önde olmak demektir ki patron da bu durumdan çekinmektedir her zaman. O yüzden işçilerin bilinçlenmemesi için İlyas gibi insanları fabrikalarında istemezler ve kendi çıkarlarını düşündükleri için keyiflerine göre o kişileri işten kovmaktadırlar. Ayrıca sermaye sahipleri işçilerin kendisine karşı bilinçlenip ayaklanmaması için insanları cinsellik içeren olaylarla oyalayarak onları kendisine karşı köle olarak yeniden üretmek istemektedir. Proleterya sadece ekonomik anlamda değil politik anlamda da bilinçlenerek birlik ve beraberlik içerisinde olmaları gerekmektedir. Çünkü dünyanın neresinde olursa olsun kapitalist mantığın işlediği yerde işçiler mücadele etmek zorundadır. Köyde hem toprak ağalarına karşı, şehirde de sermaye sahiplerine karşı.

Değerlendirme

Film, 2014 yılında Manisa'da yaşanan Soma Faciasını akla getirmektedir. 1978 yapımı olan Maden filmi o yıldan günümüze hala ışık saçmaya devam etmektedir. Filmde işçi temsilleri sermaye sahibi temsiline karşı birleşerek, bilinçlenerek baş kaldırmaktadır. Yaşanan bu olaylar bizzat gerçek hayatta ve gündelik hayatta yaşanmaktadır. Filmde de ele alındığı gibi maden ocaklarında can güvenliğinin olmaması durumunda üç kişi canından olmuştur. Patron ve şirket sahiplerinin bu ihmal edici davranışlara Soma Faciasında da tanık olunmaktadır. Sermaye sahipleri, işçilerin gerekli ihtiyaçlarını her zaman karşılamaktan uzak durmuşlardır. Çünkü sermaye onlar için işçilerin canlarından bile daha önemlidir. Dolayısıyla üretimin aksamaması ve sermayenin artarak devam etmesi için patron bu zihniyete sahip olduğundan işçilerin hak ettiklerini karşılamamakta ve bundan ötürü işçiler de sadece ekonomik bağlamda değil, politik anlamda da mücadele içerisinde olmak zorundadırlar.

3.4.5. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört (1984)

Yönetmen: Michael Radford

Senaryo: (Uyarlama) Michael Radford, (Roman) George Orwell

Yapımcı: Simon Perry

Oyuncular: John Hurt, Richard Burton, Suzanna Hamilton, Cyril Cusack, Gregor Fisher, Nick Lawton

Tür: Bilim Kurmaca, Politik Kurmaca, Distopik Kurmaca

Yapım Yılı: 1984

Süre: 113 dk.

Filmin Konusu

Distopik bir film olan 1984, Okyanusya adlı ülkede yaşananları konu edinmektedir. Totaliter Diktatörlük rejiminin hüküm sürdüğü bu distopya ülkesinde kitap okumak, aşık olmak, hatta ve hatta iktidar hakkında olumsuz düşünceler bile düşünmek yasaktır. Hükümetin sansür ve haber işlerinin yürütüldüğü bir bakanlıkta çalışan Winston, yapılan haberlerin yalandan ibaret olduğunun farkına varması sonucu her şeyi sorgulamaya başlar.

Tarihsel Çerçeve

Distopya kelimesi duyulduğunda akla iki isim ve eserleri gelmektedir: Birisi George Orwell 1984, bir diğeri ise Aldous Huxley Cesur Yeni Dünya. 1946 yılında yazılan 1984 adlı romanda düşünce sistemi eleştirilmektedir. Orwell bu eserinde sadece tek bir düşünceyi değil aynı zamanda tüm sistemlerin açıklarını ortaya koyarak eleştirmektedir. Totaliter rejime kafa tutan bu roman, 1984 yılında Michael Radford tarafından sinemaya uyarlanarak izleyicilerle buluşmuştur. Sinema uyarlamasının yapıldığı tarihe değil de asıl önemli olan romanın yazıldığı 1946 tarihine bakmak, hem romanı hem de filmi daha iyi kavramak açısından daha iyi olacak ve o dönemde yaşanan önemli tarihi olaylara dikkat çekerek, günümüz toplumsal olaylarına da ışık tutacaktır. Çünkü totaliter olan her yapıya karşı çıkmıştır Orwell. Dolayısıyla

1946 yılına bakıldığında tüm dünya 2. Dünya Savaşı'nın izlerini taşımaktaydı ve totaliter rejimin hat safhası olan Nazi Almanyası ve Adolf Hitler'in ırkçılık yaparak yüzlerce insanı katletmesi sonucunda izlemiş olduğu politikanın ne kadar iğrenç olduğunu kavramak zor değildir. Hitler'in diktatör oluşuyla totalitarizmin zirve yaptığı o dönemlerde insanların kah öldürülmesinin kah toplama kamplarında denetim ve gözetim altında tutulmasının, 1984 adlı romanda ve filmde de benzeri bir totaliter yapının farklı versiyonu konu olarak işlenmektedir. Bu farklılıklardan bir tanesi düşüncenin bile kontrol altında tutulmasıydı. Nasıl ki 2. Dünya Savaşı'nda ülkeler kutuplaşarak Müttefik ve Mihver Devletlerini oluşturduysa, 1984 adlı roman ve filmde de dünya Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya olmak üzere üç kutuplu bir hal almaktadır ve bu üç kutup birbirleriyle sürekli savaş halindedir. İngos (İngiliz Sosyalizmi) partisinin totaliter bir yapıda olması sonucunda Okyanusya ülkesinde tüm insanlar her an gözetlenmekte ve denetlenmektedir; bireyler, evlerinde, sosyal yaşamlarında, iş yerlerinde bu denetim ve gözetime maruz kalmaktadır. Hatta ve hatta düşüncelerin bile kontrol altına alınması akabinde insanlar makine gibi hareket ettirilmektedir.

1984 yılına, yani filmin çekildiği 80'ler dönemine gelecek olursak eğer, Türkiye'de 1970'lerde yaşanan siyasi olaylar ve ekonomik anlamda yaşanan zorluklar yine 80'ler Türkiye'sinde de yaşanmaktaydı. En önemli olay ise 12 Eylül Darbesiydi. Siyasi ve ideolojik çatışmalar yine bu yıllarda etkisini derinden hissettirmekteydi. Aynı zamanda ülke ekonomik olarak değişime uğramaktaydı. Halk köyden kentlere göç etmeye başlamış ve tüketim toplumunun oluşmaya başlamasıyla kapitalist sistem etkisini toplumsal yapının her hücresinde giderek göstermekteydi. Ayrıca dünya düzenine bakıldığında 1947'den SSCB'nin yıkılışına kadar Soğuk Savaş dönemi hüküm sürmekteydi. 1984 filmindeki kutuplaşmaya örnek olarak Küba Krizi verilebilir. Çünkü Fidel Castro, Amerika'nın desteklediği diktatör olan Fulgencio Batista Zaldívar'ı (1959) devirmesinden sonra Küba'yı ele geçirerek Rusya'ya yakınlaşmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde yaşanması muhtemel olan savaşın çıkması olasılığı çok yüksekti. Olası bir savaş durumunda iki güçten birisi olan Rusya, Küba'ya nükleer başlıklı füzelerini

yerleştirebilir ve aynı zamanda diğer güç olan ABD de Türkiye'de aynı yolu izleyebilirdi. Unutulmamalıdır ki 1984 adlı eserin romanı olsun romanın sinema filmine uyarlanması olsun, Orwell her daim totaliter bir düzene karşı çıkmaktaydı. Bu yüzden sol ve sağ ideolojilerin eleştirisine maruz kalmaktadır. Yine örnek verilmek gerekirse, Vietnam Savaşı örnek gösterilebilir. Ülkenin kuzeyi SSCB'nin elinde, güneyi ise anti-komünist ülke olan ABD'nin elindeydi.

Çözümleme

-Winston: Geçmişe ya da, düşüncenin özgür olduğu; Büyük Birader'in çağından, çiftdüşün çağından, ölü bir adamdan; selamlar!

Filmin ilk sahnelerinde Winston'un bu sözü kendisi tarafından kaleme alınmaktadır. Anlaşılacağı üzere içerisinde yaşadığı dönemde insanlar denetim ve gözetim altındadır. Ayrıca düşüncelerinin bile bu sözle kontrol altında olduğu anlaşılmaktadır. Çiftmüşün ise, filme konu edinen savaş barıştır, sevgi nefrettir gibi sözlerinin karşılığını bulan terimdir.

-Winston: Sözlük nasıl gidiyor?

-Masadaki adam: Yavaş gidiyor. Asıl fazlalık sıfatlarda. Artı büyük problem dilin bilimsel gelişimine uyduruyor.

-Winston: Büyüleyici!

-Masadaki Adam: Sözcükleri yok etmek harika bir şey. Yanisöylem Sözlüğü'nün onuncu basımını gördünüz mü, Smith? (Eliyle göstererek) Kalınlığı bu kadar. On birinci baskı, nihai baskı olacak.

-Winston: Dil yetkin bir duruma geldiğinde devrim tamamlanmış olacak.

-Masadaki Adam: İşin sırrı, tercümeden doğrudan düşünceye, kendiliğinden yanıtı geçmesi. Özdenetime gerek kalmayacak. (Adam eliyle önce boğazını sonra kafasını göstererek) Dil buradan gelir, buradan değil.

-Diğer Masadaki Adam: Bölüyorum ama Eskiöylem ile ilgili bilgiler silinip gitmiş olduğunda Goldsteinciliğin tümünden yok edileceğini mi söylüyorsun?

-Masadaki Adam: Aksini söylemek mümkün değil zaten, yoldaş

-Diğer Masadaki Adam: Kesinlikle.

-Parsons: En geç 2050'ye kadar, şu andaki konuşmamızı anlayabilecek tek bir kişi kalmayacak.

-Winston: Proleterler dışında.

-Parsons: Proleterler insandan sayılmaz. Onlar hayvanlar gibi. (Gülerek) Asılmayı seyrettiniz mi? Kendimi kaybettim resmen. Kanlı birlikler.

Masada yemek yiyenlerin arasında yaşanan bu diyaloglar neticesinde anlaşılmaktadır ki, insanların düşüncelerini etkileyen, biçimlendirip manipüle eden ve yön veren dildir, yani yaratmış oldukları Yeni söylemdeki sözcüklerdir. Bu sayede insanların, özellikle çocukların düşüncelerini etkileyebilmektedirler. Dolayısıyla sözcükler, harfler olmadan düşünceler ve fikirler şekillenemez. İktidar bu sayede insanlara istediği her fikri yani itaat etmeyi, boyun eğmeyi empoze etmektedir. Aksi takdirde kendilerine direnenleri yani kendi Okyanusya vatandaşlarını ıslah etmekte, özellikle düşmanı oldukları Doğu Asya ve Avrasya ülkelerindeki insanlarını da idam etmektedirler.

-Küçük çocuk: Sen bir düşünce suçlususun.

-Annesi: Bugün dışarı çıkmadılar da.

Bu sahnede Winston komşularının tıkanan musluğunu tamir etmeye çalışmaktadır. Yanına yaklaşan küçük çocuk ona düşünce suçlusu olduğunu söylemektedir. Düşünce suçlusu olmak demek, iktidardaki partinin otoritesini kabul etmeyip, düşünceleriyle ona karşı direnmek ve özgür olmayı istemek demektir. Çocuğun bu söylemiyle -nasıl fark ettiyse ya da hissettiyse- Winston'un düşünce suçlusu olduğu bir bakıma kanıtlanmaktadır.

-Doktor: Yakında gerçekleşecek olan çok önemli nörolojik buluşun etkisi hakkında konuşarak birkaç cümleyle bitirmek istiyorum. Orgazm ortadan kalktığında, Ingsos ilkelerinin son aşaması olan kabullenmenin ardındaki son engeli de yapay dölleme uygulayarak aşacağız. Başka deyişle, aile biriminin

doğal erozyonunu durmadan tehdit unsuru oluşturan bireysel yaşantıya karşı bağınaz eğilimlerde artık orgazmın biyolojik dayanağı olacak. Hepinizin bildiği üzere, ailenin cinsel ve sosyal güdüsü, derin düşüncelere neden olur. Dış Parti'nin gereksinimlerini ve düşünce suçuna neden olabilen bağınaz egemen sınıfını da beraberinde getirir. Orgazmı etkisizleştirip, yapay döllemenin kullanılmaya başlamasıyla birleştiren kavramsallaştırma imkansız hale getirene kadar, etkin bir şekilde aileyi işe yaramaz hale getireceğiz. Teşekkürler.

Doktor iktidardaki partinin (Ingsos) denetimini ve gözetimini daha muktedir kılabilmek için yaptıkları çalışmaları ve buluşları işçilere anlatmaktadır. Bu buluşlar sayesinde iktidar kendi varlığını yeniden üreterek ve kendisine itaat eden bir kitleyi yeniden yaratarak varlığını sonsuza dek sürdürmek istemektedir. Karanlıkta Uyananlar ve Maden filmlerinde de ön plana çıkan cinsellik kavramı bu filmde de işlenmektedir. Çünkü aile yapısı kontrol altında alındığı zaman iktidarın gücünü kullananlar tarafından toplum daha kolay bir şekilde dnetlenebilir ve manipüle edilebilir hale gelmektedir. Ayrıca cinsellikle yakından bağı olan aşk olgusunun da yasaklandığı filmde (1984) bu bağlamda insanların fiziksel bir teması da yasaklanarak, çoğalmayı yapay dölleme sayesinde yapmaktadırlar. Çünkü mevcut konumdaki partinin ideolojisini devletin ideolojik aygıtları ve partinin izlemekte olduğu politikası sayesinde ilelebet yaşatmak istemektedirler.

-Winston: Parsons! Sen, burada ha!

-Parsons: Bana yaklaşma Smith. Goldstein casusuyum. Ben de bilmiyordum. Düşünce suçu öyle bir şey ki, adamı farkına varmadan ele geçirir. Küçük kızım beni ihbar etti. Onunla övünç duyuyorum. İş çığırından çıkmadan beni yakaladıklarına öyle memnunum ki

Bu sahnede ise Winston düşünce suçlusu olduğu için yakalanmış ve topluma geri kazandırılmak istendiği için ıslah edilmeyi beklemektedir. O sırada yanına komşusu olan Parsons gelmiştir. Bu duruma şaşırın Winston, Parsons'un neden bu odaya kapatıldığını merak etmektedir. Parsons'ta onun gibi düşünce suçludur. Ancak Parsons kendisinin düşünce suçlusu

olduğunu kızı tarafından ihbar edilince öğrenecektir. Durum ironi gibi görünse de önceki sahnelerde bahsedilen sözlük yapımının burada ne kadar etkili bir hal aldığını görmekteyiz. Parti iktidarının asıl amaçlarından bir tanesi de özdenetimin yaygınlık kazanmasıdır.

-Okyanusya her zaman Doğuasya ile savaş halindedir zaten, değil mi? Ne anımsıyorsan onu söyle.

-Winston: Tutuklanmadan bir hafta öncesine kadar Doğuasya ile hiç savaşmadığımızı anımsıyorum. Avrasya ile savaştaydık. Savaş dört yıl sürmüştü.

-Başka bir örnek vereyim. Çok ciddi bir yanılgıya kapılmıştın. Gördüğünü sandığın fotoğraf bir sanrıydı. Gerçekten elinde tuttuğunu sanmıştın. (Fotoğrafları göstererek) Hiçbir zaman olmadılar. (Elindeki fotoğrafları yok eder) Söylemek üzere olduğun şeyi söyle Winston.

-Winston: Hala varlar! Belleğimizde var. Ben anımsıyorum. Siz de anımsıyorsunuz.

-Ben anımsamıyorum. Gerçekliği ancak denetim altındaki zihinler görebilir, Winston. Benliği yok etmek iradeli olmayı gerektirir. Güncene, "Özgürlük, iki kere iki dört diyebilmektir." diye yazdığını anımsıyor musun?

-Winston: Evet.

-Kaç parmağımı görüyorsun Winston?

-Winston: Dört

-Peki, parti dört değil de beş diyorsa, o zaman kaç?

-Winston: Beş (acı çektirilir.)

-Hayır Winston. Faydası yok. Yalan söylüyorsun. Söyle lütfen kaç parmak var?

-Winston: Dört. Başka ne diyebilirim ki? Beş! Siz ne diyorsanız. Yeter ki kesin şunu! Durdurun şu acıyı. Elimde değil gözümle gördüğümü nasıl yadsırım? İki kere iki dört eder.

-Bazen Winston. Bazen beş eder. Hatta bazen de üç eder. Bazen aynı anda hem beş hem üç ettiği de olur. Ne geçmiş ne şimdi ne de gelecek kendi içinde barınır, Winston. Gerçeklik insanın zihnindedir. Gerçeklik dışsal bir şey değildir. Bireyin yanılabilen ve kısa zamanda yok olup giden zihinlerinde değil. Yalnızca partinin ortaklaşa ve ölümsüz zihnindedir.

Winston'u ıslah etmek isteyen kişi onun düşüncelerini ele geçirmek istemektedir. Felsefi bir tartışma gibi görünen bu söylemler karşısında Winston oldukça çaresiz kalmaktadır. Ne kadar çaresiz kalsa da direnmeye devam eden Winston, gördüklerinin gerçek olduğundan şüphe duymamaktadır. Adamın yapmakta olduğu işkenceye ek olarak aslında Winston'un üzerinde çift düşün sistemini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu sayede insanları kontrol ve gözetim altında -buna özdenetim de dahil- tutmak daha kolay bir hal alacaktır.

-Geçmişin ve şimdinin gerçekliğini kavramaya başladın, Winston. Sıra gelecekte. Sana bir soru. İnsan insana nasıl hükmeder, Winston?

-Winston: Acı çektirerek.

-Tamam işte. Boyun eğmek yetmez. Hükmederek, acı çektirerek ve aşağılamakla olur. Acı çekmiyorsa senin iradene boyun eğdiğinden emin olamazsın. Hükmetmek, insanların zihinlerini darmadağın etmek, sonra da dilediğin gibi yeniden biçimlendirerek bir araya getirmekle olur. İktidar bir araç değil, bir amaçtır. Bizim dünyamızda zafer ve kendini aşağılamadan başka bir duyguya yer yok. Başka ne varsa hepsini yok edeceğiz.

Winston'a işkence eden bu adamın söylemleri aslında gerçek hayatta karşılığını bulmaktadır. Dünya üzerinde çıkan savaşlarda insanlar birbirlerine acı çektirerek, birbirlerini aşağılayarak bir başkaları üzerinde otorite sahibi olmaktadır. En basit örneğini ele alırsak eğer, 1900'lerin başlarında İngilizlerin Hindistan üzerinde hakimiyet kurmak istemeleri üzerine, oradaki

vatandaşlara işkence yapmalarına rağmen Mahatma Gandhi ve yanındakiler pasif direnişi çok zor da olsa başarılı bir şekilde hayata geçirmişlerdir. Daha sonraki yıllarda İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'in izlemiş olduğu politika da örnek gösterilebilir.

Değerlendirme

Film romandan uyarlama olmasına rağmen genel anlamda başarılı gözükmemektedir. Fakat vermek istenilen mesajlar açık bir şekilde yeterince anlaşılmaktadır. Bu film, sosyalizmi yansıtmakta olsa da aslında totaliter bir rejime karşı eleştiriler yapmaktadır. Dünya savaşlar dolayısıyla üç gruba ayrılmakta ve bu gruplar birbirleriyle savaş halindedir. Konunun geçtiği Okyanusya devletinde ise insanların gözetim ve denetim altında olmasıyla özel hayat ortadan kaldırılmıştır. Büyük ekranlar sayesinde BigBrother bireylerin her anlarını izlemekte ve kişisel hayatlarına da karışmaktadır. Bu sebepten ötürü insanların robottan farkı kalmamakta ve düşünme kabiliyetleri de aynı oranda azaltılmak istenmektedir. Ayrıca filmdeki insanların bu totaliter iktidara sahip rejim hakkında olumsuz ve ya aksi düşüncelere sahip olursa eğer ortadan kaldırılmaktadır. Filmdeki temsil biçimlerinden yola çıkılarak gözler gerçek hayata çevrildiğinde devletin gücünü kullanan siyasal iktidarlar da bir benzeri yöntemle başvurduğu görülmektedir. Çünkü iktidarda olan siyasal parti ya da herhangi bir ülkeyi yöneten hükümet, kendi ideolojisine aykırı, muhalif görüşlere sahip olan kişileri ortadan kaldırmak istemektedir. Bunu da devletin ideolojik aygıtları sayesinde yapmaktadır. Özellikle medya sektörü ve gazeteciler derin yaralar almaktadırlar. Dolayısıyla ortadan kaldırılmak istenen bireyler ya hapishanelere kapatılmakta ya da daha ileri boyutta nedenler sürülerek, psikolojik nedenler ortaya atılarak, kişiler toplum içerisinde bulunmaya uygun değildir gibi raporlar vs. hazırlanmasıyla aksi görüşe ve düşünceye sahip olanlar devlet ve devletin ideolojik aygıtları tarafından soyutlanmaktadır. Filmde işçi temsili olan Winston Smith de partiye karşı işlediği düşünce suçu nedeniyle yönetim tarafından yakalanarak ve bu düşüncelerinden arındırılarak topluma yeniden kazandırılmaktadır. Yani sistem böylelikle kendisini her defasında yeniden üretmektedir.

3.4.6. Gattaca (1997)

Yönetmen: Andrew Niccol

Senaryo: Andrew Niccol

Yapımcı: Danny Devito, Michael Shamberg, Stacey Sher

Oyuncular: Ethan Hawke, Uma Thurman, Jude Law, Gore Vidal, Loren Dean

Tür: Bilim Kurmaca, Dram, Gerilim

Yapım Yılı: 1997

Süre: 106 dk.

Filmin Konusu

Genetik mühendisliğinin ilerlediği çağda insanlar kusursuz hale getirilerek, istenilen özelliklere sahip bebeklerin doğması sağlanmaktadır. Fakat, astronot olmak isteyen Vincent Freeman, genetiği değiştirilmeden normal yollarla dünyaya gelmiş bir karakterdir. Normal doğumla dünyaya gelen Vincent, Gattaca şirketinde temizlikçi olarak işe girer. Freeman, hileyle, kusursuz doğan ama sakat olan Jerome Eugene Morrow'un yerine geçer ve edindiği kan ve idrar örnekleri sayesinde de hayallerine bir adım daha yaklaşmıştır. Şirket içerisinde işlenen cinayet sonrası tüm dikkatleri üzerine toplar.

Tarihsel Çerçeve

Gattaca filmini tarihsel toplumsal çerçeveden irdelemek için antik yunan filozoflarına kadar geriye gitmek gerekir. Film, alt metinleriyle birlikte ele alındığında adeta felsefe kokmaktadır. Nitekim toplumsal olan her şeyi ve insana dair olan her şeyi felsefeden koparmak imkansızdır. Çünkü felsefe hem reel hayatta, geçmişten günümüze ve insanın var olduğu sürece etrafımızı sararak çevreleyecek niteliğe sahip, hem de bu bağlamda insan elinin, düşüncelerinin değdiği her yerde, sinema filmlerinde bile yer alabilme potansiyeline sahiptir.

Filmde bilim insanları tarafından insan genlerine yapılan birtakım uygulamalara tanık olunmaktadır. Güçsüz DNA'ya sahip olan bireyler, yani genetikleriyle oynanmamış olan insanlar alt sınıf kategorisinde yer almaktadır. Bu nedenle iş kariyerlerinde daha vasıfsız, önemsiz bir yer edinmektedirler. Yani güçlü DNA profiline sahip olan kişilerin emirleri ve hizmetleri altındadırlar. Dolayısıyla bu durum bir yandan genetik anlamda toplumsal eşitsizliği ortaya çıkarmaktayken diğer yandan ekonomik eşitsizliği de ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca mali açıdan durumu iyi olmayanlar çocuklarının geleceğini istedikleri gibi belirleyemeyecekler ve genetiğiyle oynanmış diğer kişilere kıyasla kamusalın her alanında daha düşük konumda olacaklardır. Günümüzde bu duruma genetik anlamda fazla karşılaşılmamış olursa da ekonomik bağlamda yeterince tanık olunmaktadır. Zenginler mali açıdan yeterli güce sahip olduklarından çocuklarının daha iyi eğitim görmelerini ve kariyer sahibi olmalarını sağlayabilmek için dünyanın sağlamakta olduğu şeylerden kolaylıkla faydalanabilirken; yeterli mali kaynaklara sahip olmayanlar ise diğerlerine göre eşitsizliğe ve adaletsizliğe uğramaktadır. Dolayısıyla her iki durumda da -filmde ve gerçek hayatta- zenginler daha yetenekli ve zeki embriyoları belirleyebilme olanağına sahip olabileceklerdir. Keza bunu kim istemez ki? Sonuç olarak ortada toplumsal olarak eşitsizlikten söz edilebilir.

En başta felsefeden bahsedilmişti. Bu bağlamda Gattaca filmine ahlak felsefesi perspektifinden bakılabilir. Jeremy Bentham sadece panoptikon isimli mimari yapıyı tasarlamakla kalmamış, pragmatik felsefe konusuna da değinerek, insanı hazza ulaştıran, mutlu eden şeylerin ölçütlerini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, alınan acı ve hazlar ahlaki eyleme yol açmaktadır (Bentham'dan akt. Diş, 2017, s. 4). Birey herhangi bir eylemde bulunmadan önce yapacağı eylemin ne kadar doğru ya da ne kadar yanlış olabileceğini hesaplayarak ona göre harekete geçer. Harekete geçerken ise birey, acı ve hazzı²⁸ da göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla Gattaca'da, Bentham'ın

²⁸ Slavoj Žižek'in ideolojisini anlayabilmek, bunun yanı sıra haz ve zevk hakkındaki düşüncelerini de kavrayabilmek için 1988 yapımı olan Yaşıyorlar (They Live), 1965 yapımı Neşeli Günler (The Sound of Music) filmlerini izlemekte yarar vardır. Ayrıca tüketim toplumunun ve tüketim kültürünün ideolojisi de bu filmler aracılığıyla

ahlak felsefesi anlayışına tanık olunmaktadır. Tarihsel toplumsal çerçeveden bakıldığında insanlar gündelik hayatlarında da böyle bir durumla karşılaşmaktadırlar. Peki ya Immanuel Kant'ın her ne olursa olsun herhangi bir durumda "asla yalan söyleme" ödevine ne demeli?

Gattaca filminde insanlar iki kategoriye ayrılmaktadır:

1. DNA 'sı ile oynanmış kusursuz bireylerin daha zeki ve daha iyi çalışma koşullarına sahip olmaları. Bunlar "geçerli" olarak tanımlanmaktadır.
2. "Geçersiz" olanlar. Yani genetiği ile oynanmamış sıradan, normal doğumla dünyaya gelen bireyler. Bunlar diğerlerine göre alt sınıfta yer alarak, çalışma koşulları ve hayat şartları da ona göre şekillenmektedir.

Belirtilen iki kategoriden yola çıkılarak, 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olan Adolf Hitler'in uygulamak istediği ve kısmen eylemleriyle bunu yaptığı saf Alman ırkı öjenik²⁹ siyasetine değinilebilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler insanları, yani kendi ırkından olmayanları özellikle Yahudileri ya toplama kamplarında tutmaktaydı ya da ölümlerine sebep olmaktaydı. "Ari ırk" fikrine göre ise, saf Alman ırkına dahil olanlar, filmde de görüldüğü gibi "geçerli", dahil olmayanlar ise "geçersiz" olarak tanımlanabilir.

Çözümleme

-Vincent Dış Sesi: Beni oluşturmada önce annemin beni genetik mühendisliği yerine niye tanrıya güvenerek yaptığını asla anlayamayacağım.

Filmin başlangıç sahnesinde duyulan bu dış ses aslında filmin içeriği hakkında yeterli seviyede bilgi sunmaktadır. Genetik mühendisliğinin gelişmiş olduğu çağda insanlar artık doğal yolla değil, genlerin yapısını değiştirerek üreme yolunda ilerlemektedir. Dolayısıyla tanrısal ve dini bağlamda bulunan düşüncelerin ve eylemlerin böylelikle bir hükmü kalmamıştır.

açıklayıcı kılınmaktadır. Çünkü Zizek, ideolojinin salt bir biçimde insanlara empoze edilmediğini savunmaktadır.

²⁹ Öjenik teriminin ilk olarak Platon tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Toplumsal felsefe olarak da tanımlanan öjeni terimi, sağlıklı olan insanların ayırt edilerek, daha sağlıklı insanların yetiştirilebilmesi için aranan yol ve bilimselliği tartışılan bir yöntemdir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96jenik>).

-Hemşire: Sinirsel hastalık yüzde altmış ihtimal, ağır depresyon yüzde kırk iki ihtimal, dikkate odaklama bozukluğu yüzde seksen dokuz ihtimal, kalp düzensizliği yüzde doksan dokuz. Genç ölüm söz konusu. Tahmini ömrü otuz nokta iki yıl.

Bu sahnede ise genom projesi sayesinde dünyaya gelen bireyler hakkında sağlık açısından ne tür rahatsızlıkları olacağı önceden tespit edilerek, yaşam süreleri hesaplanabilmektedir. Burada sağlanan öngörüler sayesinde insanların nasıl bir yaşam sürecekleri bile anlaşılabilmektedir.

-Doktor: Sizden alınan yumurtalar Marry Antonio'nun spermeleriyle döllenmiş oldu. Tarandıktan sonra gördüğünüz gibi iki sağlıklı erkekle iki çok sağlıklı kız kaldı. Tabi ki kalıtım yoluyla geçebilecek tüm ciddi hastalıklardan da arındırılmış olarak yapıldı. Geriye kalan bütün iş en iyi uyumlu adayı seçmek. Önce cinsiyetine karar versek iyi olur. Bu konuyu düşündünüz mü?

-Vincent'in Annesi: Biz, Vincent, erkek kardeşi olsun istiyoruz. Bilirsiniz oynaması için.

-Doktor: Güzel düşünmüşsünüz. Evet, bal renk göz, koyu saç işaretlemiştir ve açık ten renk ten. Size danışmadan herhangi olabilecek potansiyel arızaları sildim. Mesela erken kellik, miyop, alkol ve uyuşturucu alışkanlığı, şiddet eğilimi, inatçılık...

-Vincent Annesi: İstemiyorduk zaten. Yani hastalıkları. Evet ama...

-Vincent Babası: acaba diyorduk birkaç şeyi şansa bıraksak iyi olmaz mı?

-Doktor: Çocuğunuza mümkün olan en iyi başlangıcı verin. İnanın bana genlerinde yeterince kalıtsal çürüklükler bulunuyordu. Hayır çocuğunuzun fazla yüklere hiç ihtiyacı yok ve aklınızda bulundurun bu çocuk hala sizin parçanız. Yani en iyi yanlarınızın. Doğal yoldan bin kere de çocuk yapsanız böyle bir sonuç alamazsınız.

Doğal yolla doğan Vincent'in annesi ve babası genom projesinden faydalanmak istemesi üzerine mühendislerle bir araya gelir. Doktorların kağıt üzerinde belirlemiş oldukları insan tipini aileler isteklerine göre bireyin kişisel

özelliklerini önceden belirleyebilmektedirler. Bu sayede dünyaya gelen bireyler normal yolla doğan bireylerden daha ayırt edici bir özelliğe sahip olmakta ve yine mühendisler sayesinde normal yolla doğan bebeklerin kalıtsal yolla geçen rahatsızlıklardan arındırılması üzerine daha sağlam ve sağlıklı olarak tasarlanabilmektedir. Göz renginden, ten rengine kadar seçim yapılabilmesinin yanı sıra, hatta ileride yapacak meslek bile seçilerek doğacak olan bireyler ona göre belirlenebilmektedir. Örneğin filmin bir sahnesinde piyano çalan kişi toplam on iki parmağa sahiptir. Bu sayede on parmaklı bireyin çalması imkansız gibi görünen parçaları daha kolay bir şekilde çalabilmektedir. Genetik mühendisi olan doktor da böyle bir seçimin akıllıca olduğunun izlenimini vermektedir ve bunu söylemleriyle açıkça belirtmektedir. Normal doğumun kusurlu ve arızalı olduğunu ifade eden doktor, hiçbir şeyin şansa bırakılmaması konusunda hassas davranmaktadır. İnsanın geninin oynanmasıyla vücudun anatomik yapısına istenen oranda müdahale edilebilmesine rağmen, filmin afişinde yazan "İnsan ruhu için bir gen yoktur." sözü aslında her şeye rağmen hala insana ait olan bir şeylerin var olduğuna vurgu yapmak istemiştir.

-Vincent Dış Sesi: Benim durumumda olan diğerleri gibi ben de hep yer değiştirdim. Eyaletteki tuvaletlerin yarısını temizlemiş olmalıyım. Yeni bir alt sınıfa mensuptum. Sınıflar artık sosyal statüye ya da cilt rengine göre belirlenmiyordu. Hayır, artık ayrımcılık bilim olarak yapılıyordu.

Çalışmanın konusu bağlamında bu sahnenin önemi oldukça büyüktür. Jeremo Morrow'un yerine geçmeden önce Vincent alt sınıfa dahil bir bireydi ve bunun bir sonucu olarak temizlik işi dolayısıyla yersiz yurtsuz birey profili oluşturmaktadır. Çünkü işçiler genel olarak nerede iş bulurlarsa yaşamlarını orada sürdürmek isteyen kişilerdir. Dolayısıyla yurtları bütün dünyadır. Küresel bir olgu olarak ele alındığında yurtsuz olmak milliyetçiliğin karşı safında yer almaktadır. Ayrıca Latince "Ubi panis ibi patria" deyişi de milliyetçilik ideolojisine zıt bir görüşü temsil eden "nerede rahat ediliyor ve karın doyuyorsa, vatan orasıdır" anlamını taşımaktadır.

Yirminci yüzyılın ortalarından başlayıp sonlarına kadar Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yapılan ırk ayrımı bu film içerisinde artık ten, dil, din vs. gibi farklılıklara bakılmaksızın tamamen bilimsel boyutlarda yani biyo-apartheid olarak yapılmaktadır. Genetiğin oynanmış ve insan genlerinin kusursuzlaştırılması sonucu ortaya çıkan yeni bireyler toplumun üst sınıfında yaşarken, normal yollarla dünyaya gelen bireyler ise filmde de temsil edildiği gibi temizlik gibi işlerde çalıştırılmaktadır.

-Polis: Jerome Morrow'u görmeye geldim.

-Jerome Morrow: Evet benim. Buyurun gelin. Merhaba sevgilim. Öpücüğüm nerede?

-Irene Cassini: Daha iyi olmana sevindim.

-Jerome Morrow: Tabi ki sen buradasın. Arkadaşın kim. Yardımcı olabilir miyim?

-Irene Cassini: Müdürle ilgili.

-Jerome Morrow: Yine mi?

-Polis: Rahatsız etmedim?

-Jerome Morrow: Hayır hayır değil. Size çevreyi gezdiremeyeceğim üzgünüm.

-Irene Cassini: Bunu başka zaman yapamaz mısın?

-Polis: Bir dakika bile sürmez.

-Jerome Morrow: Belki o hastalığımın ne olduğunu anlar.

Şirket içerisinde yaşanan cinayet sonrasında oklar Jerome Morrow'un yerine geçen Vincent'in üzerine çevrilmiştir. Vincent işe geldiğinde Irene tarafından uyarılarak eve gitmesi gerektiği ima edilmektedir. Dolayısıyla, çalışan birey devletin ideolojik aygıtlarından birisi olan polis ile iş dışında da katilin kim olduğunu bulmak için denetlenmek istenmektedir.

Değerlendirme

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin devam ettiği ancak bu ayrımın ten, dil, din gibi etkenlerden ötürü değil de bilimsel olarak yapılan bir ayrımcılıktan bahsedilmektedir. Filmde temsil edilmekte olan bu ayrımcılık günümüz toplumundan oldukça uzak bir profil çizmektedir. Ne kadar uzak olarak görünmekte olsa da aslında günümüz çağında insanlar gündelik hayatlarında genlerin değişimiyle sürekli karşı karşıya gelmektedirler. Çünkü yalnızca insan genleriyle değil, özellikle genetiğiyle oynanan besinler de ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bununla da yetinmeyerek yine gerçek hayattan konu bağlamında örnek vermek gerekirse, 1996 yılında İskoçya'da genetiğiyle oynanarak dünyaya getirilen Dolly adındaki kuzu, Gattaca filminde temsil edilen konuyla benzerlikler taşımaktadır.

Yönetmen Andrew Niccol, filmi başarılı bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Ancak 21. yüzyılda geçmesine rağmen Gattaca filminde yapılan ironi dikkatlerden kaçmamaktadır. Olaylar 21. Yüzyılda geçse de şehir, binalar, evler, arabalar sanki daha eski bir döneme hitap etmektedir.

Görsel 14: Gattaca filminden bir kare.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, sermaye sahipleri tarafından, teknolojinin de gelişimiyle birlikte işçi sınıfının gözetlenmesini ve bu gözetlemenin esas olarak kaynağının özellikle panoptikonun tarihinden itibaren daha görünür kılındığı değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme yapılırken hapishane modeli olarak tasarlanan mimari yapı olan panoptikon baz alınarak, Michel Foucault'un analizleri ışığında ve Max Weber'in de görüşleri esas alınarak konu bağlamında analiz edilmiştir. Çalışmada Dünya ve Türk Sineması'ndan rastgele örneklem yolu ile seçilmiş olan 6 tane film ele alınarak, işçi temsilleri ve sermaye sahipleri temsilleri kuramsal çerçevede ele alınan konular bağlamında analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, 1920'li yıllardan günümüze gelene kadar çekilmiş olan gözetim ve panoptikon temalı filmler arasından 6 film seçilmiş ve filmlerde işçi temsillerinin sermaye sahipleri temsilleri tarafından nasıl gözetlendikleri ve olası isyanların yaşanmaması için kitlelerin nasıl idare edildikleri incelenmiştir. Geçmişten günümüze uzanan tarih içerisinde hem reel hayatta olsun hem de sinema filmlerinde olsun iktidar mekanizmalarının bedeni kontrol altına almasının ve bireyin üzerinde psikolojik bir etki yaratmasının sonuçlarına bizatihi şahit olunmaktadır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, seçilen filmlerde iktidar ilişkileri, işçi temsillerinin bürokrasi karşısında nasıl bir yol izlediği ve bu doğrultuda sermaye sahipleri temsillerinin uygulamakta olduğu baskı ve şiddet eylemleri Weber'in bürokrasi konusu ile ele aldığı toplumsal meşruiyet görüşleri esas alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın yöntem kısmında konu hakkında literatür taraması yapılmış, içerik ve söylem analizlerinde geliştirilen sorular ışığında sermaye ve işçi temsillerini içeren filmlerde iktidar, gözetim ve denetim kavramları; bu temsil biçimlerini içeren filmlerin toplumsal, siyasal ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde gündelik pratik yaşam ile benzerlik taşıması; ilgili dönemlerde incelemeye tabi tutulan filmlerin ideolojik boyutları açıklanmıştır.

Kuramsal Bulgular;

Michel Foucault'un yaptığı araştırmaların esas kaynağı, bu çalışma bağlamında ele alınan iktidar olgusundan ziyade öznedir. Foucault bireylerin özneye dönüştürülmesini üç ana ekseninde toplamaktadır: bunlardan ilki filoloji ve emek gücünü kullanan bireyin iş yaşamında kendisini özneleştirilmesi; ikincisi insanların bölüştürülmesi yani deli ya da akıllı kategorilerine ayrıştırılması; son olarak ise cinsellik olarak insanların kendilerini nesneye dönüştürmesi olarak ele alınmaktadır (Foucault, 2014, s. 58). Foucault, bu konuları ana başlıklar altında toplayarak, kitaplaştırmıştır³⁰. Daha sonra çalışmalarına devam etmekteyken işlemekte olduğu konuları sorunsallaştırma adı altında birleştirmektedir.

Foucault, özneyi tanımlarken iktidar kavramını da ele almaktadır. Çünkü iktidar anlaşılır kılındığında özneyi açıklamak da bir o kadar kolay olacaktır. Yani iktidarın nasıl bir şey olduğunu ortaya çıkarmak için öznenin eylemlerine, davranışlarına ve söylemlerine dikkat etmek gerekmektedir. İktidar kavramı onun için salt bir kavram olmaktan ziyade bireylerin gündelik hayatlarında her daim karşılaşmakta olduğu koşulların bütünüdür. Dolayısıyla özne, her yere nüfuz etmiş olan iktidarın yaptırımlarını içselleştirdikleri için deneyimler yoluyla kendisini üretmektedir ve buna ek olarak bilgi kavramını konuya dahil etmektedir. İktidar ise bu bağlamda bilgiyi kullanıp, özneler üretmekte ve bunu tarihsel dönüşüm süreçleri içerisinde yapmaktadır.

Yukarıda tespit edilen kuramsal bilgiler çalışmada ele alınan 6 filmle ilişkilidir:

1. Maden filminde işçi temsili olan Nurettin'in Halkacı kızı ile aralarındaki yakınlaşmanın sonucunda bu durumun İlyas tarafından öğrenildikten sonra, İlyas'ın Nurettin'e kızması örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca maden ocağında çalışan işçilerin yaptığı söylemler, sermaye sahiplerine karşıt bir görüşü dile getirerek, işçiler bu koşullar sonucunda kendilerini özneleştirmektedirler.

2. 1984 filminde ise, Winston ile Julia'nın birbirlerine aşık olması sonucunda cinsel anlamda yakınlaşmalarıdır. Burada da durum Maden filminde yaşanan

³⁰ Hapishanenin Doğuşu (1975), Cinselliğin Tarihi (1976), Deliliğin Tarihi (1961), İktidarın Gözü (1954-1988), Özne ve İktidar (1954-1988), Büyük Kapatılma (1954-1988).

olaylardan farklı değildir. Çünkü Winston her ne kadar iktidara karşı itaat eden bir kişi olarak görölse de, iç dünyası anlaşıldığında iktidara karşı direniş göstermek istediği görölmektedir. Bunu da film içerisinde temsil edilmiş olan Winston'un eylemlerinde görmek mümkünür. Yani öznenin söylemleri ve davranışları Foucault'nun analizleri ışığında ele alındığı zaman iktidarı kavrayabilmek açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Anlatılanlara dayanarak; Karanlıkta Uyananlar, Ekim, Gattaca ve Metropolis filmlerinde de bu gibi olaylara tanık olunmaktadır.

Jeremy Bentham'ın panoptikon modelinden yola çıkılarak, işçiler sermaye sahipleri tarafından denetim ve gözetim halindedir. Sermaye sahipleri bu gözetleme eylemini Weber'in hiyerarşik düzene uyum sağlamakta olan bürokrasi kavramı tanımına değinmek yeterli olacaktır. Patron yani sermaye sahipleri bu gözetleme ve denetleme eylemini ustabaşı olanlar, ispiyoncular, gelişen teknolojik aletler ya da bir kurum içerisindeki hiyerarşik düzene göre yapmaktadırlar. Gözetleme olgusunun panoptikon modelinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Metropolis, Maden, Gattaca, Karanlıkta Uyananlar filminde temsil edilen sermaye sahipleri işçileri emrinde çalışanlar aracılığıyla; 1984 filminde ise işçiler BigBrother tarafından her an denetlenerek gözetlenmektedir. Bütün bu gerçekleşmekte olan olaylar bireyin gündelik hayatında karşılaşılabileceği unsurlardır. Troçki (2000), gündelik hayat içerisindeki sorunlara odaklandığında anlaşılmaktadır ki; ona göre komünist liderler ekonomi, askeri, politika sorunlarının yanı sıra, bilimsel ilerleyiş, aile ve eğitimle de yakından ilgilenmektedir. Çünkü bütün bunlar yalnızca toplumu değil, bireyi de ilgilendiren gündelik hayatın çözüme ulaştırılması gereken sorunlarındandır. Troçki'nin değinmiş olduğu bu konular ele alınmış 6 filmde temsil edilmektedir.

Tarihsel Toplumsal Değerlendirme;

Sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte fabrikalarda ya da çeşitli kurumlarda çalışanlar işbölümlerine ayrılmaktadırlar. Bu da gözetimi kolaylaştırmaktadır. Çünkü her işbölümü olan çalışma alanının üst mevkisinde bulunan kişiler olacaktır. Sermaye sahipleri bu yolla işçileri denetleyerek gözetlemektedir.

Modernleşmeyle birlikte ve gelişen teknolojinin de etkisi baz alındığında iktidarlar tarafından oluşturulmak istenen gözetim toplumu ortaya çıkan teknolojik aletler sayesinde her an gözetlenmektedir. Sanayileşmenin ilk zamanlarında gözetleme teknolojik aletler aracılığıyla yapılmamaktadır. Bu da 1984 ve Modern Zamanlar filmindeki BigBrother'ı hatırlatmaktadır. Teknolojinin gelişmesi sonucunda özellikle şehirlerde yaşayanlar, iş yerlerinde çalışan insanlar kameralar ve akıllı telefonlar sayesinde sermaye sahipleri ve iktidarlar tarafından kontrol edilerek gözetlenmektedirler.

Temsillere Ait Bulgular;

Filmlerde temsil edilen sermaye sahipleri kapitalist anlayışı; işçi temsilleri ise sermaye sahiplerinin uygulamış olduğu baskı ve şiddete karşı mücadele ederek sergilemekte oldukları direnişi olduğu gibi yansıtmaktadır.

FİLMLERİN KÜNYELERİ

1. Metropolis (1927)

Yönetmen: Fritz Lang, **Senaryo:** Thea von Harbou & Fritz Lang, **Müzik:** Gottfried Huppertz, **Oyuncular:** Alfred Abel, Brigitte Helm, Gustav Fröhlich, Rudolf Klein-Rogge, **Yapımcı:** Erich Pommer, **Dağıtıcı:** Universum Film A.G (Almanya) & Paramount Pictures (ABD).

Filmin Konusu:

Sinema tarihinin ilk bilim-kurmaca yapımları arasında olan film, ekspresyonist akımın da bir örneği olarak kapitalist düzen içerisinde işveren ve işçiler arasında yaşanan olayları ele almaktadır. Filmde, zenginler (işveren) yüksek binaların içerisinde, o binaları elleriyle yapan yer altında çalışan işçilerden habersiz bir şekilde rahat ve konforlu hayat yaşamaktadırlar. Şehrin en zengini olan Joh Fredersen'in oğlu Fredersen, her şeyden habersiz yeşil bahçede keyfini sürerken, genç bir kız görür ve adeta büyülenir. Genç kızın peşine takılan Freder, bu sayede yer altında çalışan işçilerin hangi koşullarda çalıştıklarını görerek onlara yardım etmek ister.

2. Ekim (1928)

Yönetmen: Sergey Ayzenştayn & Grigori Aleksandrov, **Senaryo:** Sergey Ayzenştayn & Grigori Aleksandrov, **Müzik:** Dmitri Şostakoviç & Edmund Veisel, **Oyuncular:** Boris Livanov, Nikolay Popov, Vasili Nikandrov, **Yapımcı:** Victor Sergeev, **Dağıtıcı:** Sovkino

Filmin Konusu:

Büyük Ekim Sosyalist Devrimini konu edinen bir filmidir. Filmin bazı oyuncularını devrime bizzat katılmış olan kişilerden oluşmaktadır.

3. Karanlıkta Uyananlar (1964)

Yönetmen: Ertem Göreç, **Senaryo:** Vedat Türkali, **Görüntü Yönetmeni:** Turgut Ören, Mahmut Demir, **Müzik:** Nedim Otyam, **Seslendiren:** Sadettin Erbil, Abdurrahman Palay, Toron Karacaoğlu, Jeyan Mahfi Tözüm,

Oyuncular: Fikret Hakan, Ayla Algan, Beklan Algan Tülin Elgin, Kenan Pars, Mümtaz Ener, Sedat Demir, Hüseyin Kutman, Ersun Kazançel, **Yapım:** Filmo Ltd. Şti.

Filmin Konusu:

Film, burjuvazilerin arasında yaşanan amansız rekabet silsilesinden etkilenen boya fabrikası işçilerinin patronlarına karşı direnişlerini konu edinir. Aynı zamanda üç çalışanın işten çıkartılması ve çalışma şartlarının kötü olması sebebiyle emekçiler grev kararı alır. Ancak patronlarının ölmesiyle grev istenilen sonuca ulaşamaz. Oportünist bir yaklaşım sergileyen müdürler, Şeref Bey'in (patron) ölümünden sonra fabrika üzerinde yaptırımda bulunurlar. İşçilerin çalışma koşulları değişmeyince yeniden grev kararı alınır. Haklarını arayan işçiler, filmde, hep engellerle karşılaşacaktır.

Ödüller:

- En İyi Özgün Müzik (2. Antalya Film Şenliği-1965)
- En İyi Senaryo (2. Antalya Film Şenliği-1965)
- En İyi 3. Film (2. Antalya Film Şenliği-1965)

4. Maden (1978)

Yönetmen: Yavuz Özkan, **Senaryo:** Yavuz Özkan, **Görüntü Yönetmeni:** İzzet Akay, **Müzik:** Zülfü Livaneli, **Oyuncular:** Cüneyt Arkın, Tarık Akan, Hale Soygazi, Meral Orhonsay, Halil Ergün, Baki Tamer, Nurhan Nur, Ahmet Turgutlu, İhsan Yüce, **Yapımcı:** Yavuz Özkan, Atıf Yılmaz, **Dağıtıcı:** Maden Film.

Filmin Konusu:

Kötü çalışma koşullarının sonucunda giderek artan işçi ölümlerinin üzerine bu kötü koşullara karşı çıkan maden ocağı çalışanlarının mücadelesi konu edilmektedir. Yaşanan ölümlere karşı İlyas, Nurettin ve Halil çalışma koşullarının denetlenmesini isteyerek işçileri örgütlenmeye çağırırlar ve bu sayede haklarını aramalarını isterler. İlyas, patronun adamları tarafından

saldırıya uğrayarak yaralanır ve bu durum işçilerin direniş mücadelesine daha da ivme kazandırır.

Ödüller:

15. Altın Portakal Film Festivali

- Yavuz Özkan - En İyi Film
- Hale Soygazi - En İyi Kadın Oyuncu
- Tarık Akan - En İyi Erkek Oyuncu
- Meral Orhonsoy - En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu

5. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört (1984)

Yönetmen: Michael Radford, **Senaryo:** (Uyarlama) Michael Radford, (Roman) George Orwell, **Görüntü Yönetmeni:** Roger Deakins, **Kurgu:** Tom Priestley, **Müzik:** Dominic Muldowney, Eurythmics, **Oyuncular:** John Hurt, Richard Burton, Suzanna Hamilton, Cyril Cusack, Gregor Fisher, Nick Lawton, **Yapımcı:** Simon Perry, **Dağıtıcı:** 20th Century Fox/Virgin Films.

Filmin Konusu:

Distopik bir film olan 1984, Okyanusya adlı ülkede yaşananları konu edinmektedir. Totaliter Diktatörlük rejiminin hüküm sürdüğü bu distopya ülkesinde kitap okumak, aşık olmak, hatta ve hatta iktidar hakkında olumsuz düşünceler bile düşünmek yasaktır. Hükümetin sansür ve haber işlerinin yürütüldüğü bir bakanlıkta çalışan Winston, yapılan haberlerin yalandan ibaret olduğunun farkına varması sonucu her şeyi sorgulamaya başlar.

Ödüller:

- Film, 1984 yılında İngiltere'nin köklü gazetesi olan 'Evenings Standard' tarafından Yılın En İyi Filmi ödülünü almıştır.

6. Gattaca (1997)

Yönetmen: Andrew Niccol, **Senaryo:** Andrew Niccol, **Görüntü Yönetmeni:** Slawomir Idziak, **Kurgu:** Lisa Zeno Churgin, **Müzik:** Michael Nyman, **Oyuncular:** Ethan Hawke, Uma Thurman, Jude Law, Gore Vidal, Loren Dean, **Yapımcı:** Danny Devito, Michael Shamberg, Stacey Sher, **Ortak Yapımcı:** Gail Lyon, **Dağıtıcı:** Columbia Pictures.

Filmin Konusu:

Genetik mühendisliğinin ilerlediği çağda insanlar kusursuz hale getirilerek, istenilen özelliklere sahip bebeklerin doğması sağlanmaktadır. Fakat, astronot olmak isteyen Vincent Freeman, genetiği değiştirilmeden normal yollarla dünyaya gelmiş bir karakterdir. Normal doğumla dünyaya gelen Vincent, Gattaca şirketinde temizlikçi olarak işe girer. Freeman, hileyle, kusursuz doğan ama sakat olan Jerome Eugene Morrow'un yerine geçer ve edindiği kan ve idrar örnekleri sayesinde de hayallerine bir adım daha yaklaşmıştır. Şirket içerisinde işlenen cinayet sonrası tüm dikkatleri üzerine toplar.

Ödüller:

- Dünya üzerinde en bilinen Oscar ödüllerine; En İyi Sanat Yönetmenliği dalında 1997 yılında aday olmuştur.

KAYNAKÇA

- (2018). Özgür Kurtuluş, Dijital İletişim, Medya, Siyaset, Kültür, Sanat vs.: <http://ozgurkurtulus.com.tr/kultur-ideoloji-ve-hegemonya/> adresinden alınmıştır
- Agocuk, P. (2017, 06 09). Türk Sinemasında Politikacı Temsili (1960-2015). *Doktora Tezi*. Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul, Kadıköy: İthaki Yayınları.
- Anderson, P. (2004). *Tarihsel Materyalizmin İzinde*. (H. G. Mehmet Bakırcı, Çev.) İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*. (F. D. Ergun, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?* (H. Keser, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beer, M. (1941). *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*. (G. Üstün, Çev.) İstanbul: May Yayınları.
- Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bentham, J. (2016). Gözetleme İlkesi Düşüncesi. C. P.-W. Jeremy Bentham içinde, *Panoptikon Gözün İktidarı* (Z. Ö. Barış Çoban, Çev., s. 12). İstanbul, Cağaloğlu: Su Yayınları.
- Berger, J. (2008). *Görme Biçimleri*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul, Topkapı: Metis Yayınları.
- Binyazar, A. (2017). *Toplum ve Edebiyat*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Brzezinski, C. J. (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*. (O. Onaran, Çev.) Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Büyükbaykal, C. I. (2014). *Küreselleşme ve Küresel Çağda Medya*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Çam, E. (1975). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 62-88.
- Çiğdem, A. (2008). *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoban, B. (2014). Göz ve İktidar: "Vitrinlere Değil Gökyüzüne Bak!". *Eul Journal of Social Sciences LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2.
- Dijk, T. V. (2015). Toplumdaki İdeolojiler. J. W. Teun Van Dijk, & Z. Ö. Barış Çoban (Dü.) içinde, *Söylem ve İdeoloji* (Z. Ö. Barış Çoban, Çev., s. 41). İstanbul: Su Yayınları.
- Diş, S. B. (2017, 12 8). *ResearchGate*. 06 06, 2019 tarihinde ResearchGate: <https://www.researchgate.net/publication/321670402> adresinden alındı
- Duhm, D. (2009). *Kapitalizmde Korku*. (S. Şölçün, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Duverger, M. (1977). *Batı'nın İki Yüzü*. (F. S. Cem Eroğul, Çev.) Ankara: Doğan Yayınevi.
- Duverger, M. (2004). *Siyaset Sosyolojisi*. (D. Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1993). *Bürokrasi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Eryılmaz, B. (2004). *Bürokrasi ve Siyaset*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara, Kızılay: İmge Kitabevi.

- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*. (I. E. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul, Çağaloğlu: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. (O. A. Işık Ergüden, Çev.) İstanbul, Çağaloğlu: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmamak*. (A. Arıtan, Çev.) İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Giddens, A. (1999). *İleri Toplamların Sınıf Yapısı*. (Ö. Baldık, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Heper, M. (1973). *Modernleşme ve Bürokrasi Karşılaştırmalı Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Heywood, A. (2000). *Siyaset Teorisine Giriş*. (H. M. Köse, Çev.) İstanbul, Fatih: Küre Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyaset*. (B. Ş. Bekir Berat Özipek, Çev.) Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Kapani, M. (2004). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karl Marx, F. E. (2018). *Komünist Manifesto*. (C. Ü. Deriş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Karpat, K. H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. (C. Elitez, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kellner, M. R. (2010). *Politik Kamera: Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. (A. Koçal, Dü., & E. Özsayar, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kılıç, L. (2012). *Fotoğraf ve Sinemanın Toplumsal Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Laughey, D. (2010). *Medya Çalışmaları, Teoriler ve Yaklaşımlar*. (A. Toprak, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lefebvre, H. (1976). *Marx'ın Sosyolojisi*. (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum*. (G. Soykan, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lyon, Z. B. (2016). *Akışkan Gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul, Cağaloğlu: Ayrıntı Yayınları.
- Marks, K. (1970). *Ekonomi Politik'in Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marksist.org. (2015, 01 14). Marksist.org: <https://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/357/14-Ocak-1914-Henry-Ford,-montaj-bandinda-seri-uretimi-baslatti-adresinden-alinmistir>
- Marx, K. (1966). *Ücretli Emek ve Sermaye*. (O. Suda, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Mattelart, A. (2012). *Gözetimin Küreselleşmesi Güvenlileştirme Düzeninin Kökeni*. (O. G. Karacan, Çev.) İstanbul, Zeytinburnu: Kalkedon Yayınları.
- Mendel, G. (2005). *Bir Otorite Tarihi Süreklilikler ve Değişiklikler*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul, Cağaloğlu: İletişim Yayınları.
- Nikitin, P. I. (1995). *Ekonomi Politik*. (H. Konur, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Oskay, Ü. (2005). *İletişimin A B C'si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Öğüç, Ç. (2018). Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti: Kuzey Kıbrıs Odaklı Bir İnceleme. Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs.

- Poster, M. (2008). *Foucault, Marksizm ve Tarih*. (F. Güder, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Russell, B. (1996). *Batı Felsefesi Tarihi İlkçağ*. (M. Sencer, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (2002). *İktidar*. (M. Ergin, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sennet, R. (2014). *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, R. (2014). *Otorite*. (K. Durnd, Çev.) İstanbul, Cağaloğlu: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2017). *Karakter Aşınması*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şenel, A. (1968). *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tarihi Olaylar Editörleri. (2019). *tarihi olaylar.com*. 06 06, 2019 tarihinde Tarihi Olaylar: <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/babil-kulesi-319> adresinden alındı
- Torlak, Ö. (2016). *Tüketim, Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*. Fatih, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Tortuk, B. B. (2017, 12 25). İbn Haldûn'da Siyasi Otorite ve Meşruiyet Problemi. *Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi*(63), 283-298.
- Troçki, L. (2000). *Gündelik Hayatın Sorunları ve Bilim ve Kültür Üzerine Diğer Yazılar*. (Y. Öner, Çev.) İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

- Vassaf, G. (2018). *Cehenneme Övgü Gündelik Hayatta Totalitarizm*. (Z. G. Madra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Watson, P. (2018). *Fikirler Tarihi Ateşten Freud'a*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul, Beyoğlu: Yapı Kredi Yayınları.
- Wayne, M. (2011). *Politik Film Üçüncü Sinema'nın Diyalektiği* . (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Weber, M. (2002). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. (M. Beyaztaş, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*. (H. B. Akın, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla, Çev.) İstanbul , Çağaloğlu: İletişim Yayınları.
- Yüksekli, B. A. (2013). Metropolis Filmi: Aydınlanmanın Diyalektiği, Modernite, Mit ve Modern Mimari. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 8.